

KNK

KIŞ 2019 / 38

Renk ve imge

Bir şehir biraz da renkleriyle anlatır kendisini. Renkleri ve imgeleriyle... Yaşanmışlıklarla ifade edebileceğimiz renklerin yansıdığı yerdeki tonuyla... O görüntülerin düştüğü yerdeki haliyle! Aynılığı; dönüşümü; o süreçteki oluşu ve çokça enerjisi; hepsi bu! Renklerin yardımıyla oluşturduğumuz imgeler ile yol alan bir şehir bizimkisi. Bundandır biraz da her daim enerji saçmamız. Konak Meydanı'nın denizle buluştuğu bir noktada kırmızıdan sarıya, sarıdan siyaha, siyahtan mavinin geçişlerine tanıklığımız ile enerjimize dair imgeler sunuyoruz size. Şehrimizden yansıyan renkler ile yeni yeni düşler kurun diye...

Fotoğraf: MURAT BAKMAZ

Merhaba

İzmir...
Emperyalizme karşı direniş bayrağını
ilk açan...

Bağımsızlık ateşini yakan...
Ülkeye zafer müjdesini veren şehir.
Bu topraklarda bir çağ kapanıp yeni
bir çağ başlarken hep öncülük eden
şehir.

Nasıl olmasın ki! İşgalin yarattığı
umutsuzluk, kurtuluş ruhuyla umuda
burada dönüştü. Zorlu mücadeleler,
zafere burada kavuştu.

15 Mayıs 1919'dan 9 Eylül 1922'ye
uzanan çizginin mihenk taşlarından
İzmir, elbet Cumhuriyete giden yolda,
ekonomik bağımsızlığın bayrağını da
açacaktı. Ulu Önder Atatürk, 17 Şubat
1923'te Türkiye'nin ilk iktisat
kongresini o yüzden bu öncü şehirde,
İzmir'de topladı. Zafer kazanılmış,
henüz Cumhuriyet ilan edilmemişti.
Fakat Atatürk'ün hedefi belliydi; "Yeni

Türkiye devleti, ekonomik bir devlet
olacak"tı. Ne demişti kongrede?

"Siyasal, askerî zaferler ne kadar
büyük olursa olsunlar, ekonomik
zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana
gelen zaferler devamlı olamaz, az
zamanda söner."

Yoktan bir ekonomi var etme
adımının, büyük yangınla varlığının
hatırı sayılır bir kısmını yitiren İzmir'de
atılması manidardı. İzmir, küllerinden
yeniden doğarken yeni kurulacak
Türkiye Cumhuriyeti'ne model olacaktı.
İzmir İktisat Kongresi'nde, ülkenin tüm
illerinden gelen tüccar, sanayici, işçi,
esnaf ve çiftçi temsilcilerinin
ürünlerinden oluşan bir de sergi
açılması kararlaştırıldı. Kemeraltı
Yemişçiler Çarşısı'nda, Aram
Hamparsumyan Mağazaları'ndaki
toplantının girişinde açılan Numune
Sergisi, Türkiye'nin ilk fuarı olacak

İzmir Enternasyonal Fuarı'nın temel
harcıydı.

On yıllar boyunca ülke ve dünya
ekonomisinin vitrini oldu fuar.

İzmir Fuarı, Cumhuriyetin bu şehre
emanet ettiği İzmir İktisat Kongresi'nin
mirası, kalkınma idealinin adıydı.
Ülkemizin en eski fuarıyla yaşıyoruz,
İktisat Kongresi'ni. Fuarın yıllar içinde
biriken, kuşaktan kuşağa aktarılan
kültürel mirasıyla, aslında İzmir İktisat
Kongresi ruhunu da geleceğe taşıyoruz.

Dergimiz KNK'nın kış sayısında İzmir
İktisat Kongresi'ni dosya konusu olarak
hazırladık. İlgiyle karşılayacağınıza
eminim. Dosya konumuzun yanı sıra
şehrimize değer katan kişi ve kurumlar
ile kentimizin kültürel kıymetlerini de
kış sayımızın sayfalarında bulacaksınız.

Keyifli okumalar dilerim.

SEMA PEKDAŞ
KONAK BELEDİYE BAŞKANI

KNK

için

LÜTFÜ DAĞTAŞ/
UNUTULMAYAN ŞEHİR GAZİNOSU

8

NİHAL GÜLSÖZ/
HALKAPINAR SU FABRİKASI

14

SENİH ÖZAY/
ŞİMDİ DE ŞEHİRİMİZİN
KÜLTÜRÜNE ENERJİ VERSİN

18

ZEYNEP YAVUZCEZZAR /
TOPRAK ÇOCUKLARI

30

DUYGU YAYMAN/
TRT İZMİR RADYOSU'NDAN
DÜNYAYA

34

AHMET UHRİ /
BAYRAKLI'DAN KADİFEKALE'YE BİR
KENTİN TAŞINMA ÖYKÜSÜ

40

KNK

2019

KIŞ

KONAK BELEDİYESİ ADINA SAHİBİ
SEMA PEKDAŞ
Konak Belediye Başkanı

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
OZAN YAYMAN
(Sorumlu Yazı İşleri Müdürü)

EDİTÖRLER: İPEK YAŞAR ÖZBAŞARAN - DİYAR SARAÇOĞLU / GÖRSEL YÖNETMEN: OĞUZ YILDIZ

Yayın Danışmanları

FIRAT SOYLU
AHMET BÜKE
TEODORA HACUDİ
ÖZCAN ÇİNE
UTKU KILINÇ

Hukuk Danışmanı
MİNE GENÇ

Halkla İlişkiler
EMİNE KALABALIK

Kültür Sanat
ABDULLAH TUNALI

YÖNETİM YERİ: İzmir Konak Belediyesi Dokuz Eylül Meydanı No:11 Basmane / İZMİR Tel: +90 232 484 53 00 www.konak.bel.tr BASIM: İhlas Gazetecilik AŞ Tel: 0 212 454 30 00 YAYIN TÜRÜ: Yerel süreli - üç ayda bir yayımlanır, para ile satılmaz. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. BASKI TARİHİ: Şubat 2019

MEVLÜT KAYA /
ŞEHİRİN ESKİ REKLAMLARI

64

Kapak fotoğrafı: EMRE BULDUK
4.Sayfa fotoğrafı: ÇİÇDEM METİN KURUTAÇ

dekiler

AHMET MEHMETEFENDİOĞLU-
CEMAL NECİP GÜREL /
İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

ERGÜN AYBARS /
CUMHURİYET EKONOMİSİNİN
BAŞLANGICI

AHMET GÜREL/
HER ŞEY KADININ ESERİDİR

AKIN ERSOY /
SMYRNA TIP OKULU

DİDEM AKYOL ALTUN /
İZMİR'DE TARİH BOYUNCA
SAĞLIK VE SAĞLIK YAPILARI

ENGİN BERBER/
ATATÜRK DÖNEMİNDE
İZMİR MİLLİ KÜTÜPHANE

SİNAN DOĞANJ /
MAVİ SULARA GÖMÜLEN İZMİR
VAPURU

CEM ÜSKÜP/
ANTİKALARLA TARİH VE KÜLTÜR

İPEK YAŞAR ÖZBAŞARAN/
KAYBOLMUŞLUKLARIN
ORTASINDA İNADINA
YAŞAYAN BİR SANAT

TEODORA HACUDİ/
İZMİR'DE 'BİZ' OLMAK:
SEFARAD KÜLTÜR FESTİVALİ

İHSAN ÖZBELGE ÖZDURAN/
BİR HOŞ SEDA:
ABDURRAHMAN HİLMİ BEY

UNUTULMAYAN

ŞEHİR GAZINOSU

LÜTFÜ DAĞTAŞ

Ç oğumuzun yaşı tutmuyor olsa da lütfen 1930'lu yılların İzmir'ini, İzmir'in ünlü Kordonboyu'nu fotoğraflardan hareketle düşlemeye çalışalım öncelikle.

Evet, 1930'ların İzmir'inde, Kordon'un orta yerinde bir gazinoya götüreceğim sizi şimdi. Bağımsızlık Savaşı sonrası 9 Eylül 1922 tarihinde düşman işgalinden kurtulan İzmir'de, hemen bu tarihten on yıl sonrası, 1932'deyiz. Bağımsızlık elde edilmiş ama

bununla yetinilmeyerek ekonomi ve eğitimden sosyal yaşama pek çok alanda, o yıllar adına "batılılaşma" denilen çağdaşlaşmanın beraberinde gelmesi için hedefler öne konmuştur. İşte sözünü ettiğim gazino da bu çağdaşlaşmanın somut adımlarından birisidir. Osmanlı Dönemi'nde gurubun en güzel seyredildiği, latif imbat rüzgârlarına açık Kordon'da sıra sıra olan Batılıların gazinolarına öykünerek kurulmuştur.

Savaştan çıkmış Türklerin yoğun biçimde ilgi gösterip gittikleri bu Gazino,

hizmete açılışından kısa süre sonra bir yeniliği de beraberinde getirir:

Telefunken firması gazinoya ilk kez ses düzeni kurmuştur. Sahnede, gazinonun açıldığı ilk gün olduğu gibi yurt dışından getirilmiş caz orkestralarından birisi vardır. Kuruluşu 1924'e uzanan Arjantinli Tango Kralı Eduardo Biango'nun orkestrası ki o orkestra İsviçre, Yunanistan, Polonya, Avusturya, Bulgaristan ve Orta Doğu ülkelerinde tangolar çalmaktadır...

Evet, Telefunken'in ses düzeni kurduğu o gecedeyiz. Eduardo Biango Orkestrası

Bağımsızlık Savaşı sonrası 9 Eylül 1922 tarihinde düşman işgalinden kurtulan İzmir’de, hemen bu tarihten on yıl sonrası, 1932’deyiz. Evet, 1930’ların İzmir’inde, Kordon’un orta yerinde bir gazinoya götüreceğim sizi şimdi.

birinci parçayı çalar, ikinci parçayı çalar, üçüncü parçayı çalar. O sıra gazinonun müdüriyetine bir telefon gelir:

- Alo, buyurun efendim Şehir Gazinosu.
- İyi akşamlar. Biz Karşıyaka’dan arıyoruz. Sahnedeki orkestra, parçaları pek güzel icra ediyor. Rica etsek üçüncü parçayı yeniden çalarlar mı acaba?

1932 yılının İzmir’inin sessizliğine bakar mısınız lütfen...

Evet, yazımın başında da belirttiğim gibi, savaştan çıkmış olmanın perişanlığı sürüyor olsa da, bir an önce çağdaş olma adına ne yapılması gerekiyorsa onu yapmaya koyulan Türkiye’de, 1923 yılında Cumhuriyet’in ilanından sonra İzmir’de Türklere ait adı en duyulmuş, o yılları yaşayanların belleklerinde apayrı bir yeri olmuş, Birinci Kordon’daki Şehir Gazinosu’ndan söz ediyorum sizlere. Yerini biraz daha somut biçimde tarif edeyim: Hani, uzun yıllar NATO binası olarak kullanılan, şimdilerde subay orduevi olarak

hizmet veren taş binayı gözlerinizin önüne getirin, işte orası. O yıllar Kordonboyu’nda iki katlı, avlulu evler sıralı. Bu taş binanın yeri ise boş. Dönemi ele alınıp incelendiğinde; bugünden baktığımızda ise “Birinci Kordon’da ve Kordon’un tam orta yerinde yer alan, 1930’lu yılların tek lüks ve nezih aile gazinosu” tanımlaması hâlâ geçerli. Peki, gazino tam bu noktada niçin kurulmuş, şimdi de ona bakalım ve bunu gazetelerdeki reklamlarında yer alan ifadelerden aktaralım:

“Körfez manzaralı, latif imbat rüzgârlarına açık ve gurubun en güzel seyredildiği nokta.”

Şehir Gazinosu, Belediye Başkanı Behçet Salih Bey’in girişimleriyle kuruluyor

Şehir Gazinosu ile ilgili araştırma çalışmalarına başladığımda ilk olarak, bu gazinoyu 1932’de işletmeye başlayan Murat Türkmenoğlu’nun oğlu Hüseyin Türkmenoğlu ile görüştüm, ondan bilgi ve belgeler aldım. Ardından uzun yıllar İzmir

Ticaret Odası Başkanlığı yapmış olan Dünder Soyer, zamanında Şehir Gazinosu’nun müdavimi olarak bana anılarını aktardı. Dünder Bey’in anılarına daha sonra Naim Özkay, Çetin Özendes, Mestan Yapıcı ve İzmir’in ünlü fotoğrafçısı Hamza Rüstem’in gelini Vâlâ Rüstem hanımefendinin anıları eklendi.

Çok yıllar önce evinde ziyaret edip fotoğraflarını çektiğim, kentimizin unutulmaz belediye başkanı olarak nitelendirilen Dr. Behçet Uz beyefendi ile o yıllar Şehir Gazinosu hakkında bilgim olmamasından dolayı söyleşi yapmamış olduğuma hep hayıflanırım.

Körfez manzaralı, lâtif imbat rüzgârlarına açık, gurubun en güzel seyredildiği yere konuşlanmış Şehir Gazinosu’nun kurulması yolundaki ilk girişimin sahibi dönemin Belediye Başkanı Behçet Salih Uz’dur.

9 Eylül 1922 tarihindeki Kurtuluş sonrası İzmir’de meydana gelen yangınlık

Sehir Gazinosu
Ve
Ege Palas

Müsteciri Türkmen oğlu Murat; aziz yurdun
kurtuluş bayramını necip İzmirliere
candan kubbular

alanlarını temizleme çalışmalarına girişen Uz ve ekibi, bir yandan Kültürpark'ı inşa ederken bir yandan da Kordon'daki Şehir Gazinosu ile hemen bitişiğinde çocuk parkı inşasını programa alır.

Şehir Gazinosu'nun ilk ve tek işletmecisi ise Hüseyin Türkmenoğlu'nun babası Murat Türkmenoğlu'dur.

Şehir Gazinosu'nun açılışıyla ilgili olarak şimdi Hüseyin Türkmenoğlu'nun anılarından satırlar aktarmak istiyorum

sizlere:

“Şehir Gazinosu, İzmir Umumi Efkarının takdirini topladı. Belediye Reisi Behçet Salih Bey'in yokluk içersinde varlık ifade eden eserlerinden birisi de Birinci Kordon'da vücuda getirilen Şehir Gazinosu ve yanındaki çocuk bahçesidir. Bayramın ilk günü kuşat edilen ve çok güzel bir şekilde tanzim edilmiş bulunan Şehir Gazinosu, Kordon'dan geçen her vatandaşın takdirlerini toplayan bir eser olmuştur.

Behçet Salih Bey'in gayretini müstecir Murat Bey'in idaresi, ince zevki ile tefriş, tanzim ve idarede gösterdiği fedakârane mesaisini tamamlamıştır. İzmir'in şerefile mütenasip bir şehir gazinosu vücuda getirmek hususunda gösterilen gayreti takdirle karşılarız. Şehir Gazinosu, bol elektrik ziyalarının parıltıları içersinde Kordon'un incisi olmuştur. İzmirliyer, yazın boğucu sıcakları esnasında kendilerine çok nezih bir muhite şimdiden kavuşmuşlardır.”

Peki, kurulduğu 1932'den ortadan kalktığı 1940'a değin Birinci Kordon'un incisi özelliğindeki Şehir Gazinosu'nun özellikleri neydi, şimdi de onlara bakalım.

Öncelikle batı müziğine yani alafrangaya yer veren bir gazinodur. Dönemin alafrangası ise caz müziğidir.

Özellikle Verem Mücadele Cemiyeti, Şehir Gazinosu'nda 'gardenparti'ler vererek sağlıkta kullanmaya dönük gelir elde etmektedir.

Şehir Gazinosu, muhterem müşterilerine mevkii letafetten ve deniz havasından gündüzün de istifade fırsatını verebilmek için tabldot olarak öğle ve akşam yemekleri vermektedir. Tabldot ücreti 75 kuruştur.

Dileyen müşteri Şehir Gazinosu'nda çay ya da birasını içmekte, dileyen deniz ürünleriyle donanmış masalarda demlenmektedir.

Şehir Gazinosu'nda, Cuma ve

Cumartesi günleri düzenlenen gazoz günlerinde yine alafranga müzik ve cazbant sunulmaktadır.

Şehir Gazinosu vasıtasıyla İzmir'de ilk kez caz müziği 8 Temmuz 1933'te canlı olarak icra edilmeye başlanır.

CAZ MÜZİĞİ SAHNEDE

Yine Hüseyin Türkmenoğlu'nun burada anılarına göz atalım:

"Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyada ve her alanda bir yenileşme

Şehir Gazinosu'nun tarihinde, 13 Nisan 1934 Cuma gününün apayrı bir yeri ve önemi vardır. O günün akşamı Şehir Gazinosu, çok önemli bir konuğunu ağırlar. Bu konuk Gâzi Mustafa Kemal Atatürk'tür.

hareketi başladı. Bizde de İstiklal Savaşı'ndan ve Saltanat'ın yıkılmasından sonra her türlü ileri hareketlere kapılarımız açıldı. Avrupa'nın son icadı gramofon sayısı gittikçe artıyor.

Avrupa ile Amerika'da, şimdi de caz müziği modası var. İzmir'deki gazinolarda günümüze kadar sadece Türk Halk ve klasik müzikleri dinleniyordu. Artık caz müziği de dinlemek kabil olacak."

Ve Şehir Gazinosu'nun tarihinde, 13 Nisan 1934 Cuma gününün apayrı bir yeri ve önemi vardır. O günün akşamı Şehir Gazinosu, çok önemli bir konuğunu ağırlar. Bu konuk Gâzi Mustafa Kemal Atatürk'tür.

O günü, o güne ait satırlardan

aktaralım mı?

"Gazi Hazretleri dün konaklarında istirahat buyurdular ve akşam saat 19'da refakatlerinde bulunan zevat ile birlikte Şehir Gazinosu'na şeref verdiler. Burada saat 21'e kadar kaldılar. Sevgili Şef'in, Şehir Gazinosu'nda huzuru bu saatte Gazino'da bulunan vatandaşları çok sevindirdi. Zira Gazimizi bol bol görmek saadetine mazhar oldular. Reisicumhur Hazretleri, Şehir Gazinosu'nu beğendiler ve Gazino'yu terk ederken; uzun senelerden beri bu kadar güzel bir manzara karşısında bu kadar zevkli bir bira içmedim. Burası ömür bir yer" diyerek yüksek iltifatlarını izhar buyurdular.

Gazi, aynı yıl içerisinde, yaklaşık iki ay sonra, 23 Haziran'da bu kez önemli bir konuğu ile yine Şehir Gazinosu'na gelir. Gazi'nin önemli konuğu, yakın dostu İran Şahı Rıza Pehlevi'dir. Beraberlerinde ise İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak vardır.

ŞEHİR GAZİSOSU'NUN KAPANMASI

Avrupa'da büyük sükse yapmış Don Pablo Orkestraları'nın angaje edildiği, Viyanalı dansöz Gottelra'ların sahnesine çıktığı, valslerin, Çigan melodilerinin doyumsuz ezgilerinin Gazino'nun masalarıyla birlikte Kordon'u dolduran halk tarafından çit çıkartmadan dinlendiği; sandalyelerini, İzmir Körfez Vapurlarını çalıştıran Yahya Hayati Bey'in oğlu Hayati Görkey'in çizdiği Şehir Gazinosu, 1940 yılında yine Dr. Behçet Uz tarafından kapatılır.

Şehir Gazinosu'nun kapatılmasının gerekçesi; o yıllar uluslararası öneme sahip olmaya başlayan İEF dolayısıyla kente gelenlerin konaklayacakları otel sayısının yetersizliğidir. Bu yetersizlik karşısında bugünkü Atatürk Lisesi geçici otele dönüştürülmüş, özel bir girişimci Pasaport'ta Fuar Oteli'ni açmış ancak bunlar gereksinimi karşılamamıştır. Şehir Gazinosu'nun bu amaçla otele çevrilmesi için inşaat başlanır. Ancak Şehir Oteli, 2. Dünya Savaşı nedeniyle işletmeye açılmaz. 1953 yılına değin, eski yeşil dokusu elden yitmiş olsa da; gazino olarak kullanılır. O ara Belediye, çok partili yaşama geçilmesi sonucu iktidarı elde etmiş olan Demokrat Parti'nin yandaşı bir firmaya oteli hayli ucuz

Murat Türkmenoğlu

fiyattan satmak isteyince sert muhalefet gösterilir. Öyle ki, Demokrat İzmir Gazetesi köşe yazarı Naci Sadullah, konuyla ilgili ağır bir yazı kaleme alır. O yıl Uz'un yerine Rauf Onursal, Belediye Başkanlığı koltuğuna oturmuştur. Bu durumda satış gerçekleşmez. Bunun üzerine Başkan Rauf Onursal, yapıyı, Milli Savunma Bakanlığı'na, yeni üye olduğumuz NATO tarafından kullanılmak üzere devreder.

Artık gazino tarihe karışmıştır. Geceleri Eduardo Biango ya da Darvaş ve Arkadaşları'nın sahnesinde unutulmaz müzikler çaldıkları, siyah elbiseli erkekler ile tuvaletli şık hanımların doldurduğu, topu topu beş yıl kadar Kordon'un ve İzmir'in tek alafranga aile gazinosu olarak hizmet veren, ulus olarak Batılılaşmaya dönmemizin simgelerinden olan Şehir Gazinosu'nun varlığı süreç içerisinde unutulur gider.

Hüseyin Türkmenoğlu'nun, Şehir Gazinosu ile ilgili anlattıklarından pek çok ayrıntının yanında aklımda kalanlardan biri de şu: "Gazino'da, genç kızlarla delikanlıları, birbirlerini tanımasalar da, pistin hemen çevresinde yan yana oturturduk. Yediklerinden içtiklerinden de para almazdık. Bundan amaç şuydu: Dansa kalksınlar, dans etme alışkanlığına yol açsınlar!"

Halkapınar Su Fabrikası

NIHAL GÜLSÖZ

Günümüzde, Halkapınar deyince, akla genellikle “toplu ulaşım aktarma merkezi” gelir ya, burası eskiden de kentin ana ulaşım akslarından biriymiş; İzmir’e ulaşan deve kervanları akarsuyun ve gölün yanından salınarak geçer, seyyahlar manzaranın güzelliğine hayran olurmuş. Öyle ki, kimi gezgin bu pırıl pırıl suları, yemyeşil mesire alanını resmetmiş, kimisi yazıya dökmüş. Gel zaman git zaman, İzmir’in su ihtiyacını karşılamak giderek zorlaşmış. İzmirliler padişahın su yatırımı istemiş ve tam Halkapınar kaynağına bir su fabrikası kurulmuş. Ve işte o su evlere, fabrikalara ulaşmış, o günden sonra su çeşmelerden akmış.

Efsanelere konu olan Diana Hamamları’nın kaynağı olduğu söylenen, bir dönemin kartpostallarında, seyyahların anılarında karşımıza çıkan Halkapınar Gölü ise bu süreçte tamamen kuruyup yok olmuş.

Halk mutlu muymuş, su sorunu bitmiş mi? Ya o su fabrikasına ne olmuş?

Dilerseniz, Halkapınar Gölü’nün makus talihine hüzünlenmeyi şimdilik bir kenara bırakıp, su fabrikasına; İzmir’in su serüveni ve kültürel gelişimine ışık tutan bu özel su yapısının ilginç öyküsüne odaklanalım.

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI, II. ABDÜLHAMİD DEVRİ

16. yüzyılın sonunda 2 bin nüfuslu bir kasaba olan İzmir, elverişli coğrafyası ve kozmopolit yapısı sayesinde, 19. yüzyılın

sonlarına doğru, artık sadece Osmanlı Devleti’nin değil aynı zamanda Doğu Akdeniz’in en önemli metropollerinden biri haline gelmişti. Kentte Yahudi, Ermeni, Türk ve Frenk tabir edilen Avrupalılar yaşıyordu. Batı Anadolu’nun iktisat merkezi şehir, Avrupa’yla ticari ilişkiler açısından da çok önemli bir konumdaydı. Bu durum kente yoğun bir göç dalgasına da neden oldu. Nüfus yoğunluğundaki hızlı artış karşısında altyapı yetersiz kalırken, su sıkıntısı kentin en büyük sorunu haline geldi.

Su temini ve dağıtımını eski yöntemlerle verimsiz şekilde yapıyordu. Sağlıksız ve yetersizdi. Gündelik yaşamın ve sanayinin daha fazla suya ihtiyacı vardı. İzmir’in teknolojik gelişmelerden ve altyapı

hizmetlerinden haberdar olan kesimleri hükümete ulaştı, su yatırımı yapılmasını istedi.

Osmanlı Hükümeti bu istekleri yabancı sermayeye imtiyazlar vererek karşılamayı seçti. Kamuya yönelik altyapı hizmetlerinin imtiyazlar yoluyla yabancılara verilmesi 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, II. Abdülhamid devrinde hız kazanmıştı. İstanbul ve Selanik'te elektrik, havagazı ve tramvay ve su yatırımları yapan Belçika, rakiplerini eleyerek İzmir'in su yatırımı işini de aldı.

Nihayet kente büyük, teknolojik bir yatırım yapılacak ve bir su fabrikası kurulacaktı. Yıllardır susuzluktan kıvranan İzmirli seviniyordu.

Su Fabrikası, teknoloji harikası...

İzmir Suları Osmanlı Anonim Şirketi (Compagnie Ottomane des Eaux de Smyrne), uzun ve karmaşık süreçlerin ardından, 1895 yılında kuruldu. Şirket, suyu Diana Hamamları olarak da bilinen Halkapınar'dan almaya karar verdi. (Halkapınar'da bulunan su tesislerinin demir kapısı üzerinde 1894 tarihinin bulunması, Halkapınar'daki çalışmalarının aslında 1894 yılında başladığına işaret etmektedir.)

İnşa edilecek su fabrikası için gerekli malzemeler Belçika'dan getirildi. İlk olarak 7 adet kuyu açıldı. Haziran 1896'da gerekli izinlerin alınmasıyla birlikte, bir yandan kent içinde su borularının döşenmesine, öte yandan da Diana Hamamları'nın hemen yanı başında su fabrikasının

yapımına başlandı.

Bugün dahi görülmeye değer bir eser olarak dimdik ayakta duran Halkapınar Su Fabrikası; pompaj istasyonu, su havuzu, müdüriyet, araç-gereç deposu, atölye ve personel lojmanları bölümlerinden oluşmuştu.

Bir de fabrikanın hemen yakınında bulunan sekiz sütun tarafından taşınan, sekizgen örtülü, yuvarlak kemerli; kemer araları kıvrık dallar, rumi, palmet ve bordürlerle süslü şadırvan yapıldı. Bu yapı sanat tarihi açısından önemli bir eser olarak günümüze ulaşmıştır. Şadırvanın altında bulunan 3 metre derinliğindeki kuyunun dibinde suyun toplandığı sekiz kemerli düzenleme, günümüz insanlarında hayranlık uyandıran önemli bir detaydır.

Halkapınar'da inşa edilen su fabrikasına beş buhar kazanı, iki buhar makinesi, pistonlu tulumba grubu ve bir de dizel santrifüj grubu konuldu. 1898'de kurulan kazan dairesine ise 8 atmosfer basınca dayanıklı ve her biri 80 metrekarelik bir yüzeyi kaplayan iki adet kazan; makine dairesine ise 100 beygir gücünde, çift silindri ve kondanseli iki makine yerleştirildi. Böylelikle fabrika günde 85 bin ton su dağıtabilecek kapasiteye ulaştı.

Bu arada suyu halka ulaştıracak boruların döşenmesi işlemi de tamamlanarak Mart 1898'den itibaren İzmir'i su mühendisliğinin en modern kurallarıyla suya kavuşturacak şebekelerde denemeler yapılmaya başlandı.

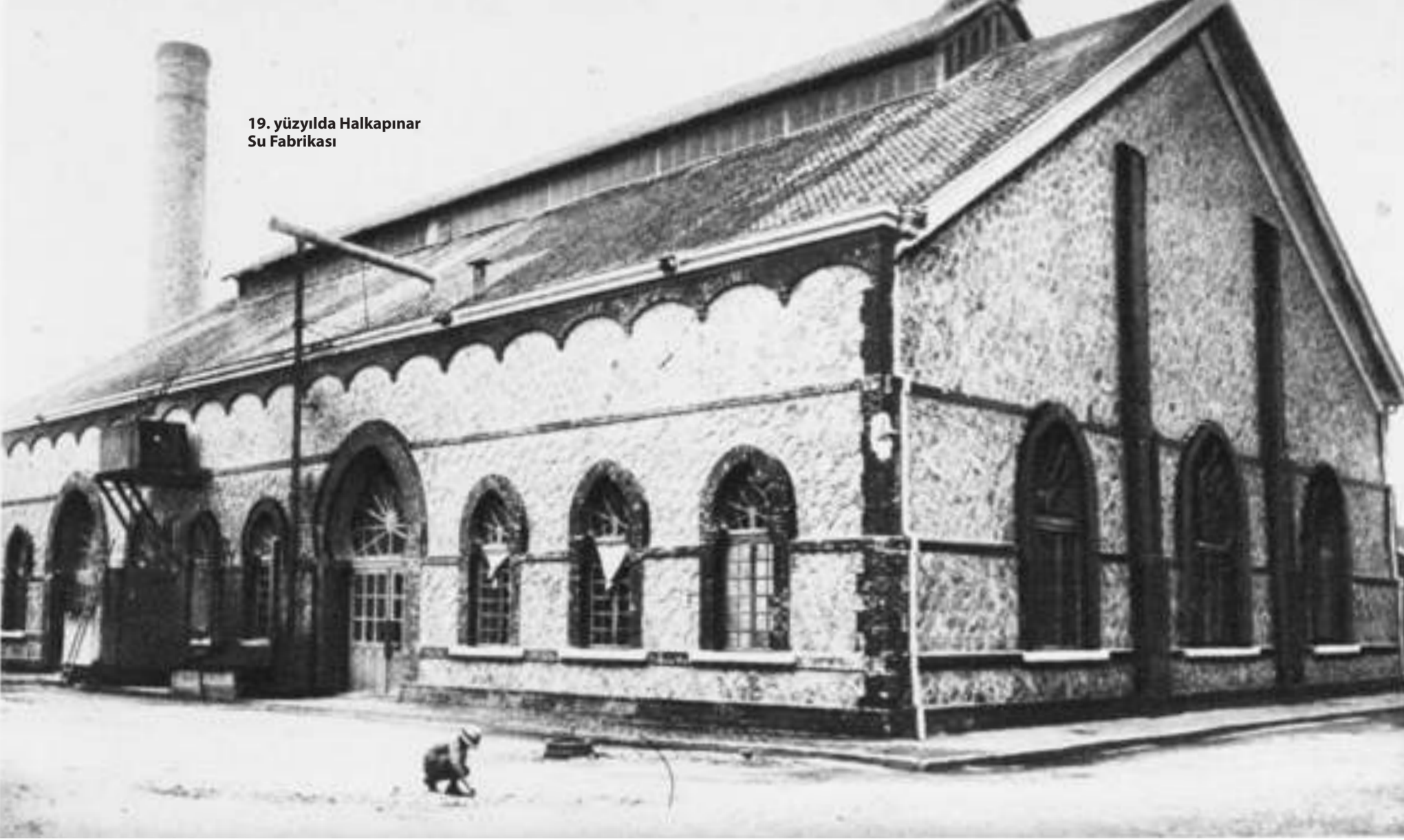
ŞAŞAALI BİR TÖREN

İnşaatin ve denemelerin tamamlanmasının ardından "Heyet-i Fenniye" komisyonundan olumlu rapor alınmış, mutlu sona yaklaşılmıştı.

Nihayetinde 1 Eylül 1898 günü (Rumi 20 Ağustos 1314) şirket, yayınladığı şu ilanla İzmirlilerin dört gözle beklediği büyük müjdeyi verdi: "İzmir Suları Şirket-i Osmaniyesi, bugünden itibaren İzmir şehri ve civarında su isalesine mübaşeret edeceğini ahaliyi memlekete ilan eyler."

O gün, aynı zamanda Padişah II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümüydü; İzmir'in önde gelen protokol erkânının da hazır bulunduğu törende, makinelerin şehir müftüsünün dualar eşliğinde faaliyete geçirilmesiyle birlikte İzmir resmen suya kavuşmuş ve böylelikle Antik Çağ'da Agora'ya verdiği suyla Smyrna'nın yaşam kaynağı olan Halkapınar, bu defa 19. yüzyıl İzmir'ine yaşam kaynağı olarak yeniden tarih sahnesine çıkmıştı.

19. yüzyılda Halkapınar Su Fabrikası

PARALI SU

İzmir Osmanlı Su Anonim Şirketi faaliyete geçinceye kadar, kentte evlerin içine kadar ulaşan su tesisatları yoktu. Sebil ve sokak çeşmeleri yaygındı. Su, Vezir ve Osman Ağa suları diye bilinen şebekeyle sokak çeşmelerine getirilirdi. Kentin vazgeçilmez unsurlarından olan bu sokak çeşmelerinin başı hep kalabalıktı. Maddi durumu iyi olanlar, sokak çeşmelerinin suyunu kullanmayıp, kaynağından sakaların getirdiği suları kullanırdı. Bu evlerde, sakaların getirdiği suyun depolandığı büyük toprak küpler olurdu. Saka suyu çeşmelerden akan vakıf suları gibi bedava değilse de çok ucuzdu.

1898 yılından itibaren Halkapınar Su Fabrikası'nda üretilen suyun şehrin her tarafına ulaşacağı haberleri aşağı mahalleler için sevinç, salgın hastalıklardan ve susuzluktan muzdarip yukarı mahalleler için ise umut oldu. Ne yazık ki yukarı mahallelerin umudu kısa sürede söndü. Şirket, yeterli kâr elde edemeyeceği kaygısı ile vaatlerini yerine getirmiyor, "Paralı su" olarak adlandırılan (Frenk Suyu da deniliyordu) Halkapınar suyundan aşağı mahalleler yararlanıyordu.

Özetle, Antik çağdan beri bu kentin medeniyetler beşiği haline gelmesinde etkili faktör olan, Diana Hamamları ve Homeros örneklerinde olduğu gibi manevi yaşamı anlamlandıran, kutsallaştırılan, edebiyata ilham kaynaklığı yapan su, yine başroldeydi. Ancak artık kültürel özelliği silikleşmiş,

alınıp satılan bir meta haline dönüşmüştü. Halk arasındaki sosyoekonomik farklılıkların belirginleşmesine sebep olmuştu.

İlerleyen yıllarda Halkapınar Su Fabrikası kentin su ihtiyacını önemli ölçüde karşılamaya devam etti. Öte yandan olumsuz süreçler de yaşanmaktaydı. Örneğin, Büyük İzmir Yangını'nda tesisin iletim ağları büyük hasar gördü. 1. Dünya Savaşı'nın ekonomik etkileri işletme maliyetlerine ve su faturalarına yansdı. Düzensiz kesintiler, peş peşe gelen zamlar aboneleri bunalıyordu.

Nihayetinde sorun, su şirketinin kamulaştırılmasıyla giderilecekti.

CUMHURİYET: "SU KAMUSAL HAKTIR"

Cumhuriyet döneminde ülkede yaşanan gelişmeler yalnızca hukuki, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarla sınırlı kalmamış, özellikle yerel ölçekte etkisi hissedilen anlayış değişikliklerine yol açmıştı. Merkezi hükümetin desteğini alan yerel yöneticiler, inisiyatif kullanarak kentteki sorunlara aktif çözümler üretti.

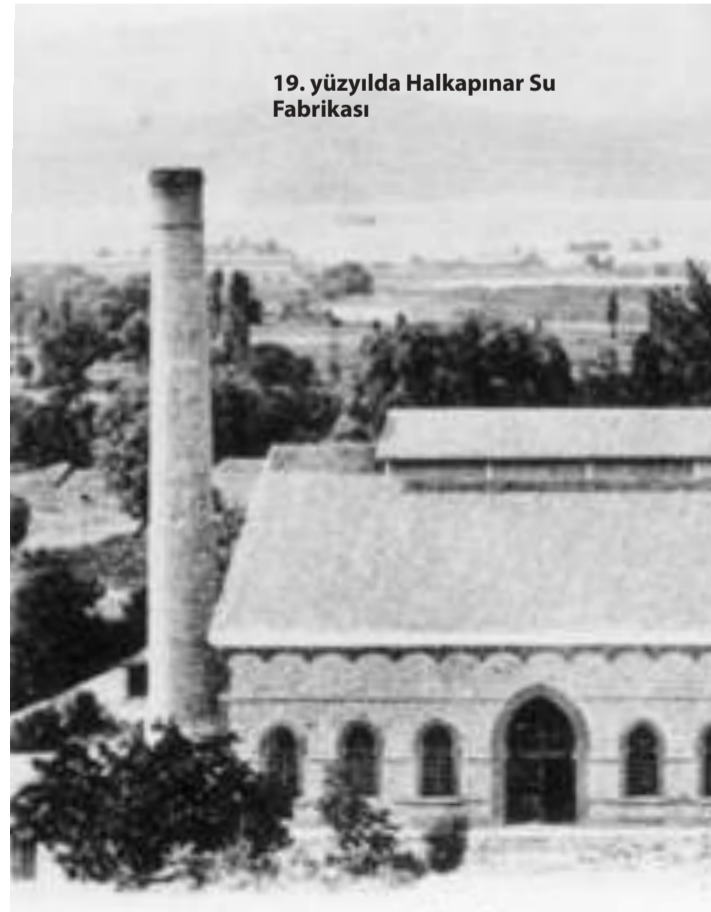
Cumhuriyet döneminin getirdiği yeni yaklaşımlar su politikasında da kendini gösterdi. Suyun imtiyazlı bir meta olmaktan çıkarılarak bir kamu hizmetine dönüştürülmesi sağlandı. İzmir su şirketi de tasfiye edildi. 1 Ocak 1945 yılında, yasayla, tümüyle İzmir Belediyesi'ne devredildi. Belediye bünyesinde kurulan ESHOT, öncelikle Su Fabrikası'nı bakıma aldı, yenilemeler yaptı. Yıllar içinde artan

ihtiyacı karşılamak üzere kaynağa çok sayıda yeni kuyu açıldı, sistem genişletildi. Öte yandan, kente, zamanın koşullarına ve teknolojisine uygun yeni su yatırımları yapıldı.

İZSU'NUN KORUMASI ALTINDA

112 yıl önce kurulan Halkapınar Su Fabrikası, bugün artık kentin en önemli su kaynağı değil. Bir bölümü pompa istasyonu olarak kullanılan, iç aksamı ile birlikte koruma altındaki yapı, İZSU'nun öncülüğünde yürütülen restorasyon projesi ile adım adım kent tarihinin önemli mekânlarından biri haline getiriliyor. Asırlık sanayi yapısı, İzmir'in değişimine tanıklığını sürdürüyor.

19. yüzyılda Halkapınar Su Fabrikası

Halkapınar Gölü

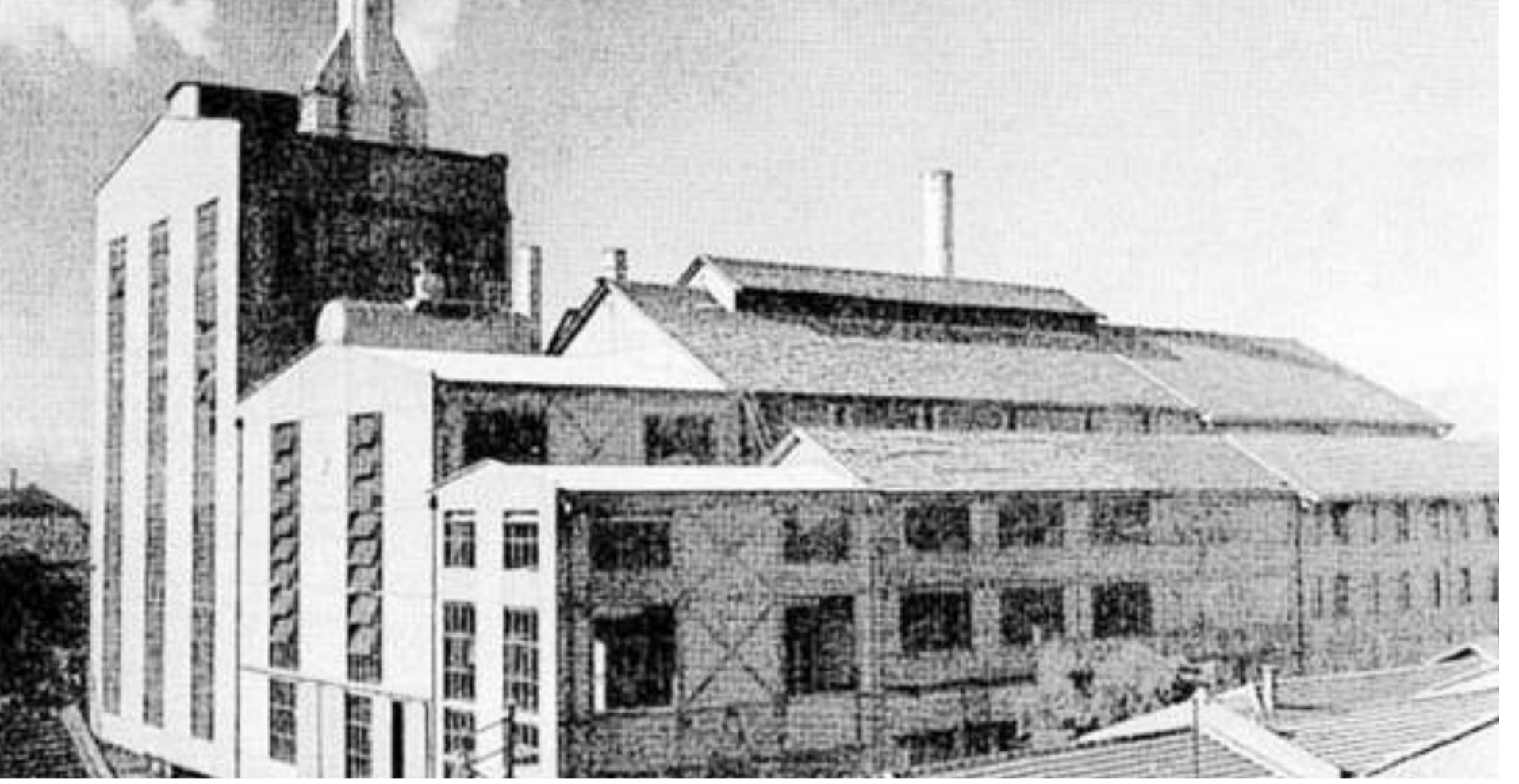
KAYNAKLAR

YETİŞGİN, Memet, ÖZDAMAR, Toroshan, "Osmanlı Şehirlerinde Belçika Şirketlerinin Altyapı Faaliyetleri" Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 37, Sayı: 64, s. 273-308.

YILMAZ, Fikret, YETKİN, Sabri, İzmir Kartpostalları 1900, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1. Baskı, İzmir 2000.

Yazı, ağırlıklı olarak APİKAM uzmanlarından Asil KAYA tarafından titiz araştırmalarla hazırlanarak İZSU Genel Müdürlüğü'nün 30. kuruluş yıldönümü kapsamında yayınlanan "İzmir'de Suyun Serüveni" adlı kitaptaki bilgilerden alıntılanarak derlenmiştir.

Fotoğraflar: APİKAM Arşivi

Şimdi de şehrimizin kültürüne enerji versin

Av. SENİH ÖZAY

İzmir Elektrik Fabrikası'nı şehrimizde bilmeyen yoktur. Alsancak Garı'nın yakınında, limanın arkasında, Tarihi Havagazı Fabrikası'nın bitişiğinde olan yapı, 1928 yılında hizmete girmiş ve deniz suyunu dönüştürerek, yaklaşık 50 yıl İzmir'in elektrik ihtiyacını karşılamıştır.

Bu yapı 6 Ocak 1998 tarihinde korunması gereken kültür varlığı olarak tescil edildi. Ancak gelinen noktada İzmir Elektrik Fabrikası'nın bulunduğu alanın, Özelleştirme İdaresi tarafından 23 Ocak 2018 tarihinde ihaleye çıkarıldığını öğrendik.

Bu muhteşem kültür varlığının, mimari mirasın, sınıai tarihsel dokunun yok edilmemesi gerekliliğini savunuyoruz. İzmir Elektrik Fabrikası'nın yerine yapımı planlanan kötücül yapıyı engellemek üzere tarihi değeri ihalelere yem etmemek adına harekete geçtik. Bu alandaki yapının modern sanat, çocuk ve sinema plato platformları merkezini de içeren bir müzeye dönüştürülmesi gerekliliğini savunuyoruz. Bu amaçla Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın ilgili kararına karşı bir grup avukat olarak İzmir 3. İdare Mahkemesi'nde iptal davası açtık. Yerel mahkeme görevsizlik kararı verdi. Davanın halen Danıştay 13. Dairesi Başkanlığı'nda olduğunu hatırlatmakta

yarar var.

Tüm bu süreç işlerken, korunması gerektiğini savunduğumuz, şehrimizin tarihi ve kültürel değeri olduğunu dile getirdiğimiz İzmir Elektrik Fabrikası'nın bulunduğu alanın, 16 Nisan 2019 günü ihale yöntemiyle satılacağını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu satış işlemine karşı da Danıştay'da dava açtık.

KÜLTÜREL MİRAS

Kültürel miras, önceki nesillerin yarattıkları ve kuşaktan kuşağa aktardıkları maddi ve manevi kültür değerleri toplamı olarak tanımlanabilir. Kültürel miras, bir

toplumun tarihi açıdan geçmişini yansıttığı; kullanılan teknik ve araçları açısından bilgi birikimini, belge niteliği taşıdığı için sosyal, siyasal, kültürel birikimini ifade ettiği ve günümüze taşıdığı için önemlidir, önemsenmelidir. İster somut ister soyut olsun kültürel miras bir defa yok edildiğinde tekrar yerine yenisi getirilemez niteliktedir. Kültürel mirasın yenilenemez olma özelliği nedeniyle, sürdürülebilir kılınması ve korunması elzemdir. Sürdürülebilirliğin tartışıldığı ve önemsendiği günümüzde, kentlerin sahip olduğu somut olan ve somut olmayan tüm değerler, kentlerin tarihinin sürdürülebilirliği açısından önem taşır. Somut kültürel miras zaman içerisinde değişmezlik gösterirken; küreselleşmenin etkisiyle birlikte somut olmayan kültürel miras, değişime ve dönüşüme uğramaktadır. Bu nedenle, somut olmayan kültürel mirasın yok olma tehlikesi somut mirasa göre daha güçlü bir olasılıktır. Bu nedenle ulusların kimliğini ve evrensel kültürün bir parçasını yansıtan bu değerlerin korunması önemli bir politika alanı olmalıdır. Günümüzde, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve benzeri uluslararası kurumlar tarafından hazırlanan

Günümüzde kültürel mirasın korunması ile ilgili olarak, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme, Avrupa Kültür Konvansiyonu, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, Arkeolojik Mirasın Korunması Avrupa Sözleşmesi gibi pek çok uluslararası anlaşma mevcuttur.

sözleşmelerde, uluslararası hukuk metinlerinde ya da ulusal düzeyde kullanılan yasalarda ve yönergelerde kültürel miras kategorileri aşağıdaki gibidir (ISMEP, 2014).

1. Somut Kültürel Miras

Taşınır Kültürel Miras (tablolar, heykeller, sikkeler, el yazmaları, arkeolojik eserler vs.)

Taşınmaz Kültürel Miras (anıtlar, arkeolojik sitler, tarihi kent dokuları vs.)

2. Sualtı Kültürel Mirası (batıklar, sualtı kalıntıları ve kentleri)

3. Somut Olmayan Kültürel Miras (sözlü gelenekler, gösteri sanatları, ritüeller vs.)

4. Doğal Miras (kültürel boyutu olan doğal sitler, kültürel peyzajlar gibi, fiziki, biyolojik ve jeolojik formasyonlar vs.)

ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Dünya Miras Komitesi, kültürel miras özelliklerini sıralamıştır. Buna göre özellikleri, "İnsanın yaratıcı zekâsıyla ortaya konan ve ustalık gerektiren; uzun bir zaman diliminde ya da kültür coğrafyasında mimari ya da teknolojik gelişmeler, sanatsal anıtlar, şehir planları veya peyzaj mimarlığı açısından önemli olan ve insanlığa ait değerlerin değişkenliğini gösteren; yok olmuş ya da yaşayan medeniyetlerin geleneklerine tanıklık eden ayrıcalıklı ve tek olma özelliği taşıyan eserler; insanlık tarihinde önemli devletleri-olayları işaret eden, göze çarpan teknolojik ya da mimari binalar veya manzaralar; dikkat çeken geleneksel yerleşim yerleri ve topraktan yapılmış örnekler; doğrudan toplumla ilgili olaylar, gelenekler, fikirler, inanışlar, dikkat çekici nitelikteki sanatsal değeri olan çalışmalar" olarak sıralanabilir (Coşar, 2017).

Günümüzde kültürel mirasın korunması ile ilgili olarak, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme, Avrupa Kültür Konvansiyonu, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, Arkeolojik Mirasın Korunması Avrupa Sözleşmesi, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi gibi pek çok uluslararası anlaşma mevcuttur. Bu metinlerin yanında, kültürel mirasın korunması ile ilgili Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Avrupa Konseyi, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), EuropaNostra, Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN), Kültür Varlıklarının Korunması ve Onarım Çalışmaları Uluslararası Merkezi (ICCROM) gibi pek çok uluslararası kurum bulunmaktadır. Ülkemizde kültürel mirasın

korunması konusunda çalışmaları ise Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulları, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi kurumlar yürütmektedir. Merkezi idarenin yanında yerel yönetimlerin de görev ve sorumlulukları vardır. Son olarak kültürel mirasın korunmasında önemli rol üstlenen sivil toplum kuruluşları da ülkemizde oldukça etkindir.

FABRİKADAN MÜZEYE

O dönemde insanlara işgücü sağlayan, milyonlarca insanın hayatını bir çırpıda değiştirmesine neden olan fabrikaların birçoğu faaliyetini durdurmuş olsa da binaları ve yerleşkeleri, sanatsever bireyler, büyük şirketler, devlet ya da yerel yönetimlerin desteğiyle artık günümüzde kültür sanat merkezi veya müze olarak hayat buluyor. Fabrikadan müzeye dönüşmüş, dünyada görülmesi gereken yedi müze listesine girmeyi başaranlar arasında, Türkiye'den Santralİstanbul yer alıyor. 1914'ten 1980'lere kadar kente elektrik sağlayan Silahtarağa Elektrik Santrali, türbin ve kazanların yıpranması sonucu, Haliç'i kirlettiği için 1983'te kapatıldı. 2004 yılında Bilgi Üniversitesi'ne devredilen bina, 2007'de Santralİstanbul projesiyle bir çağdaş sanatlar müzesi, kültür ve eğitim merkezine dönüştü. Gelin listenin devamına bir göz atalım:

DÜNYADAN ÖRNEKLER

CaxiaForum, Barselona: 1911'de tekstil fabrikası olarak inşa edilen ve daha sonra polis merkezi olarak faaliyet gösteren bina şu anda sanat galerisi olarak karşımıza çıkıyor.

Centrale Montemartini, Roma: 400 yıl önce inşa edilen bina öncelikle müze olarak kullanıldı. 1890-1930 yılları arasında enerji fabrikası olarak faaliyete geçti. Daha sonra 400 kadar tarihi Roma heykeline ev sahipliği yapan bir müze haline geldi.

Dia:Beacon, New York: Hudson nehri kıyısında, 1929 yılında bisküvi kutusu fabrikası olarak inşa edilen bu bina, günümüzde 1960'lardan bu yana Amerikan sanat eserlerine ev sahipliği yapmakta.

Çağdaş Sanatlar Müzesi, Massachusetts: 1860 yılında baskı fabrikası olarak kuruldu. 1900'lerin başında elektronik parçalar üreten bir fabrika haline geldi. 1990'lardan itibaren ise dünyanın en büyük çağdaş sanatlar müzesi olma unvanını aldı.

Mattres Factory Sanat Müzesi, Pittsburgh: 1975 yılında sanatçı Barbara Luderowski tarafından kurulan bu yatak

fabrikası günümüzde kendi sanatçılarına kalacak yer sağlamakla birlikte, çeşitli sanat kursları ve özgün sergilerle hayat buluyor.

Tate Modern, Londra: 1947 ve 1963 yılları arasında iki kademede inşa edilen bu bina ilk olarak elektrik santrali olarak faaliyete geçti. 1995 senesinde Herzog & de Meuron tarafından modern sanat müzesine dönüştürüldü. Bugün yılda 4,7 milyon ziyaretçi ağırlayarak dünyanın en çok ziyaret edilen müzelerinden biri olma unvanını taşıyor.

TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER

SEKA Kâğıt Müzesi: Henüz listeye girememiş olsa da 1934 yılında İsmet İnönü ve Celal Bayar önderliğinde Kocaeli'de kurulan kâğıt fabrikasından bahsetmeden geçilemez. 2016 yılında Türkiye'nin ilk, Avrupa'nın en büyük kâğıt müzesi olarak açılan bu kompleks, aynı zamanda film platosu olarak da hizmet veriyor.

İzmir Elektrik Fabrikası da fabrikadan müzeye dönüştürülmeli ve görülmesi gereken yerler listesine dahil edilmelidir. Şehrimizin bu tarihi ve kültürel değeri için İzmir Büyükşehir Belediyesi evvelce tahsis izni istemiştir. Başvuruda, yapının şehrin sosyal ve kültürel hayatına katılması için proje geliştirileceği vurgulanmıştır. Kent belleğinin yok edilmemesi, endüstri mimarinin kaybolmaması gerekliliğine atıfta bulunulmuştur. Başvuruda ayrıca söz konusu yapının koruma kurulunca, taşınmaz kültür varlığı olduğu da belirtilmiştir. Ancak İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin ilgili başvurusu yanıtızsız kalmıştır.

KONAK BELEDİYESİ İSTİYOR

Geçtiğimiz günlerde Konak Belediyesi de Hazine ve Maliye Bakanlığı Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın bir kez daha ihaleye çıkma kararı aldığı Umurbey Mahallesi'ndeki tarihi elektrik fabrikası ve arazisinin Konak Belediyesi'ne tahsis edilmesi için çağrıda bulundu. Şehrimizin tarihine ve kültürüne sahip çıkma adına, yerel yönetimlerin yaptığı başvurulara kulak verilmesi gerekmektedir. Çünkü yapının tüm mimari, mekânsal ve süsleme özellikleri korunmalı ve yukarıdaki örneklerde olduğu gibi bir müze haline getirilerek kent yaşamına kazandırılmalıdır. Yeni işlev, kültürel miras olarak yapının kitlesel ve mekânsal bütünlüğünü bozmamalıdır. Yapı, "endüstriyel arkeoloji" olarak değerlendirildiğinden özgün bir yapı örneğidir ve çağdaş tasarım anlayışı ile korunmalıdır.

İzmir İktisat Kongresi
Delegeleri (4 Mart 1923)

Yeni devletin şafağında İzmir'de toplanan bir kongre: İzmir İktisat Kongresi

Dr. Öğr. Üyesi AHMET MEHMETEFENDİOĞLU / Uzman CEMAL NECİP GÜREL

Bu yıl 96. yıldönümü kutlanacak olan İzmir İktisat Kongresi, bağımsızlık mücadelesini başarıyla gerçekleştirmiş bir ulusun siyasal ve ekonomik açıdan da tam bağımsız olma iradesinin İzmir'den tüm dünyaya ilan edilmesi anlamını taşımaktadır. Yeni devletin şafağında İzmir'de toplanan bu kongre, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın açılış konuşmasında belirttiği üzere, ulusun ve vatanın gerçek kurtuluşu için temel taşlardan biri olarak hatırlanacaktır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları Kurtuluş Savaşı'yla kazanılan zaferin büyüklüğüne inanmakla birlikte elde edilen askeri başarı, ekonomik başarı ile taçlandırılmazsa geçmişte yaşanan felaketlerin tekerrür edeceğini çok iyi biliyorlardı. Bu amaçla 1922 Kasım'ında başlayan Lozan görüşmelerinin hemen ardından bir kongre toplayarak yeni dönemin ekonomik programının ortaya koyulması amacıyla çalışmalara başlanmıştır.

Lozan görüşmeleri uzun süren savaş yıllarının ardından kamuoyunda büyük bir umudun yeşermesine yol açmıştı. Buna karşın emperyalist devletlerin savaşta

kaybettikleri çıkarlarını masabaşında kazanma umutları da hâlâ canlıydı. Ankara Hükümeti'nin siyasal ve iktisadi tam bağımsızlık talebi, emperyalist güçlerin kapitülasyonlar ve Osmanlı borçları meselesindeki ısrarcı tutumları ile çatışınca Lozan görüşmeleri tıkanma noktasına gelmişti.

Uzlaşmanın sağlanamaması üzerine 4 Şubat 1923 tarihinde Lozan görüşmeleri kesilmişti. 23 Nisan 1923 tarihine kadar sürecek olan bu kesinti döneminde İzmir'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi, Ankara Hükümeti'nin iç ve dış kamuoyuna ekonomik, sosyal ve siyasal mesajlarını iletmesi için önemli bir fırsat yaratmıştır.

KONGRE HAZIRLIKLARI

İzmir'de toplanması planlanan kongre hakkında kamuoyu ilk olarak Vakit Gazetesi'nin 5 Ocak 1923 tarihli haberiyle bilgilendirilmiştir. Gazetenin haberine göre;

"Memleketimizin iktisaden inkişaf ve teâlisi için takip edilecek hatt-ı hareket hakkında İktisat Vekâleti tarafından ciddi ve esaslı bir program tanzimi takarrür etmiştir. Vekalet programın tanziminden evvel memleketin bil-umum iktisat amillerini bir arada toplayarak Türkiye İktisat Kongresi

namı altında büyük bir kongre akdedilmesini münasip görmüştür.

Kongreye Türkiye çiftçi, tüccar, erbab-ı sanayi ve amelesi ile bilcümle şirket, banka, borsa ve sair iktisadi müessesatı davetlidir. Kongre 339 senesi şubatı içinde Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin bir nutk-u iftitahisi ile küşad edilecek ve bir hafta devam edecektir. Kongrenin suret-i ihzarı ve azasının intihabı hakkında mufassal bir program ihzar edilecektir."

İktisat Bakanlığı kongrede ele alınacak konuların tespiti ve programın oluşturulması amacı ile ilk olarak bir düzenleme heyeti (Heyet-i Faâle) görevlendirmiştir. Heyet-i Faâle üyesi olarak Ertuğrul Mebusu Osmanzade Hamdi Bey, İzmir Mebusu Enver Bey, Saruhan Mebusu Necati Bey, Konya Mebusu Vehbi Bey, Saruhan Mebusu Reşat Bey, Konya Mebusu Hacı Bekir Efendi, Posta ve Telgraf Müdür-ü Umumisi Sabri Bey ve tüccardan Ali İhsan Beyler seçilmişlerdir. Altı milletvekili, bir yüksek memur ve bir tüccar tarafından oluşan heyet, kongrenin ele alacağı konuları içeren bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre kongrede ele alınacak sorunlar beş ana başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar;

Türkiye’de kredi meselesi, istihsalin tanzim ve tezyidi, gümrük meseleleri, vergiler ve vesait-i nakliye olarak sıralanacaktır.

Ankara Hükümeti’nin kongreyi İzmir’de toplama kararı sembolik bir anlam ifade etmekteydi. İşgali ile Kurtuluş Savaşı’nın sembol kenti haline gelen İzmir; gerek kozmopolit yapısı gerekse de ekonomik hacmi ile dünya kamuoyunun yakından tanıdığı bir kentti. İşgal yıllarında büyük bir yara almış kentin, kurtuluşun ardından kuruluş temellerinin atılacağı yer olarak seçilmiş olması önemli bir mesajdı.

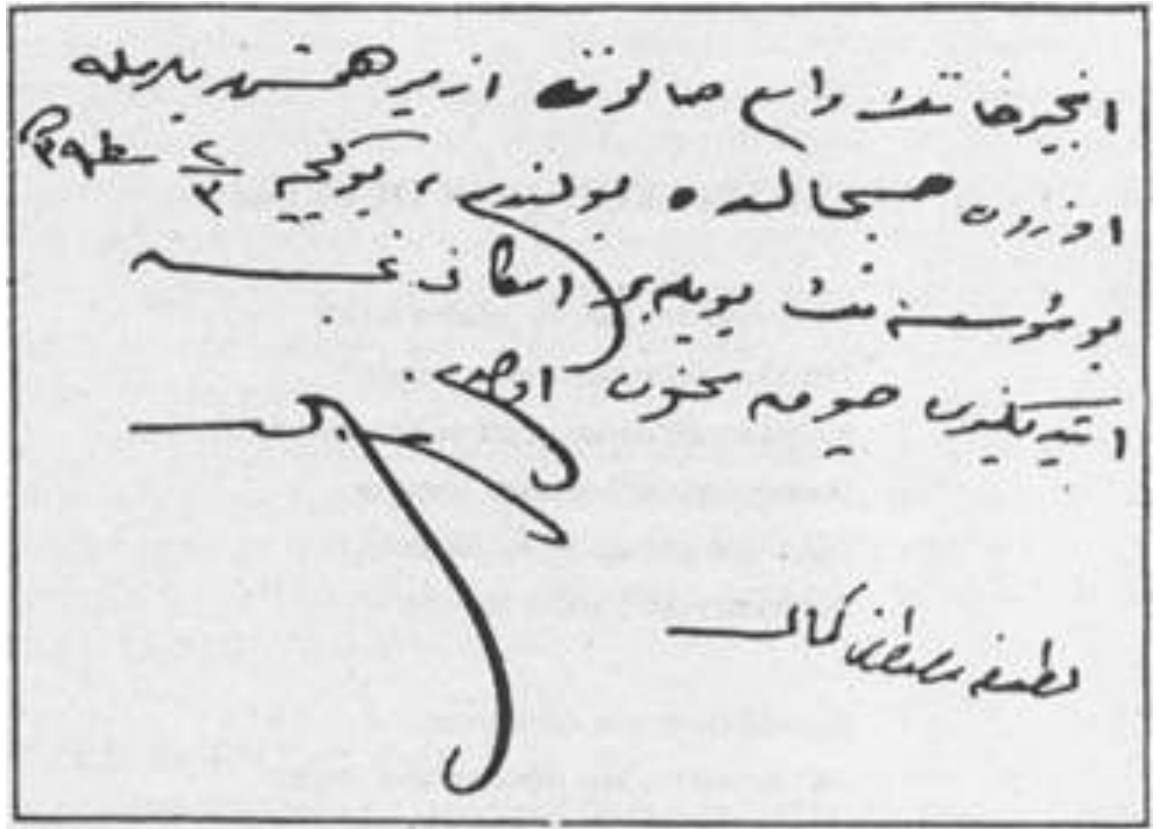
Kongre için şehirde önemli hazırlıklar yapılmıştı. En önemli sorun kongrenin toplanacağı binanın tespit edilmesinde ortaya çıkmıştı. İlk olarak Karataş’ta bulunan eski İttihat ve Terakki Mektebi binasında kongrenin toplanması gündeme gelmiş ancak buranın yetersiz bulunması üzerine Gümrük civarında bulunan ve daha önceleri Osmanlı Bankası’nın deposu olarak kullanılan Hamparsumyan Hanı tercih edilmişti. Bina tütün ve incir işletmesi olarak kullanılan bir yapıydı ve büyük bir kullanım alanına sahip olduğu için tercih edilmişti. Bu binanın yaklaşık 7.000 kişilik kapasitesi olduğu söylenmekteydi.

Kongre binasında yapılan düzenlemeye göre sağ kısım tüccarlara, sol kısım işçilere, orta kısım çiftçilere ve çiftçilerle işçi arası da sanayi temsilcilerine ayrılmıştır. Her grubun önünde alanın kimlere tahsis edildiğini gösteren birer tabela asılmıştır. Kongreye katılacak temsilciler üzerinde “İzmir Birinci İktisat Kongresi Hatırası” yazan birer rozet taşıyacaklardır. Binanın üst katı ise ikiye ayrılarak erkek ve kadın misafirlerin kullanımına tahsis edilmiştir.

Temsilcilerin seçiminde belirli bir kıstas gözetilmemiş ekonomik yaşam dışından da pek çok sivil, asker ve milletvekili kongreye delege olarak katılmıştır. Kongreye her vilayetten birer adet tüccar, sanayici, işçi, bankacı, üç adet çiftçi ve şirket temsilcisi olmak üzere sekiz kişi çağrılmıştır. Ancak daha sonradan bu rakam dörde indirilmiştir.

Başlangıçta İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar’dan toplam 24 kişinin İstanbul için temsili uygun bulunmuştur. Ancak İstanbul’un bir sanayi kenti olması nedeniyle sanayi grubu adına gönderilecek temsilci sayısının artırılmasının yanı sıra Adalar, Gebze, Kartal, İmralı, Makriköy ve Şile kazalarından temsilciler seçilmesiyle de katılımcı sayısı artmıştır.

Kongrede kadın temsilciler de yer almıştır. İzmir’de farklı yerlerde çalışan kadın işçiler tarafından kadın temsilciler seçilmiştir. Çiftçiler adına bir kadın temsilci de kongreye gönderilmiştir. Bazı dernek ve

Atatürk’ün teşekkür notları

İncir Hanının vâsi salonunda İzmir Hemşehrilerimle uzun hasbihalde bulundum, bu gece 2/3 Şubat 1339 bu müessesenin böyle bir imkânı bahşettiğinden çok memnun oldum.

M.KEMAL

LÂTİFE MUSTAFA KEMAL

meslek örgütleri de kongreye temsilci göndermişleridir. Bunların başında Milli Türk Ticaret Birliği, İstanbul Esnaf Cemiyetleri, İstanbul Hamallar Cemiyeti, Umum Terziler Cemiyeti, Darülfünun Hukuk Mektebi, İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi, Çiftçiler Derneği, Fransa Darülfünun Mezunları Cemiyeti ile Macaristan Türk Mezunları Cemiyeti yer almıştır.

Kongreye 375 kazadan toplam 3000 temsilci gelmesi beklenirken açılışta ancak 1135 temsilci hazır bulunmuştur. Dönemin ulaşım ve iletişim koşullarının yetersizliğinin bu durumda belirleyici olduğu düşünülmelidir.

KONGRENİN AÇILIŞI

17 Şubat 1923 saat 10.00’da kongre açılışı gerçekleşmiştir. İlk olarak Belediye Meclisi üyesi ve Anadolu Gazetesi sahibi ve başyazarı Haydar Rüştü Bey kongreyi İzmirli namına selamlamış, ardından Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın açılış nutku ile kongre başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, tarihsel bir perspektif üzerinden ekonominin siyasal ve sosyal süreçler üzerindeki etkisini değerlendirdiği açılış konuşmasında önemli mesajlar vermiştir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında şu değerlendirmelerde bulunmuştur;

“Efendiler, tarih, milletlerin yükselme ve düşmesi sebeplerini ararken birçok siyasî,

askerî, sosyal nedenler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu nedenler, sosyal olaylarda etkilidir. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselmesiyle, düşmesiyle ilgili ve ilişkili olan milletin ekonomisidir. Tarihin ve tecrübenin belirlediği bu gerçek, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamen görülmüştür. Gerçekten Türk tarihi araştırılırsa bütün yükselme ve düşme sebeplerinin bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Efendiler, tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler veyahut yenilgiler, yok olmalar ve felâketler, bunların, tümü; gerçekleştikleri devirlerdeki iktisadî durumlarımızla ilişkili ve ilgilidir. Yeni Türkiye’imizi hak ettiği yere ulaştırabilmek için, mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir.”

Mustafa Kemal Paşa’dan sonra İktisat Vekili Mahmut Esat Bey konuşmasına başlamış ve sözlerini kongreyi selamlayarak bitirmiştir. Konuşmaların ardından Kongre Başkanlığı seçimine geçilmiştir.

Kongre başkanlığına Kâzım Paşa (Karabekir) seçilmiştir. Kongrede, işçi grubu başkanlığını Aka Gündüz, sanayi grubu başkanlığını Selahattin Bey, çiftçi grubu

İzmir İktisat Kongresi Açılıyor

İzmir İktisat Kongresi 15 Şubat'ta İzmir'de açılıyor. Kongre, İzmir İktisat Kongresi Başkanı Kani Bey başkanlığında toplanıyor.

İzmir İktisat Kongresi için hazırlanan bir fotoğraf.

Kongre Başkanı Kani Bey'in fotoğrafı.

Kongre üyesi bir kişinin fotoğrafı.

İzmir İktisat Kongresi, İzmir'de 15 Şubat'ta açılıyor. Kongre, İzmir İktisat Kongresi Başkanı Kani Bey başkanlığında toplanıyor. Kongre, İzmir İktisat Kongresi Başkanı Kani Bey başkanlığında toplanıyor. Kongre, İzmir İktisat Kongresi Başkanı Kani Bey başkanlığında toplanıyor.

İzmir İktisat Kongresi, İzmir'de 15 Şubat'ta açılıyor. Kongre, İzmir İktisat Kongresi Başkanı Kani Bey başkanlığında toplanıyor.

İzmir İktisat Kongresi, İzmir'de 15 Şubat'ta açılıyor. Kongre, İzmir İktisat Kongresi Başkanı Kani Bey başkanlığında toplanıyor. Kongre, İzmir İktisat Kongresi Başkanı Kani Bey başkanlığında toplanıyor.

bilinçli olması amaçlanmış ve bu doğrultuda ilkeler oluşturulmuştur.

MİSAK-I İKTİSADİ ESASLARI

Madde 1: Türkiye; milli hudutları dâhilinde, lekesiz bir istiklal ile dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biridir.

Madde 2: Türkiye halkı milli hâkimiyetini, kanı ve canı pahasına elde ettiğinden, hiçbir şey feda etmez ve milli hâkimiyete dayanan meclis ve hükümetine daima yardımcıdır.

Madde 3: Türkiye halkı, tahribat yapmaz; imar eder. Bütün mesai iktisaden memleketi yükseltmek amacına yönelmiştir.

Madde 4: Türkiye halkı kullandığı eşyayı mümkün merteye kendi yetiştirir. Çok çalışır: Vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçar. Milli üretimi temin için gerekirse geceli gündüzlü çalışmak ilkedir.

Madde 5: Türkiye halkı, servet itibariyle bir altın hazinesi üzerine oturduğunun farkındadır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar; yeniden orman yetiştirir. Madenleri kendi milli üretimi için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımaya çalışır.

Madde 6: Hırsızlık, yalancılık, inkâr ve tembellik en büyük düşmanımız; taassubdan uzak dindarâne bir manevi kudret her şeyde esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severek alırız. Türkiye halkı kutsal varlıklarına, topraklarına şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşman fesat ve propagandalarından nefret eder ve daima bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir.

Madde 7: Türkler, irfan ve marifet aşığıdır. Türk, her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir; fakat her şeyden evvel memleketinin malıdır. Maarife verdiği kutsiyeye dolayısıyla Kandil gününü aynı zamanda kitab bayramı olarak tes'îd eder.

Madde 8: Birçok harpler ve zaruretlerden dolayı eksilen nüfusumuzun fazlaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk, mikroptan, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir. Bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever. Ecdâd mirası olan binicilik, nişancılık, avcılık, denizcilik gibi bedeni terbiyenin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve ehemmiyeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır.

Madde 9: Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve kurumlarına düşman olmayan milletlere daima dosttur; Ecnebi sermayesine ilgili değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini

Yeni Gün Gazetesi'nde 15 Şubat 1923 tarihinde yer alan "İzmir İktisat Kongresi açılıyor" haberi.

başkanlığını Kani Bey, ticaret grubu başkanlığını Mahmut Bey üstlenmiştir. Kongre çalışmalarında katılımcı gruplar arasında sert tartışmalar yaşanmamış, en önemli fikir ayrılığı Aşar Vergisi konusunda olmuştur. Çiftçi grubu, Aşar Vergisi'nin kaldırılmasını isterken, ticaret grubu aşarın devamını istemiştir. Sanayi ve işçi grubunun çiftçileri desteklemesiyle verginin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Kongre çalışmalarını 4 Mart'a kadar devam etmiştir. İki haftalık yoğun çalışmaların ardından her grubun bu çalışmalar boyunca tartışılan sorunlarını kabul ettirdikleri esaslar oluşturulmuştur. Ayrıca kongre çalışmalarını esnasında bir sergi de düzenlenmiş, bu sergi 10 Mart'a kadar ziyarete açık tutulmuştur. İki hafta süren kongre çalışmalarını sonucunda karara bağlanan esaslar kongreye sunulmuştur. 4 Mart 1923 sabahı veda toplantısı yapılmıştır. Belediye Başkanı Haydar Rüştü

Bey'in kapanış konuşmasının ardından, temsilci gruplar adına konuşmalar yapılmış ve Misak-ı İktisadi Kararları'nın kabul edilmesinin ardından Kongre sona ermiştir. **KARARLAR** Kongrede kabul edilen esasları iki kategoride değerlendirmek mümkündür. İlk kategoride kongreye katılan tüm delegelerin oy birliği ile kabul edilen Misak-ı İktisadi esasları yer alırken ikinci kategoride kongreye katılan grupların mesleklerine ilişkin kabul ettikleri esaslar yer almaktadır. **MİSAK-I İKTİSADİ ESASLARI** Misak-ı İktisadi Esasları 4 Mart 1923'te kongrenin kapandığı gün ilan edilmiştir. Ziraat, sanayi, ticaret ve işçi zümrelerinden tüm katılımcıların oy birliği ile kabul ettiği esaslardır. Bu esaslar kongrenin bir sonuç bildirisi ve ekonomik hayatta milli bilinci uyandırmak istemesi bakımından önem taşımaktadır. Milli ekonomi oluşturulurken halkın da bu heyecana katılması, bu konuda

nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla aracı istemez.

Madde 10: Türk açık alın ile serbestçe çalışmayı sever; işlerde tekel etmez.

Madde 11: Türkler, hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar, candan sevişirler. Meslek, zümre itibariyle el ele vererek birlikler, memleketini ve birbirlerini tanımak, anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar.

Madde 12: Türk kadını ve kocası, çocukları iktisadi misaka göre yetiştirir.

KATILIMCI GRUPLARIN İKTİSADİ ESASLARI

17 Şubat 1923 tarihinde toplanan ve 4 Mart 1923 tarihine kadar devam eden kongrede dört grubun sınıfsal sorunlarına çözüm yolları aranmıştır. Bu gruplar; çiftçi, sanayi, tüccar ve işçi gruplarıdır. Bu grupların çalışmaları sonucu ortaya çıkan karar metinleri Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmuştur.

ÇİFTÇİ GRUBUNUN İKTİSADİ ESASLARI

Kongre sürecinde çiftçilerin sorunları; reji meselesi, ziraatta maarif meselesi, asayiş meselesi, aşar meselesi, ziraat bankası ve zirai kredi meselesi, yollar meselesi, orman meselesi, ziraatta hayvanat meselesi ve ziraatta makine meselesi başlıkları ile ele alınmıştır. Bu grubun esasları değerlendirildiğinde; vergi muafiyetleri, teşvikler, bazı konularda yasaklar ve sınırlamalar, zirai alanda eğitimler gibi konular ön plana çıkmaktadır.

TÜCCAR GRUBUNUN İKTİSADİ ESASLARI

Kongre sürecinde tüccarların sorunları; bankalar, kambiyo ve borsa işleri, Cuma tatili, maden meseleleri, orman meseleleri, deniz ticareti meseleleri, ticareti kolaylaştıracak esaslar, gümrük siyaseti, gümrük muamelaı, tekel sisteminin kaldırılması, kavânin ve ahkam-ı ticariyenin ıslah ve tadili, kredi teşkilatı ve kolaylıkları, ticaret odaları, dış ticaret müesseseleri, şirketler, ticarete ait müteferrik maddeler, iktisadi eğitim, kâr vergisi, taşıt araçları meselesi ve haberleşme araçları meselesi

olarak ön plana çıkmıştır. Tüccar grubu esasları değerlendirildiğinde; genel olarak vergi muafiyetleri, ticari eğitim için okullar açılması, ticaret bankası ve ticaret odaları kurulması ve kabotaj hakkı gibi konular öne çıkmaktadır.

SANAYİ GRUBUNUN İKTİSADİ ESASLARI

Kongre sürecinde sanayi grubunun sorunları; gümrüklerde himaye usulü, teşvik-i sanayi kanunu, yollar ve vesait-i nakliyede hususi tarife, sanayi bankaları, sınaî eğitim ve sanayi odaları başlıkları altında gündeme getirilmiştir. Sanayi grubu esaslarını incelendiğinde genellikle ithalatta vergi muafiyetleri, yasaklamalar, sınaî eğitim, sanayi odaları kurulması gibi konuların ağırlıkta olduğunu görülmektedir.

İŞÇİ GRUBUNUN İKTİSADİ ESASLARI

İşçi grubu esaslarında öne çıkan maddeler işçi ücretlerinin ve çalışma saatlerinin düzenlenmesi, doğum ve evlilik gibi özel durumlara ait izinler verilmesi gibi esaslardır. "Amele" kelimesi yerine "işçi" kelimesi kullanılması kararı ilk kez dile getirilmiştir.

Bu kararların yanı sıra kongre bir de yabancı sermaye hakkında ayrı bir karar almıştır. İstanbul Milli Türk Ticaret Birliği'nin bu konudaki önerileri onaylanarak hükümete sunulmuştur. Bu esasların birinci maddesinde "yabancı sermayeden çekinerek, onu gereksiz bulan bir durumda kalamayacağımız açıktır" ifadesi dikkati çekmektedir. Yabancı sermayeye karşı olunmadığı belirtilirken yabancı sermayenin ülkeye girişinin belirli bir denetim altında olmasının sağlanması

Mahmut Esat Bozkut

istendiği dikkati çekmektedir.

SONUÇ

Lozan görüşmelerinin tıkandığı bir dönemde İzmir'de gerçekleştirilen Türkiye İktisat Kongresi; çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi zümrelerinden seçilen 1335 temsilcinin katılımı ile gerçekleşen tarihimizdeki ilk iktisat kongresi olma özelliğini taşımaktadır.

Cumhuriyet'in ilanından yedi ay önce gerçekleştirilen bu kongre II. Meşrutiyet döneminden Kurtuluş Savaşı'na uzanan süreçte gelişen ve anlamını bulan "Milli İktisat" anlayışının devamı niteliğindedir.

Yeni devletin şafağında İzmir'de düzenlenen bu kongre salt bir İktisat Kongresi olarak değil aynı zamanda Erzurum Kongresi ile başlayan ve Kurtuluş Savaşı ile taçlanan bağımsızlık mücadelesi içerisinde önemli bir adım olarak da görülmelidir.

KAYNAKLAR

ATAGENÇ, İhsan Ömer; "İzmir İktisat Kongresinin Türk Dış Politikasının İnşasındaki Rolü", Kırklareli Üni. İİBF Dergisi, Sayı 5, 2017.

BAGDADI, Rifat Erdinç; I. İzmir İktisat Kongresi Ekonomik Felsefesinin Türk Ekonomisine Yansımalarının Analizi, DEÜ Sos. Bil. Ens, 2010.

BORATAV, Korkut; Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005, İmge Yayınları, Ankara, 2006.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1339.

HAFIZOĞULLARI, Zeki; "İzmir İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 46, 2000.

İktisat Esaslarımız, İzmir, Anadolu Matbaası, 1339. İNAN, Afet; İzmir İktisat Kongresi: 17 Şubat - 4 Mart 1923, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-04 Mart 1923, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İstanbul, 2004.

KARA, Nilgün Nurhan; "İzmir İktisat Kongresinin Basındaki Yansımaları", II. Ulusal İktisat Kongresi Bildirileri, DEÜ Matbaası, İzmir, 2010.

KURUÇ, Bilsay; Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

ÖKÇÜN, Gündüz; Türkiye İktisat Kongresi; Haberler, Belgeler, Yorumlar, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 1997.

TEZEL, Yahya Sezai; Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

TOKGÖZ, Erdinç; "Türkiye İktisat Kongresi mi? İzmir İktisat Kongresi mi? Hangisi Doğru?", Hacettepe Üni. İİBF Dergisi, Sayı 1, 2000.

TOPRAK, Zafer; "70. Yılında İzmir İktisat Kongresi", Görüş, Sayı 8, 1993.

ÜNLÜ, Deniz; İzmir İktisat Kongresi, Uşak Üni. Sos. Bil. Ens., 2012.

VARLI, Arzu; KORALTÜRK, Murat; "II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi", ÇTTAD, Sayı 20-21, 2010.

Cumhuriyet ekonomisinin başlangıcı

Prof. Dr. ERGÜN AYBARS

17 Şubat – 4 Mart 1923'te toplanan ve daha çok İzmir İktisat Kongresi diye anılan Türkiye İktisat Kongresi, resmi olmamakla beraber, Türkiye'nin bütün sosyal katmanlarının geniş bir şekilde temsil edildiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın nutku ile açılan, Kazım Karabekir'in de destek verdiği ilk büyük iktisat kongresi olmuştur. Lozan barış görüşmelerine ara verildiği bir dönemde toplanan Kongre aldığı kararlarla, piyasa ekonomisinden ayrılmayacağını net bir şekilde açıklayarak özellikle batı kamuoyuna barış anlaşmasının imzalanmasından sonra Sovyetlerle bu yönde bir yakınlıklarının olmayacağı mesajını vermişti. Kongre ayrıca Millî Mücadelenin başlangıcından beri her ortamda güçlü bir şekilde vurgulanan bağımsızlık ilkesi doğrultusunda iktisadi bağımsızlıktan da ödün verilmeyeceğini Türk ve dünya kamuoyuna bir kez daha güçlü bir şekilde vurgulamıştı.

İzmir İktisat Kongresi'nde Yeni Türkiye'nin uygulayacağı ekonomi politikaların ana ilkeleri ortaya konmuştur.

Askeri zaferin, siyasi ve iktisadi zaferle de noktalanacağı, Atatürk'ün "iktisadi tam bağımsızlık" tezi ile de açıklık kazanmıştır. Bu kongrenin en önemli sonucu olan "İktisad-ı Millî" kararı genç Türk devletinin geleceğini belirleyen ilkesi olmuştur.

Bu kongrede yabancı sermayeye de yer verilmiş, yabancı sermayenin ülke ekonomisine yararlı olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Bu sorun hatta Monroe doktrini gereği Avrupa sorunlarına karışmama kararı ile Lozan'a yalnızca gözlemci göndermiş bulunan ve "açık kapı" politikası ile Orta Doğu'daki ve özellikle Türkiye'deki ekonomik çıkarlarını sürdürmek isteyen ABD için de çok önemliydi. ABD kapitülasyonların kaldırılmasına karşı olmakla beraber Türkiye ile ilişkilerini iyi niyetle sürdürmek istiyordu.

İzmir İktisat Kongresi'nin arkasından, Lozan'ın ikinci dönemi başlamadan önce 9 Nisan 1923 tarihinde TBMM Hükümeti, ABD'nin Chester Projesi'ni Şarki Anadolu Demiryolları Anlaşması'nı imzaladı. Yeni

Türkiye'nin yabancı sermayeye açılması açısından önem taşıyan, yapılacak demiryolunun iki yanındaki arazinin işletme, maden arama haklarını, projeyi uygulayan şirkete veren bu projenin başlangıcı I. Dünya Savaşı öncesine uzanmaktadır. Bir yandan, yeni Türkiye'nin çok önem verdiği demiryolu projesi gündeme geliyor, bir yandan da Türkiye'nin yabancı sermayeye açık olduğunu göstererek, sosyalist bir ekonomik modele geçmeyeceğini, İzmir İktisat Kongresi'nin paralelinde aldığı bu kararlar gösteriyor ve diğer yandan İngiltere ve Fransa'ya karşı da ABD ile bir denge kurmaya çalışıyordu.

Doğu Anadolu demiryolu projesinin bir ABD şirketine verilmesiyle kapitülasyon tehlikesi yaratmadan daha güvenli bir ekonomik ilişki doğacaktı. İsmet Paşa 22 Nisan günü Lozan'da ABD temsilcisi Joseph Grew'a Türkiye'nin ABD ile daha yakın bir ekonomik ilişkiye girmek istediğini, bu anlaşmanın bir başlangıç olduğunu belirtmişti. Projenin hazırlayıcısı olan Amiral Colby M. Chester, projeyi ilk önce 1908'de önermiş, fakat savaşlar sebebiyle sonuçlanmamıştı. Chester'ın asıl amacı petrol bölgesi idi. Chester 5 Mayıs 1922'de bazı ABD'li iş adamlarıyla Ottoman American Development Company'yi yeniden kurmuştu. Böyle bir projenin Çin'de de uygulandığı biliniyordu. Emperyalist bir tarafı olmakla beraber ABD ile İngiltere arasında Musul petroleri için rekabet yaratılabilir ve Türkiye bundan yararlanabilirdi. Nitekim projenin imzalandığı haberi Lozan'ın 23 Nisan 1923'ten sonraki ikinci döneminde duyulduğu zaman, İngiltere ve Fransa'yı oldukça kızdırdı. Petrol alanları Türkiye sınırları dışında kaldığı için ABD bu proje önerisini onaylamadı.

Türkiye bu politikalarını 1930 Dünya Ekonomik Bunalımı'na rağmen, "İlmî Devletçilik Politikası" ile de bir bakıma sürdürebilmiştir. Birinci beş yıllık kalkınma planı ile "Millî Müteşebbis" yaratma ilkesini sürdürmüş; Sümerbank ve Etibank kanunlarında "Türk Millî Müteşebbisi"ne öncelik vererek, iktisadi millî esaslarına bağlılığını sürdürmüştür.

İktisat Kongresi pulları (1923)

Atatürk, Türk Devrimi ile Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine çıkartma ülküsünü insan hakları ve demokrasi ideali ile bütünleştirmiş, uzun yıllar orta öğretimde okutulan, kendisinin yazdığı, "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabında da açıkça bir öğreti olarak ortaya koymuştur. Bu sebeple "Devletçilik" bir doktrin değil, dönemin siyasi ve ekonomik koşullarının yarattığı bir süreç olmuştur. ABD'nin 1930 Ekonomik Bunalımı'na karşı, Başkan Roosevelt'in uyguladığı ve kendi deyişiyile "biraz solda" dediği "New Deal" politikası da bir bakıma bunu göstermektedir.

Birinci Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi'ni incelerken en önemli şey, bu kongrenin hangi tarihi koşullarda toplandığını belirlemek olmalıdır.

20. yüzyılın başında, "Avrupa'nın Hasta Adamı" ve bir anlamda onun mirasının paylaşılması anlamına gelen "Doğu Sorunu" karşısında Osmanlı aydınlarını da birtakım siyasi akımlarla bu sürecin karşısında millî bir duruş sergilemeye çalışmışlardır. Özellikle İkinci Meşrutiyet'in ilanını hazırlayan sürece önemli katkıda bulunan İttihat ve Terakki, 1908-1918 tarihlerinde tüm olumsuz koşullara rağmen Millî Ekonomi politikalarını uygulamaya çalışmıştır.

Kapitülasyonlar ile iktisadi bağımsızlığını, Düyun-u Umumiye ile de mali bağımsızlığını yitirmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, 1911 yılında 160 milyon altın dış borcu olan, millî geliri çok düşük, bütün işletmelerinin yabancıların tekelinde olduğu, geri kalmış bir ülke görünümündeydi. İttihat Terakki, 1912-1918 arası (Balkan ve Birinci Dünya Savaşları) savaş dönemi ekonomik-mali politikalarını uygulamak zorunda kalmıştır. Bu durum İstiklâl Savaşı'nda da sürecek ve Türkiye 1922 sonuna kadar aynı politikalarla yaşamak zorunda kalacaktır.

İktisadi milliyetçilik konusunda İttihat Terakki ve dönem aydınlarını en çok etkileyen Alman siyasal birliği ve bunu hazırlayan 1827 gümrük anlaşmasının Alman Millî iktisat hareketinin en önemli ismi Friedrich List oldu. İktisat Dergisi ve Ziya Gökalp Millî İktisat tezinin savunucusu oldu. Millî birliğin ve kalkınmanın Millî İktisatla başarılacağı savunuldu. Türk-Müslüman iş adamlarının yetişmesi ve sermaye birikimine sahip olması ile millî burjuvanın oluşacağı, bunun için gerekli tedbirlerin alınmasını, projelerin hazırlanmasını ileri sürüyorlardı. Levanten, Rum ve Ermeni tüccarlarla, yabancıların tekelinde olan ticaret, sanayi işletmelerinin, oluşturduğu tablo bu tepkinin doğmasının sebebi idi. Rum ve Ermeniler, yabancı

İktisat Kongresi armaları

pasaportu olarak dokunulmazlık kazanıyorlardı. İki büyük kent olan İstanbul'da Bebek ve Moda, İzmir'de Bornova, Buca ve Alsancak'ta farklılık açık gözle görülebiliyordu.

İttihat Terakki'nin "Müslüman Türk Tüccarı"nın gözetilmesi için aldığı tedbirlerinin gerekçesini Yusuf Akçura 1914 yılında şöyle açıklıyordu: "... modern devletin temeli burjuva sınıfıdır... Çağdaş müreffeh devletler burjuvazinin, işadamlarının ve bankerlerin omuzları üzerinde ortaya çıkmışlardır. Türkiye'deki Türk millî uyanışı, Türk burjuvazisinin doğuşunun başlangıcıdır ve eğer Türk burjuvazisinin doğal gelişmesi zarar görmeden ya da kesintiye uğramadan devam ederse, Türk devletinin sağlam bir şekilde kuruluşu garanti altına alınmış demektir."

İttihat ve Terakki, Balkan Savaşı bozgunundan etkilenerek 23 Ocak 1913'te Bab-ı Âli baskını ile yönetime el koyduktan sonra yeniden hızlı bir reform sürecine girişti. 31 Ocak 1913'te Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ni kurdu. Sosyal çöküntüye karşı tedbirlerin yanı sıra Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin adı Millî İktisat Nezareti'ne çevrildi. Tarım politikası ile köylüye destek sağlandı. Eğitim reformu ve eğitime ayrılan para bütçede arttırılırken, sanat mektepleri, Aile Hukuku Kararnamesi (1917) ile kadın hakları ve kızların eğitimine önem verildi.

Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul, İzmir başta olmak üzere yapılan bütün bu reformların izleri ve özellikle Türk kelimesi İtilaf Devletleri ve Yunan işgal kuvvetlerince silindi. Damat Ferit Hükümetinden de bu konuda tam destek aldılar.

20 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı Osmanlı mirasını yağmalarken Almanya da ağır bir cezaya çarptırılıyordu. İtilaf Bloku Türkiye'nin batısını, Ege ve Trakya'yı Yunanistan'a veriyordu. Boğazlar kontrolleri altına alınıyor; Doğu Anadolu, Ermenistan'a bırakılıyor ve Van Gölü'nün güneyi ile Irak'ın kuzeyinde İngiltere'nin güdümünde Kürdistan krallığı kuruluyordu. Türkiye'nin Batı Akdeniz kıyıları, Antalya'dan Aydın'a kadar İtalya'ya veriliyordu. Türkiye ve genişletilecek Ermenistan (Tüm Doğu Anadolu illerini içine alan Ermenistan haritasını ABD Başkanı Wilson çizmiştir.) ABD mandasına verilecekti. ABD General Harbord'a yaptırdığı araştırmadan sonra, petrolün İngiltere'nin elinde kalması sebebiyle mandaterliği kabul etmeyecekti.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı bu senaryonun metne dönüştürülmesini geciktiriyordu. Buna rağmen bu emellerini Ağustos 1920'de Sevr adı altında Osmanlı Devleti'ne onaylattılar. İstiklâl Savaşı imkânsız başarılar, Almanya'ya Versay'ı imzalatmış olan Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerini ve temsil ettikleri, Haçlı, emperyalist, Yunan ve

Açık oturum ve kongrenin yapıldığı bina

İktisat Kongresi'nin yapıldığı bina

Ermeni İdeallerini 9 Eylül 1922'de İzmir'de denize döktü.

Türkiye'ye karşı bir savaş açmak isteyen İngiltere Başbakanı'nın savaşçı girişimlerine karşı Sovyetler Birliği 24 Eylül 1922 günü İtilaf Devletleri'ne ve yandaşlarına sert bir nota vererek "Türkiye'ye yapılacak bir saldırıda" tarafsız kalmayacağını ve yeni bir Avrupa savaşı çıkacağını bildirdi. Atatürk bu notayı hiçbir zaman sahiplenip kullanmadı. Sovyetlere hamî rolünü vermedi. Lloyd George, müttefiklerinden ve dominyonlardan destek alamayınca "The New Statesman" dergisinin yazdığı gibi "pılımı pırtısını" toplayıp istifa etti.

20 Kasım 1922'de Lozan Konferansı toplandı. Türkiye bu büyük hesaplaşmayı İsmet Paşa ile yürüttü. Kapitülasyonlar, borçlar ve Musul sorunları sebebiyle 4 Şubat 1923 günü Lozan görüşmeleri kesildi. İsmet Paşa daha Türkiye'ye dönmeden 17 Şubat 1923 günü İzmir'de İktisat Kongresi toplandı.

Bu tarihte dünyanın görünümü oldukça karamsar bir durumda idi. Birinci Dünya Savaşı'nda yaklaşık 20 milyon insan ölmüş, savaş sonrası çıkan İspanyol gribi ile 30 milyonu aşkın insan ölmüştü. 1917'de Rusya'da Bolşevik ihtilâliyle yeni bir dönem başladı. 1922'de İtalya'da Mussolini iktidarı ele geçirip Faşist bir rejim kurdu. İngiltere,

Fransa ve İtalya galip gelmelerine rağmen durumları çok kötü idi. Sömürge halkları Türk zaferinden çok etkilenmişlerdi. İşsizlik, açlık, sefalet ortak büyük bir sorun durumundaydı. Bu sebepten dolayı da Türkiye'ye karşı asker gönderemediler.

Türkiye, askerî zaferi kazanmış, ama henüz barış imzalanmamıştı. Saltanat kaldırılmıştı. Sosyal, ekonomik tablo çok korkunçtu. Yaklaşık 13 milyon nüfusu olan Türkiye aralıksız devam eden 10 yıllık bir savaştan çıkmıştı. 2 milyonu aşkın genç nüfusunu yitirmişti. Tifüs ve kolera savaşın en ağır kayıp verdiren hastalıkları olmuştu. Tifo, dizanteri, verem, sıtma, uyuz, belsoğukluğu, frengi, trohom, açlık ve sefalet, doktor ve ilaç yokluğu korkunç durumda idi. Frengi ve belsoğukluğu hastalıkları, 1850-1922 arası fuhuşla mücadelede başarısız olunması sebebiyle çok yaygındı. Cumhuriyet bu sebeple bu konuda da özel bir kanun çıkaracaktı. Eşkiya sosyal bir yara idi; nitekim 18 Ekim 1923 günü, eşkiyayı ortadan kaldırmak için bir kanun çıkarılması zorunlu olmuştu. Büyük dış borçla sanayi ve işletmelerin yabancıların elinde olduğu, ulusal geliri çok düşük olan TBMM malî sıkıntılar içinde idi. Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Batı Anadolu harabe halinde idi. Ermeni tehciri ve mübadele sebebiyle bu bölgelerin zanaat

ve ticaret hayatı ve üretim yok denecek dereceye düşmüştü. Kişi başına düşen ulusal gelir, tahmini olarak 65 Dolar'ın altında idi. Mühendisi, teknik elemanı olmayan, sağlık hizmetleri yetersiz, pamuk ve yünü kumaşa çeviremeyen, tuğla ve kiremiti bile dışarıdan getiren, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerin buğdayını dışarıdan satın alan Türkiye'de nüfusu 100 bin üzerinde iki kenti (İstanbul yaklaşık 700 bin, İzmir yaklaşık 300 bin) vardır. Dar'ül Fünun'da 2100 öğrenci vardı; ortaokul ve lise öğrenci sayısı ise yaklaşık 7 bin kadardı. Okuma yazma oranı ise %10'un altındaydı. Gazete satışları 3-5 bin sınırı içindeydi. Bu korkunç tablo daha da genişletilebilir.

Türkiye, Atatürk'ün önderliğinde Türk kültürünü, Batı uygarlığının değerleri ve sistemini demokrasi idealiyle birleştirerek akıl ve bilimin öncülüğünde yoluna devam etmiştir. Önemli olan 21. yüzyılda, bugün, Türkiye dünyanın gelişmiş ülkeler, insan hakları ve demokrasi düzeyinin neresindedir?

(Bu yazı, Prof. Dr. Ergün Aybars'ın Yaşar Üniversitesi tarafından 2013 yılında düzenlenen "İzmir İktisat Kongresi'nin 90. Yılında 21. Yüzyılın Kalkınma Stratejilerini Tasarlamak" konferansı açılış konuşmasından metinleştirilmiştir.)

Hamparsumyan
Hani, İktisat
Kongresi binası

Kongre toplantı salonu

'Her şey kadının eseridir'

AHMET GÜREL / Atatürk Araştırmacısı

29 Ocak 1923 günü, Uşakizade Latife Hanım ile evlenen Gazi, 2 Şubat 1923 günü, "Türkiye İktisat Kongresi'nin yapılacağı binada bir toplantı yapmıştır. Çekilen tek fotoğraf, "Türkiye İktisat Kongresi" olarak yanlışlıkla kullanılmaktadır. Fotoğrafta; toplantı salonunun alt katında, tamamen kadınlar yer alırken, üst katta ise az miktarda erkek izleyici görülmektedir. Gazi, toplantıda yaptığı konuşmada önce eşi Latife Hanım'ı İzmirli kadınlara tanıtmış; ardından da kadın sorunları ve Lozan hakkında geniş bilgi vermiştir. Katılanların çoğunun kadın oluşu nedeniyle, bu toplantı 'Kadınlar Kongresi' olarak da adlandırılmıştır.

'Anadolu Ajansı', 03 Şubat 1923 tarihli haberinde toplantı için şunları yazmıştır:

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri dün saat iki buçukta iktisat kongresi için hazırlanmakta olan eski gümrük binasında halk ile sohbetinde bulunmuştur. Konferans

salonunu dolduran kadın erkek dinleyicinin miktarı beş altı bini aşkındı."

'YAŞAMAK DEMEK FALİYET DEMEKTİR'

'Kadınlar Kongresi'nde Gazi, İzmirli kadınlara şöyle seslenmiştir:

"Yaratıcı kudret insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar, birbirleri için gereklidir. Hazreti Âdem ile Hazreti Havva'nın nasıl yaratıldığına dair görüşler değişiktir, bundan söz etmeyeceğim, daha sonraki dönemlerden söz açacağım. Şuna inanmak gerekir ki, dünya üzerinde gördüğümüz her şey kadının eseridir. Gerçekten de hepimiz padişahlar hakkında kurgulanan fikirler besliyorduk; bunlar analarımızın verdiği yanlış telkinler sonucuydu. Bir toplum, cinslerinden yalnız birinin çağdaş gerekleri kazanmasıyla yetinirse, o toplumun yarından fazlası güçsüzlük içinde kalır. Bir millet ilerlemek ve medenileşmek isterse, özellikle bu

noktayı esas olarak kabul etmek zorundadır. Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve kusurdan ortaya çıkmaktadır. İnsanlar dünyaya alınlarına yazıldığı kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Bundan dolayı sosyal toplumumuzun, bir kısmı faaliyette bulunurken, diğer bir kısmı çalışmazsa o toplum felçlidir. Bir toplumun hayatta çalışması ve başarılı olması için, çalışmanın ve başarmanın bağlı olduğu bütün sebep ve şartları kabul etmesi gerekir. Dolayısıyla toplumumuz için bilim ve fen gerekiyorsa, bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın kazanmaları gereklidir. Bilinir ki, her alanda olduğu gibi toplum hayatında da görev bölümü vardır. Bu genel görev bölümü arasında kadınlar kendilerine ait olan görevleri yapacakları gibi, aynı zamanda toplum bireylerinin refahı,

1923'ün 2 Şubat'ında 'her şey kadının eseridir' diyerek İzmirliyle seslenen Gazi Mustafa Kemal Atatürk sözlerini şöyle sürdürür: "Bir millet ilerlemek ve medenileşmek isterse, özellikle bu noktayı esas olarak kabul etmek zorundadır. Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve kusurdan ortaya çıkmaktadır."

saadeti için kaçınılmaz olan genel çalışmaya katılacaktır. Kadının ev işleri, en ufak ve önemsiz görevidir" demek suretiyle kadının toplum içerisindeki yerini açıkça ortaya koymuştur.

Kız Lisesi Müdürü Melahat Hanım ve Kız Öğretmen Okulu öğretmeni Nuriye Hanım'ın da aralarında bulunduğu birçok kadın otuza yakın soru sormuşlardır.

Gazi'nin 'Kadınlar Kongresi'nde yaptığı konuşmasının özeti aşağıdadır:

"Kadının en büyük görevi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu görevin önemi gereğince anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her konuda yükselmelerini temin etmektir. Dolayısıyla kadını da bilgili ve fen sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar toplum hayatında erkeklerle beraber yürüyerek birbirlerine faydalı ve yardımcı olacaklardır.

Efendiler, başlıyorsanız bir noktayı açıklamak için bir an duracağım. 'Efendiler' dediğim zaman hanımlar ve efendiler demektir. Kolaylık gereği ve hanımlarla efendilerin tamamının birliğini anlatmak için bu seslenme şeklini uygun buldum.

Düşmanlarımız bizi dinin etkisi altında kalmış suçlayıp, duraklama ve çöküşümüzü buna bağlıyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın buyurduğu şey, erkek ve kadın bu ilim ve irfanı aramak zorundadır. İslam ve Türk tarihi incelenirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla kayılanmış sandığımız şeyler yoktur. Türk toplum hayatında kadınlar ilim, irfan ve öteki hususlarda erkeklerden kesin geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir. Bugün memleketi gözden geçirip inceleyelim. Göreceğimiz iki bölüm vardır. Birisi tarlalarda erkeklerle birlikte çalışan, merkeplere binerek öteberi satmak için kasabalardaki pazaryerine giden ve orada bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra gerekli şeyleri bizzat

satın alan kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iş anlayanlara ve hesap yapanlara rastladım.

Bir gün Akşehir civarında bir köye gittim. Çok yağmur yağıyordu ve soğuk vardı. Kendimi belli etmeyerek, bir evin önünde duran kadına:

'Bacı yağmur var, soğuk var. Beni çatın altına kabul eder misin?' Dedim. O hiç tereddüt etmeyerek, buyurun dedi ve beni bir odaya aldı. Odada ateş olmadığı ve yeni bir ateşin yakılması uzun zamana bağlı olduğu için:

'İsterseniz bizim odaya gidelim. Orada hazır ateş var' dedi. Odaya girdik. Ondan sonra komşulardan birkaç kadın ve birkaç erkek geldi. Beraberce konuşmaya başladık. Konuşurken bana en önemli soruları soranlar kadınlar oldu. Askerin vaziyetini, düşmanın halini, en önemli düşmanın hangisi olduğunu sordular ve bunları sorarken hiç bir telaş ve hileyi lüzum görmediler. İnsanca konuştular. Fakat biraz sonra, benim kim olduğumu anlayınca telaş gösterdiler ve söyledikleri, sordukları şeylerden kendilerine bir zarar geleceğini zannederek korktular! Çünkü şimdiye kadar resmi bir adamla açıkça konuşmayı büyük bir suç gördüler.

Efendiler, memleketimizde cahillik varsa geneldir, yalnız kadın değil, erkeklerimizi de kapsar. Diğer bir görüntüye de kasabalarda şehirlerde rastlıyoruz. Bu da genellikle yabancı romanlarda okunan kafes efsaneleridir. Şüphe yok ki, bu yanlış geleneği yerleştiren saraylar olmuştur.

Kasaba ve şehirlerde yabancıların dikkatini en çok örtünme şekli üzerinde topluyor. Buna bakanlar, kadınlarımızın hiçbir şey görmediğini sanıyor. Bununla beraber din gereği örtünme, kısaca anlatmak gerekirse, denilebilir ki, kadınların zorluğa sokmayacak ve ahlaka aykırı olmayacak basit şekilde olmalıdır. Örtünme biçimi kadını hayatından, varlığından soyutlamayacak şekilde olmalıdır. Bu konuda son söz olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi gerekirdi. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdi. Fakat bugünkü gereklilikler ve ihtiyaçların esasına yeterli değildir. Başka

Kongre binası

düşünce, başka yetkin adamlara ihtiyacımız vardır. Bunları yetiştirecek olan bundan sonraki analardır. Bu arz ettiklerimin bağımsızlığını, şerefini, hayat varlığını temin ve devam ettirmeyi baş yasa alan yeni Türk devletinin esaslarından birinin teşkil etmesi gereklidir ve inşallah öyle olacaktır."

"Kadınlar Kongresi" sırasında çekilen tek fotoğrafta, Latife Hanım'ın not tuttuğu ve yanında da İzmir Milli Eğitim Müdürü Vasıf (Çınar) Bey'in olduğu görülmektedir.

Toplantının yapıldığı İncir Hanı'nın yetkililerine Gazi ve eşi Latife Hanım'ın teşekkürü şöyledir:

"İncir Hanı geniş salonunda İzmirli hemşehrilerimle uzun sohbette bulundum. Bu gece 2/3 Şubat 1923 tarihinde bu kurumun böyle bir imkânı verdiği için çok memnun oldum. Latife Mustafa Kemal-Mustafa Kemal"

4 Şubat 1923 günü, Gazi ile Latife Hanım, Fevzi Paşa, Fahrettin Paşa, Kazım (Özalp) Paşa, İzzettin Paşa, Asım Paşa'nın da içinde bulunduğu bir heyetle Batı Anadolu gezisine çıkmışlardır. Geziye Latife Hanım'ın ortanca erkek kardeşi Ömer Bey de katılmıştır. Bu gezinin amacı; savaş sonrası Batı Anadolu'nun halini yerinde incelemek ve eşini vatandaşlarıyla tanıştırmak olmuştur.

Gazi ve Latife Hanım, Batı Anadolu'da yaptıkları kısa geziden sonra, 10 Şubat 1923 günü İzmir'e dönmüşlerdir.

Kemeraltı ruhunun gizli şövalyeleri: TOPRAK ÇOCUKLARI

ZEYNEP YAVUZCEZZAR

Bir kış günü. Sobanın önüne oturmuş, kestaneleri meyve bıçağıyla bir bir kesip tenceredeki ılık suyun içine atıyor. Ben de karşısındaki koltukta oturuyorum. Sobaya cesaret edebildiğim kadar sokuluyorum, sırayla dizlerimi ve ayaklarımı -sıcaktan canım yanınca diğerine geçerek- ısıtmaya çalışıyorum. Kuru çam odunlarının arasında hızla ilerleyen ateşin ısı yükselip dışarıdan gelen soğuşu yerinden ediyor. Soba için biraz daha odun almaya giderken gözü bana takılıyor, üşüdüğümü fark ediyor. Belimi koruması

için arkama bir kırlent, hemen yanıma da tekli koltuk ilıştırıp bu iklim savaşından kaçmam için bana küçük bir sığınak yapıyor.

Bir bayram günü, anneannemin evi. Sekiz yaşındayım. Salondaki duvarları boydan boya kaplayan sedirlerin kırlentlerini bir bir halıya indiriyorum. Yüklükten aldığım çarşafı, yan yana ve üst üste dizdiğim kırlentlerin üzerine örtüyör, gürültülü akraba kalabalığından kaçmak için küçük bir sığınak yapıyorum.

Bu kış gününde, kendimi yirmi sene öncesinde bulduğum zaman yolculuğundan geri dönüyorum. Ilık suda bekletilmiş kestaneler, sobanın üzerine özenle dizilmiş.

Nemli kestanelerin kızgın soba yüzeyinde çıkardığı cızırtıyı takip ediyormuş gibi gözlerimi önce sobaya, oradan duvarları kaplayan devasa tablolara çeviriyorum. Yüksek duvarları boylu boyunca kaplayan altın çerçeveli tabloların her birinde kocaman resmedilmiş kadın ve erkek portreleri, sobanın başında kucağındaki not defterinin boş olan ilk sayfasını arayan beni ve kestaneleri ara ara ılık suyla nemlendiren Yusuf Ağabey'i izliyor.

Azize Hanım, adını verdiği Azize Kafe'nin duvarlarını süsleyen bu devasa portrelerin yaratıcısı, Yusuf Ağabey'in eşi. Kendisini tanıma fırsatım olsaydı, eminim ona da

hemen kanım kaynayacak, size bahsederken “hanım” yerine “abla” diyecektim. “Portreleri biraz kendinden, biraz bizim çocuklardan aldığı ilhamla yaratıyor Azize” dedi Yusuf Ağabey, elindeki maşayla kestaneleri çevirirken:

- Azize ile ikizi Azime, altı yaşında karar vermişler sanatçı olmaya.

Azize ve Azime Önlü kardeşlerin yolları, eşleri Yusuf ve Zafer Ön kardeşler ile üniversite yıllarında keşişmiş. Birlikte açtıkları Toprak Çocukları Seramik Atölyesi ile Kızlarağası Hanı’nda kendilerine sevgi dolu bir dünya kurmuşlar.

- Sanatçıysan dünya senin ailen. Toprak Çocukları’nda tanıştığımız insanlar, dokunduğumuz hayatlar ile yirmi yıldır kocaman bir aileyiz Kemeraltı’nda. On dokuz yaşında bir kız geldi geçen gün, boynunda bir kolye. Ben vermişim annesine nazarlık olsun diye, bir yaşındaymış o zaman.

Sobaya biraz daha çam odunu ekleyen

Yusuf Ağabey bir yandan da anlatmaya devam ederken elim beş yaşında annem ve babamın bana hediye ettiği kolyeme gidiyor. Arkasındaki “Toprak Çocukları” damgasını gösteriyorum. Gözleri gülüyor.

- Annem hep ‘biri üzerinde bir şey beğenirse, o iplik dahi olsa ver’ der. İnsana dokunan, sevginin en iyi ifadelerinden biri, senin olan bir şeyi hediye etmek. Bu duruş bizim her zaman misyonumuz oldu. Yirmi yıllık bu dükkânın o zamanlar kırk yaşlarındaki müdavimleri şimdi altmış yaşında, torun bakıyor. Evlerine bir grip baksan her biri Toprak Çocukları müzesi gibi. Bazen bitpazarında da buluyorum, beni çok mutlu ediyor.

Rekabetin hırısı iyice alevlendirdiği, çeşit çokluğundan basit bir sakızı bile seçmenin zorlaştığı bu zamanda insanların ruhunu doyurmak yeterince zorken Yusuf Ağabey’in anlattığı hikâyelerin sıcaklığı, kuru odunların arasında ilerleyen soba ateşi gibi

hızla yayılıyor içime:

- Bu atölyeyi kuracağımız zaman çok düşündük: akademide devam edersek ya da bir şirkette çalışırsak baskı altında olacağız ama biz özgür olalım istiyoruz; çılgık atalım, bizi kim duyarsa. Öyle bir boşluğa atılmış çılgık gibi Toprak Çocukları. Amacımız sanat üretmek, bunun için de finans sağlamaktı. Kısa zaman içinde gördüğümüz sevgi ve takdir ile bu hayatın içinde var olduk. Sonra da 2001 yılında bu mekânla tanıştık.

Kemeraltı’nın tam kalbinde sevgiyle, güvenle büyüyen Toprak Çocukları ailesinin yuvası Azize Kafe, eski zamanda Musevit Han olarak biliniyor. Çocukluğundan beri metruk yerleri abad etmeyi seven Yusuf Ağabey, bu han ile ilk karşılaşmasını anlatıyor:

- Bakımsızdı, çok bakımsız. Kepengi açtım, içeri baktım ve onu böyle gördüm. Köşeye kadar gittim, düşünmeye

Azize Kafe

başladım. Tarihi bir an, tarihi bir karar bizim için. Bir gün başka birinin burayı aldığını görürsem içim sızlar. Biraz aşk gibi oldu aslında. Olur ya, bir kızla karşılaşırsın trende, aşık olursun, peşini bırakamazsın.

Maddi bir hazırlıkları da yokmuş o zamanlar. Etrafta oturanlara gülen gözlerle bakıp, “Yine dostlarla oldu her şey” diyor. Azize Kafe’nin kuruluşunda neredeyse 100 kişinin emeği varmış. Bir metre kalınlığında devasa duvarları olan, kubbelerle destekli bu tarihi han, el birliğiyle toprak çocuklarının yaşam alanına dönüşmüş:

- Oturuyoruz akşam, sobayı yakıyoruz böyle, dostlar sohbet ediyor. Evin kocaman bir salonu gibi. Tek parça halinde yüz metrekare salon, tavanları altı metre. Soba yanıyor, çaylarımızın dumani tütüyor. Burada vakit geçiren üniversite öğrencileri, anne babaları ziyarete geldiğinde İzmir’deki aileleri olarak bizi tanıştıyorlar. Birinin flörtü olamazsa bize göstermeye getiriyor, kaşla gözle olup olmayacağını soruyorlar.

Kabukları iyice açılmış kestaneleri maşayla alıp üç ayrı kaseye koyuyor. Kalkıp arkamızda oturan müşterilerin masalarına bırakıyor. Çok sıcak olduğunu hatırlatıp biraz beklemelerini öğütüyor. Bana dönüyor: “Kopuyoruz birbirimizden, koptukça da mutsuz oluyoruz, yalnızlaşıyoruz. Çok paran var bankada ama sana çorba yapacak dostun yok. Banka

mevduatın eve gelip çorba pişiremez, saçını okşayamaz. Dostların olunca farklı, burada güven duygusu geliyor insana.”

Anlattıklarının gerçekliğinden mi, anlatımının gücünden mi bilmem ama Yusuf Ağabey’i bu sobanın başında saatlerce dinleyebilirim. Çocuklarını beslemiş bir baba mutluluğuyla karşıma oturduğunda dayanamayıp ona bunu söylüyorum. Böyle öğreniyorum; meğer burada her hafta masal gecesi düzenliyor, bazen de kendi yazdığı masalları okuyormuş. Beş yıldır bu kocaman salonda, bir dedenin torunlarını etrafına topladığı gibi topluyormuş toprak çocuklarını:

- Kadim zamanların bilgeliğini anlatıyorum masalarda. Nasıl yaşamalı? Nasıl mutlu olabiliriz? Değerli olan nedir? Bazen yaşama biçimimizi sorguluyor bu masallar, bazen de değerlerimizi. Bir masalda aç gözlülüğünden kör olan biri var örneğin, birinde fevri davranışı yüzünden eşini ve çocuğunu kaybeden biri...

Kendini hem bir sunucu hem de bir baba gibi hissediyormuş bu gecelerde: “Benim kendi çocuğum yok ama her hafta masallarımı dinleyen 50 tane çocuğum var.”

Azize Hanım’ın resimlerini yaparken ilham aldığı “bizim çocuklar” bunlar; toprak çocukları... Seramik atölyesine gelip giderken paylaştıkça çoğalan, kocaman bir aile olmuşlar. Kemeraltı’nın kepenkler açıldığında başlayan günlük telaşı içinde

Yusuf Ön

sanki zamanı durdurmuşlar, annemin küçüklüğümde beri anlatmayı çok sevdiği o dostane ruhu burada yaşatıyorlar.

Sanatın birleştirici gücü, bu hikâyeye umut dolduran. Her ailede olduğu gibi bu hikâyenin de birçok zorluğu olmuş tabii zaman içinde. Fakat bir aile olmak böyle bir şey işte. Zorlu ama yalnız olmadığını bildiğin, güvenli bir yolculuk.

İki kaseyi daha tepeleme kestaneyle doldurup masaları dolaşmaya devam eden Yusuf Ağabey, görüşmemiz bitince sıcak

sıcak yiyeyim diye sobanın üzerine kestane bırakmış. Gözüme kestirdiğim bir tanesinin kabuklarını, parmaklarımın yanmasını umursamadığım bir iştahla açmaya çalışırken bir yandan da son sözlerini notlarımın arasına ekliyorum:

- Gümüş de altın da eritilir ama seramik hep sapasağlam, ilk günkü gibi durur zamanın karşısında. İnaniyorum ki bundan 3000 yıl sonra bir arkeolog burayı kazdığında, Toprak Çocukları uygarlığını ve yarattığımız bu güzel ruhu yeniden gün yüzüne çıkaracak, o dönemin insanlarına aktaracak...

**Talip Özkan,
Türk halk
müziğini
zirveye taşıdı**

TRT İzmir Radyosu'ndan dünyaya...

Bu topraklarda Türk halk müziği alanında çalışıp da Talip Özkan'ın tedrisatından geçmemiş az sanatçı vardır. Dahası onun hocalığı bu toprakları da aşar; 30 küsur sene yaşadığı Paris'te pek çok dünya vatandaşına bağlamayı öğretti o. Yunanistan ve Hollanda'da da eğitimler verdi. Etnomüzikolog, derlemeci, koro şefi, bağlamacı, icracı, müzik hocası Talip Özkan, yaptığı çalışmalarla alanında çığır açtı. En önemlisi de bunları yaşatacak öğrenciler yetiştirmesi oldu.

DUYGU YAYMAN

Yıl 2010'du, bir sanatçı ayrıldı aramızdan. İsmi, dünya çapındaki yerel müziklerle, yerel kültürle, folklor ile -özel olarak da Türk halk müziği ile- ilgilenen geniş bir camiada çok iyi bilirse de onun değeri, "Talip Özkan" isminin yayıldığı tüm mecraları çok aşiyor aslında. Bu alandaki müzisyenler, eleştirmenler, derlemeciler, etnomüzikologlar... yani tek mil üstatların söylediği tüm sözler, bir cümlede birleşiyor:

Talip Özkan, Türk halk müziğinde erişilebilecek en üst mertebeydi.

Bu tek cümlenin taşıdığı çok anlam var: Etnomüzikoloji alanındaki çalışmaları, Anadolu'yu köy köy gezerek yaptığı derlemeciliği, her türküyü orijinal haliyle derleyip aktarışı, her yörenin sanatçısı oluşu, "Talip Özkan stili"nde taklit edilemez bir şekilde çaldığı bağlamayı virtüözlük mertebesine taşıyışı, tanburu halk müziğinde kullanışı, Anadolu'nun müziğini dünyaya

duyuruşu, her milletten öğrenci yetiştirisi...

TRT'DE İLK ALEVİ DEYİŞİNİ O ÇALDI

"Yedi sekiz yaşlarında saz çalmaya başladım. Ailemde enstrüman çalan yoktu ama hepsinin sesi çok güzeldi. Denizli'nin Acıpayam kazasında oturuyorduk. Yöresel bir ustamız vardı, bütün gençlere saz öğretirdi, adı Çing Hasan. Ondan sonra kendi kendime geliştirdim. O yaşlarda yöresel ezgilerin gırtlaklarına hayrandım. Lise son sınıfta Pamukkale Festivali'ne Ankara Yurttan Sesler ekibi gelmişti. Rahmetli hocamız Muzaffer Sarısözen de başlarında. Sarısözen, 'Liseyi bitirir bitirmez derhal Ankara'ya gel, seni radyoya alacağım, benim sizin yöreden bir elemanım yok' dedi. Nitekim sözünü tuttu, usulen bir imtihandan sonra radyoya girdim."

Talip Özkan, 1997 yılında Roll Dergisi'ne verdiği röportajda, uzun hikâyesinin kısa girizgâhını böyle yapıyor. Özkan'ın bugüne ulaşan müzik yolculuğu, bu röportajın 40 yıl öncesinde başlıyor. 1957 yılında Ankara'ya, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi olarak gittiğinde... Ankara Radyosu Yurttan Sesler korosuna giren Özkan, 1960 yılında İstanbul Radyosu'na geçiyor. Müzik otoritelerinin dikkatini ilk orada çekiyor. Bağlamacı ve icracı olarak radyo programlarına katılırken derleme çalışmaları yapıyor. Bir yandan da İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisansına devam ediyor. 1967'de icracı, bağlamacı, korist, koro şefi, öğretmen ve derlemeci Talip Özkan'ın sıfatlarına, aynı yıl İzmir Radyosu'na atandığında

müfettişlik de ekleniyor. Ve yine o yıl, Birinci Folklor Derleme Gezisi'nin üç üyesinden biri olan Talip Özkan, halkbilimi araştırmacılığına da adım atıyor. Bu çalışmalarını sırasında, 100'ün üzerinde halk ezgisinin yanında masal, ninni ve maniyi derliyor. İzmir Radyosu'nda sanatçı ve şeflik görevlerini sürdürürken armoni, orkestrasyon, enstrümantasyon, kontrpuan gibi Batı müziği disiplinlerini de öğreniyor.

Yetiştirdiği öğrencilerle, Anadolu'nun hemen her yerinden yaptığı derlemelerle, televizyon ve radyo programlarıyla TRT'de 20 yılı geçiyor Özkan'ın. Anadolu'nun her yöresinin sanatçısı olan Özkan, TRT radyolarında Alevi deyişini ilk çalan sanatçı. Ancak '70'lerin sonunda artık bulunduğu yer ona yetmez oluyor. Hep kendini geliştirmek isteyen, kabına sığmayan Özkan, etnomüzikoloji eğitimi almak istiyor ancak bu branş Türkiye'de yok. Tam da böylesi bir dönemde yurt dışındaki akademik çevrelerden teklifler gelince 1976'da Paris'e yerleşiyor. Ülkesini terk etmekten dolayı üzgün olsa da Paris, hem onun hem de Anadolu müziklerinin dünya çapında tanınmasının yolunu açıyor. Bağlamayı yerel bir çalgı olmaktan çıkarıp uluslararası boyuta taşıyan Talip Özkan, Paris Konservatuvarı'nda öğretmenlik yapıyor, Paris Üniversitesi'nde müzikoloji ve etnomüzikoloji doktorası yapıyor, Yunanistan'da bir sanatçı dostunun okulunda konuk hoca olarak dersler veriyor, Hollanda Rotterdam Üniversitesi Türk Müziği Bölümü'nde uzun yıllar öğrenci yetiştiriyor.

Bağlamasını ve tanburunu dinleyen her müzikseverin büyülediği bu

döneme; dünyanın dört bir yanından yüzlerce öğrenci yetiştirmeyi, Avrupa'daki Türk ailelerini kaynak olarak yaptığı derlemeciliği, pek çok konseri ve albümlerini sığdırıyor. "L'art vivant de Talip Özkan" (1980) sanatçının yurtdışında basılan ilk albümü. Radio France tarafından çıkarılan ve 1983, 1986 ve 1989 yıllarında tekrar basılan bu LP albüm, kendi alanında çok satılan albümler arasına girmişti. Aynı albüm 1993 yılında önce Fransa'da 1994'te de Japonya'da CD olarak yayınlandı. Bu albümleri; "Mysteries of Turkey" (1986), "The Dark Fire" (1992), "Turquie" (1993), "L'art vivant de Talip Özkan" (1993), "L'art du Tanbur" (1994), "Yağar Yağmur" (1997) izliyor.

Peki, bu kısaltılmış yaşam öyküsü, 71 yaşında İzmir'deki evinde 27 Mayıs 2010'da vefat eden Talip Özkan'ı tanımaya yeter mi?

FRANSA'DA BİR DİĞERKÂM

"Paris 10. Bölge, Parmentier Caddesi, altıncı kat: Yıllarca pek çoğumuz için bu adres ulvi bir nokta oldu –zamanın durduğu, Paris'in hayhuyunun, geriliminin, yoruculuğunun silinip gittiği bir mekân.

Dersler müzikal aktarımın iki temel boyutunu iç içe geçiriyordu: Usta ile öğrencisinin ilişkisi ve nüfuz etme. Talip, öğrencisiyle doğrudan ve istinai bir ilişki kuruyor, onu dinliyor, hatalarını düzeltiyor ve ona bir repertuvar oluşturuyordu. 'Ders' adını verdiğimiz seans, bir önceki derste verilen parça üzerinden öğrencinin ne kadar ilerlediğini sınavarak başlıyor, bazı teknik detaylar üzerinde çalışarak ve Talip'le birlikte çalarak devam ediyor, bir sonraki

“En büyük müzisyenden en alt seviyedekine, herkese aynı şekilde kendisini verirdi: Hem mesela ders almak için Köln’den kalkıp gelen Hasret Gültekin’i ağırlar hem de göçmen ailelerin küçük çocuklarına sonsuz bir sabırla solfej temellerini öğretirdi. Sabrı ve kendini verışı, bazı öğrencilerinin kişisel sorunları karşısında bir terapistin ilgi ve dikkatine dönüşürdü.”

ders için yeni bir parçanın yazılmasıyla sona eriyordu. (...) Kişisel hoca – talebe ilişkisinin ötesinde öğrencinin –özellikle de Türkiyeli değilse!- orada uzun süre vakit geçirmesi, diğerlerini dinlemesi, çay demlemeyi, kahve yapmayı öğrenmesi, bu müziğe olduğu kadar, bu dile, pek de ‘Parizyen’ olmayan bu yaşama sanatına yavaş yavaş nüfuz edebilmesi için elzemdi. Böylece birçok ders bütün öğleden sonraya yayılırdı. Kalkıp gitmeye karar vermenin ne kadar zor geldiğini hatırlıyorum, dışarıdaki dünya öylesine uzaklaşırdı, silikleşirdi.”

Fransız bir öğrencisi, etimoloji doçenti Jérôme Cler’in Bir+Bir dergisinde kaleme aldıkları, Talip Özkan’ın hocalığının, Batı dünyasındaki yansıması. Cler, hocasının farklarını vurgulamaya devam ediyor:

“En büyük müzisyenden en alt seviyedekine, herkese aynı şekilde kendisini verirdi: Hem mesela ders almak için Köln’den kalkıp gelen Hasret

Gültekin’i ağırlar hem de göçmen ailelerin küçük çocuklarına sonsuz bir sabırla solfej temellerini öğretirdi. Sabrı ve kendini verışı, bazı öğrencilerinin kişisel sorunları karşısında bir terapistin ilgi ve dikkatine dönüşürdü.”

Üstelik de bunu paraya tahvil etmeden yapması, Fransız eğitimcilerin kendi değerlerini sorgulamaya itiyor:

“Yarım saat üzerinden standart ders ücreti –çoğu zaman da çok pahalıdır- vermeye alışkın bütün Fransız müzisyenler için Talip’in metodu keskin bir kopuş, yargıların, değerlerin sarsılması anlamına geliyordu. Cömertlik, diğerkâmlık, maddiyatçılıktan uzaklık... 1989’da Talip haftada iki gün ders için ayda 500 frank (yaklaşık 80 avro) alıyordu; Paris’te o çatının altında geçirilen onca saat için elbette çok azdı bu miktar.”

Özkan’ın, o yılların yakından tanıdığı kızı Aybala Yentürk, babasının hocalığını şöyle

aktarıyor:

“Türkiye Cumhuriyeti devletinden hiçbir destek almadan yıllarca Türk müziği elçiliği yaptı Fransa’da. Avrupalılardan Japonlara kadar yüzlerce öğrenciye saz öğretti, tanbur öğretti, Türk müziğini ve kültürünü tanıttı. Kapısı herkese açıktı. ‘Sadece bir hoca değil, bir baba kaybettik’ diyorlar.”

HER TÜRKÜ BİR ARKEOLOJİK ESER

Fransa’dan dünyaya yayılan bu etkinin sahibi, sırrını Anadolu’nun tüm yerel kültürleri üzerinde aynı hassasiyetle çalışmaktan, dünyadaki tüm halkların müziklerini aynı ilgi ve sevgiyle tanımaktan alan bir sanatçı. Özkan, Türkiye’nin birkaç kenti hariç hemen her ilçe ve köyünden halk ezgileri derlediği gibi, her yörenin türküsünü de o köyün insanı gibi çalıp söyledi. Zaten bu, onun ölümsüzlüğünün sırlarından biriydi. yerel halk kültürleri üzerinde, bir nevi arkeolog gibi çalıştı. Kendi ifadesiyle, köylü nasıl

Turquie

L'art vivant de Talip Özkan

çalıyorsa:

“Derleme yaptığınız kişilerden etkilenmenin şekli var: Köylü nasıl çalıyorsa öyle çalacaksınız. Eğer halk sanatını korumak istiyorsanız onu iyi bilmek zorundasınız. Usta, çağdaş bir çalgıcı bu eserlerden kompozisyonlar yaratabilir, yan yana getirebilir. Ama kafadan atarak değil, bilerek.”

Türk halk müziğinin farklı tarzlarda yorumlanması da bu nedenle rahatsız ediyordu Özkan'ı. Oğlu Tarkan Özkan'ın ifadesiyle türkülere “bir arkeolojik eser, eski bir kitap, tarihi bir doküman” muamelesi yapıyordu. Türküleri, kaynağından çıktığı şekliyle, tek nota eklemekten çalıp sonraki kuşaklara aktaramazsak başımıza gelecek olandan korkuyordu:

“Babamı korkutan bir şey vardı. Halk müziği, halkın üretip damıttığı bir müzik yani anonim. 80 - 100 yıl içinde bir arabesk şarkının türkü gibi algılanabilmesi ihtimali çok yaygın. Veya o şarkının söyleniş tarzı birçok türkünün vokalizasyonunu, seslendirmesini, boğaz hareketlerini olumsuz etkileyebilir. Zaman içinde ‘Şu arabeskti, bu Diyarbakır türküydü’ diyemeyeceğimiz anlar olacaktır. Diyebilsek bile arabeskteki çeşitli motiflerin Türk halk müziğine zarar vereceği endişesi de hep vardı.”

Nitekim, Talip Özkan, korkulanın başa geldiğini de görmüş. Kızı Aybala Yentürk'ün, “Nereden biliyorsunuz ki o gerçekten halk müziği, gerçekten bozulmamış?” sorusuna, “O belli bir birikim ve bilgi gerektiriyor” yanıtını verirken tanık olduğu bir etkileşimden söz etmiş, Talip Özkan:

“Mesela Rash Kapoor'un ‘Avaramu’ şarkısı meşhur olduğunda bazı yerlerde o tınların olduğu türkülere rastladık, dedi. Halk sünger gibi çekiyor. Babam çok fazla şeye sinirlenen biri değildi ama bu konular onu çok ilgilendiriyordu. Kültürel kaybı getirecek şeylere en ufak bir toleransı yoktu.”

BAĞLAMAYI VİRTÜÖZLÜK SEVİYESİNE TAŞIDI

Talip Özkan her yörenin sanatçısıydı. Aybala Yentürk bunu, “Mesela Karadeniz'i de çok iyi icra ediyordu. Şeyh Şamil'i bağlamayla çalan ilk insandır. Çok hızlı bir teknik gerektirir. Ege, köken aldığı yer ama sadece Ege değil ya da sadece Abdal tarzı değil... Onları o kadar iyi icra eder ki babamı Alevi zannediyorlardı. Hâkim olmadığı, iyi icra etmediği yöre yok” sözleriyle örneklendiriyor.

Müziyen ve müzik yazarı Salih Nâzım Peker ise Bir+Bir'de şöyle ifade ediyor bu

durumu: “Talip Özkan, hiçbir zaman bir hareketin, bir çevrenin ya da iktidarın adamı olmadı. Belki adının görece az bilinmesinin sebebi de buydu. Alevi deyişlerini ve semahlarını okudu ama o çevrenin sözcülerinden değildi. Azeri türkülerini ve tarı Türkiye'de icra eden belki de ilk sanatçıydı ama popüler Azeri furyasından yararlanmadı. Bağlama düzeni ve şelpayeyi çok iyi çalmasına rağmen Arif Sağ ile öğrencileri Erol Parlak ve Erdal Erzincan gibi bu tekniklerin bayraktarlığını yapmadı. Zeybekleri belki en iyi o çaldı ama hiçbir zaman bir Ege bölgeciliği yapmadı. Ama şunu yaptı: Türk halk müziğine, daha da ötesinde Türk müziğine yönelik bütüncül bir bakış getirdi. Bu şüphesiz sadece iyi bir teknik icrayla, yani beden eğitimiyle olacak iş değildi. Önemli bir entelektüel emek ve birikim istiyordu.”

Bu farklılık, camiada “Talip Özkan stili” olarak adlandırılıyor. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Özkan'ın, Türk halk müziğinde adeta devrim yaratan bir iddianın sahibi olması: Özkan 1960'lı yıllarda bağlamanın, koro ve solistin arkasında, diğer sazlarla birlikte çalınan bir enstrüman olmadığını söyleyip bağlama virtüözlüğü kavramını ortaya çıkardı.

Müziyen Ali Rıza Özkan'a, “Talip Özkan, kendine özgü bağlama çalıp tekniğiyle de birçok bağlamacıya örnek

olmuştur. Hem yorumcu hem de bağlama virtüözü olarak Türk halk müziğinin zirvesi sayılmaktadır” dedirten şeyin ne olduğunu, Talip Özkan'ın iyi bir bağlamacı olan oğlu Tarkan Özkan da sorguluyor. “Çaldığım kadarıyla babamı diğerlerinden ayıran şeyleri söyleyebilirim ama subjektif olur” ön notuyla teknik detaylara giriyor:

“Korkunç bir emprovizasyon (doğaçlama) dehası. Aynı parçayı aynı şekilde iki kez çalamaz. Anında bir şeyler katar, bir caz eseri gibi. Türkülerin nota yapısını değiştirmeden küçük çarpmalar, glikando, kayma hareketleri, vibratolarla... Virtüöziteden bahsediyoruz. Bir yavaşlığın içine sokulmuş bir virtüözite ve taklit edilememeyi beraberinde getiriyor. Korkunç bir makam bilgisi vardı. Zamanının yüzde 20-30'unda klasik Türk müziği de çalışırdı. Bu da makam bilgisini beraberinde getiriyor. Babamın sazında, diğer sazlardan fazla en az 20 perde vardı. Çok ara sesleri duyarsınız. Klasik Türk müziğinde do ile re arasında dokuz ses duyuyoruz, batılılarda tek ses var. Bu seslerin bir kısmını halk müziğine de taşırdı. Makam bilgisi, makamlar arası geçişleri, çok kuvvetli açışları beraberinde getirir. Bu bir virtüözitedir. Bunu bir de 10 saniye içinde düşünün. Bu da ulaşılmaz. Çok kuvvetli bir etnomüzikolog. Türkiye'deki üniversitelerde öğretim üyeliği yapan pek

çok insan gelip ona birçok şeyi sorma gereği duyardı.”

BAYRAK YARIŞI GENÇ SANATÇILARDA

Çocuklarına müzik eğitimi veren, konservatuvardan eve gelen hoca ile piyano başında Batı müziği dersi alan, sabah uyandığında ya da yemek masasında klasik Batı müziği, özellikle de opera dinleyen bir halk müziği sanatçısı o... “Bize sürekli değişik halkların müziklerinden kasetler hazırlardı. Başka halkların müziklerine saygı duymayı, onlardan keyif almayı bize öğretmişti. Bir dönem, Yunanistan Epir Bölgesi ağırlıklı olurdu. Sonra bir bakardık, değişik Afrika kabilelerinin müziklerini bulurdu... Daha CD yok ortada, internet yok, kayıtlar yok...” diyen Aybala Yentürk, üstelik de babasının bunu didaktik bir üslupla ve yüzeysel olarak yapmadığını vurguluyor: “Ne kadar güzelmiş, gibi değil. ‘Bakın, şurada şöyle. Bu müzik benim çocukken dinlediğim, gelin alma alaylarının çaldığı müziğe benziyor’ diye karşılaştırmalı olarak yapardı. Ama sırf bunun için dinlemezdik. Klişe olacak ama müzik bizim hayatımızın bir parçasıydı. Bu, her an olabilirdi.”

Dünyanın en iyi festivallerine katılmak, virtüözlerle tanışmak, onları dinlemek her çocuğun şansı değildir. Bu yaşam biçimi, Özkan’ın çocuklarının da hayattaki seçimlerine, zevklerine, yaptıkları işe de yansımış. Aybala Yentürk’ün koleksiyonerliğinde ve yazarlığında, Tarkan Özkan’ın ise bağlama çalışmada tezahür etmiş, sanatı soluyarak büyümeleri. O yüzden, babalarının Türk halk müziği içindeki yerine böylesine derinden bakışları... Ve o yüzden, Aybala Yentürk’ün sitemli konuşması:

“Bu insanın birçok sanatçı gibi Türkiye’de barınması çok mümkün değil. Babamın bir de desteklenerek bu işi yaptığını düşünün; nasıl olabilirdi. Devlet sanatçılığı unvanını kimlere kimlere verdiler...”

Talip Özkan halk müziğinde bir ekol yarattı. Şimdi bayrağı devralma sırası, Talip Özkan’ın TRT Ankara, İstanbul, Erzurum ve İzmir radyolarında yetiştirdiği sanatçılarda:

“Muzaffer Sarısözen başta olmak üzere, onun geleneğinden devam eden babam ve birçok sanatçı, üzerlerine düşeni yaptı. Bundan sonrası, bu bayrağı devralanların işi. Babam bir ömre sığdırılacak şeyin fazlasını yaptı.”

Flamenko müzikte Türk ezgileri savı

“Babamın Flamenko müzikteki Türk etkileri üzerine bir tezi vardı. Flamenko müzik, Endülüs Emevi devletine bağlanır. Onun içindeki Türk etkilerini merak edecek bir bilim adamı merakı vardı. Türk kültürü zaten başlı başına ilgi alanıydı ama bunun tarihsel kökenlerine gidip Endülüs Emevi devletinin kapıkulu askerlerinin Oğuz Türklerinden seçildiği bilgisiyle birleştirip Orta Anadolu’nun bozlaklarıyla Flamenko arasındaki ilişkiyi kurabilecek güçteydi. Bunun da iddiasını uluslararası platformlarda yapmaya hazırlanıyordu. Sonuçlanmamıştı bu çalışma.”

Tarkan Özkan, babasının sözünü ettiği savı doğrular nitelikte bilgiler veriyor: “Halklar ritimleri icat edemiyorlar. Genetik bir tarafı var ritimlerin. Aksak ritimler dediğimiz beş sekizlik, dokuz sekizlik ritimler de yalnızca Türk müziğinde var. Bir ülkede bir aksak ritim görüyorsanız bilin ki oradan bir Türk geçmiştir. Bunu müzikologlar kabul ediyor. Flamenko müziğinde değişik aksak formları var. E, Arap müziğinde yok! Avrupa ülkelerinin hiçbirinde zaten yok. Orta Anadolu’da kullanılan makamlar, bozlak söyleyiş tarzı onlarda da aynı şekilde var.”

Azeri türkülerin kaynağı, İzmir Fuarı

Talip Özkan bir arkadaşıyla birlikte İzmir Enternasyonal Fuarı’nda iken SSCB Pavyonu’ndan Azeri ezgiler yükseldiğini duyuyor. Henüz ne Sovyetler Birliği ne de dünya böyle globalleşmiş durumda. Dolayısıyla oradan diğer ürünler gibi müzik kayıtlarının da buralara ulaşması kolay değil. Bu sesi duyunca heyecanlanıyor, Özkan ve arkadaşı. SSCB Pavyonu’na gidip o bantları alıyorlar, Talip Özkan türkülerini hemen notaya geçiriyor. Bu, Talip Özkan’ın repertuvara kazandıracığı sayısız Azeri türküsü için bir başlangıç. Azeri türkülerde geçen “Ay bala” sözünü alıyor, kızına ad yapıyor. “Ay gibi güzel çocuk” anlamına gelen ve o zamana dek Azerilerin bile isim olarak kullanmadığı isim, bundan sonra yaygınlaşıyor.

ÖĞRENCİLERİN GÖZÜNDEN TALİP ÖZKAN

Talip Hocamdan Ege zeybekleri ile ilgili çok şey öğrendim. “Büyük usta, büyük değer, büyük hoca, büyük virtüöz... Ne söylesek az olur, değerli hocam için. Hocam diyorum çünkü özellikle Ege zeybekleri ile ilgili çok şeyler öğrendim, Talip Hocamdan. Özkan sadece Ege zeybekleri değil, bütün yöre tavırlarının da ustaydı. Ben de bugün Ege zeybekleriyle gündeme geliyorsam bunda Talip Hocamın çok etkisi olmuştur. Türk halk müziğinde koro şefliğinden solo icracılığına kadar her önemli görevi başarıyla yerine getirmiştir, gerek yurt içi, gerekse yurt dışında yaptığı bütün önemli faaliyetler hala konuşulmaktadır. Özellikle benim konumuma da uymasından dolayı en önemsedim taraflarından bir tanesi, Türkiye’nin ilk bağlama virtüözlerinden biri olmasıdır. Her zaman izinde olacağım. Toprağı bol olsun.”

ÇETİN AKDENİZ

Bağlama nameleri duyuldukça Talip Özkan yaşayacak.

“Türk Halk Müziği'nin nüvesini oluşturan bağlama çalgısı, bugün dünyada kendi kültürümüzü ifade edebildiğimiz unsurların başında gelmektedir. Tarihsel süreçte Anadolu'daki ozanlık geleneğinde, söz unsurunun yanında sadece müziğin icra edilmesini sağlayan bir eşlik enstrümanı olarak kendine yer bulmuştur. Bu durum bağlamayı vazgeçilmez hale getirirse de tek başına söz unsurunun olmadığı bir yapıda kullanılmasını ne yazık ki uzun bir dönem geciktirmiştir.

Talip Özkan'ın bağlamayı daha çok bir solist enstrümanı olarak kullanmayı tercih ettiğini görmekteyiz. Bu tercihi yaparken de birçok teknik detayı

düşünmüş, kişisel çalışmalarıyla bu tekniklerin kabul görmesini sağlamıştır. Bu durum bağlamada virtüözite kavramının zeminini hazırlamıştır. Sanatçı, ülkemizdeki ilk bağlama virtüözlerinden biri olarak bağlamanın dinleyiciye çok farklı bir anlayışta sunulmasını sağlamıştır.

Ege Bölgemizin vazgeçilmezi olan zeybek eserler, belki de sözsüz olmaları bakımından sanatçının yoğun ilgisini çekmiştir. Aynı zamanda doğduğu topraklara ait olan bu eserler, otantığında daha çok davul zurna ile icra edilirken sanatçı, zeybekleri bağlamada icra etmeyi denemiş, zurnadaki uzayan sesleri bağlamada geliştirdiği değişik tezenelerle ifade etmiştir. Bu durum bağlamada zeybek tavrının oluşmasını

sağlamıştır. Zurna ile icra edilen birçok zeybek eseri derlemiş, bağlama ile çalarak repertuvara kazandırmıştır.

Paris'teki Republic Meydanı'na çok yakın olan o şirin apartmanın en üst katındaki mütevazı evinin duvarlarında, otuz yılı aşkın bir süre Türk halk müziği sesleri yankılanmıştır. Yaşamı boyunca her daim, Türk halk müziğine ve bağlamaya hizmet etmeyi kendisine misyon edinen sanatçı, aramızdan ayrılmış olsa da bu topraklarda bağlama nameleri duyulmaya devam ettiği sürece yaşayacaktır.”

ÖZCAN ÖZDEMİR

Bayraklı'dan

bir kentin taşınma öyküsü

Kadifekale'ye

Fotoğraf: MERVE GÖZÜOĞLU

Prof. Dr. AHMET UHRİ

İlk insan izleri günümüzden yaklaşık 300.000 yıl kadar geriye götürülebilecek İzmir'de yerleşik yaşamı ve tarımcı köy topluluklarının varlığını Yeşilova, Ulucak Höyük ve Ege Gübre Höyüğü kazıları sayesinde günümüzden 9000 yıl öncesine, hatta ilerleyen kazılar sayesinde belki biraz daha eskiye götürmek olasıdır. Bunun yanı sıra İzmir'in ilk kurulduğu yerlerden biri olan ve kazısı halen devam eden ve

şimdilik Erken Tunç Çağı'na kadar geriye giden bir tarihe sahip Eski Smyrna yani Bayraklı Höyük'se yaklaşık 5000 yıllık bir tarihe işaret eder. Bayraklı Höyük üzerinde kurulu birçok İzmir'den biri de İon ve Aiol göçleriyle Yunanistan anakarasından Batı Anadolu'ya geçen toplulukların kurduğu İzmir'dir ve bizim öykümüz onlarla başlar.

Zaman MÖ 1100-950 arasındır ve Yunanistan Yarımadası'nın kuzey ve orta bölgelerinden yola çıkan ve söylencelerle karışık bir tarih anlatımıyla bilinen bu

göçler sırasında Yunancanın iki değişik lehçesini konuşan iki farklı grup yani İonlar ve Aioller Smyrna Körfezi'nin kuzey ve güney kıyıları boyunca yerleşirler. Körfezin güney kıyıları, Büyük Menderes'e kadar İonia; kuzey kıyıları ise Edremit Körfezi'ne kadar Aiolis bölgesi olarak anılmaya başlanır, bundan sonra. Söylencelerle karışık olan bu tarihsel sürece bir söylence de biz ekleyelim ve aynı kıyıların İzmir Körfezi bağlamında bugün Göztepe ve Karşıyaka olarak adlandırıldığını belirtip ayrıntısını ve

çağrışımalarını okuyucuya bırakalım. İşte tam bu göçlerin ortasında kalan Bayraklı Höyüğü hem bir Aiol hem de İon yerleşimine sahne olur ilerleyen zaman içinde ve öykümüz de bundan sonrasında başlar.

MÖ 545 gibi Pers istilası yaşayan Smyrna sonrasında yaklaşık 300 yıl Pers boyunduruğunda yaşar. Büyük İskender'in MÖ 334 yılında başlattığı askeri sefere kadar. Helenistik Çağ'ın başı sayılan bu askeri sefer sırasında halen tam olarak bilinmemekle birlikte Büyük İskender'in Smyrna'ya uğradığı ve burada bir süre konaklamış olabileceği tahmin edilmektedir. Burada kaldığı süre içinde de Pausanias'ın aktardığı bir söylenceye de konu olur Büyük İskender.

İSKENDER'İN RÜYASI

MS 2. yüzyılda yaşamış olan Pausanias, kitabının VII:5:1 kısmında Büyük İskender ve Smyrna ile ilgili aşağıdaki söylenceyi aktarmıştır.

“Philippos oğlu Aleksandros, şimdiki kenti, uykusunda gördüğü bir düş yüzünden kurdu; Pagos Tepesi üzerinde avlanmaktayken, avdan dönüşünde, söylendiğine göre, Nemesisler

Tapınağı'nın önüne gelmiş; burada tapınağın önünde bir kaynak ve onun suyu ile büyümüş bir çınar ağacı varmış. Çınar ağacının altında uyurken Nemesisler ona görünerek burada bir kent kurmasını ve İzmir halkını eski kentten çıkarıp oraya getirmesini buyurmuşlar. Bunun üzerine İzmirli Klaros'a (Apollon'a) elçiler göndererek durum hakkında fikrini sordular ve tanrı cevap verdi: Kutsal Meles'in ötesindeki Pagos'ta oturacak olanlar eskisine göre üç kat, dört kat daha mutlu olacaklardır...” Pausanias'ın aktarımına göre bugün İzmirlilerin mutluluğunun kökenini İzmir'in Bayraklı'dan Kadifekale'ye taşınmasında aramak gerek. Söylence böyle ama bu söylencede bazı gerçeklikler de gizli. Bunlardan en önemlisi Aristoteles'in Politeiaadlı eserinde belirttiği ideal şehir için gereken kriterleri Pagos ve çevresinin karşılaması. Aristoteles bu yapıtında ideal bir şehrin hem deniz hem de kara ulaşımı bakımından elverişli konumda olması gerektiğini belirtirken bunun yanı sıra askeri faaliyetler için de stratejik bir konumda olmasının önemli olduğunu söylemektedir. Bu koşulları Smyrna

Körfezi içinde yerine getirebilecek yeni yer ise elbette Pagos Dağı/Kadifekale ve onun eteklerinde yer alan alandır. Zira Pagos askeri açıdan stratejik bir konuma sahip, savunması kolay bir yerdeyken aynı zamanda kuzey, güney ve doğuya açılan kara yollarının da merkezinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra bugün Kemeraltı civarında bulunan ve varlığını Başdurak, Kestanepazarı, Şadırvan ve Hisar camileri ile gösteren ve bir yay şeklinde sıralanan bu camilerin batısında kalan alanda o zamanlar var olan bir iç limana sahiptir. Dolayısıyla Yeni Smyrna'nın Aristoteles'in belirttiği kriterleri karşıladığı rahatlıkla söylenebilir.

LİMAN ŞEHİRİ

Bu yazının tam bu kısmında okuyucuya Konak-Kemeraltı-Hisarönü arasında bir gezintiye çıktıklarında Başdurak Camii'nden sonra Salepçioğlu İşhanı civarında yolun neden bir yay çizmeye başladığını düşünmelerini isteyeceğim. Zira yolun bu şekilde kıvrılması ve yukarıda sözünü ettiğim camilerin yaklaşık olarak 17. yüzyıl sonuna kadar deniz kıyısında yani iç liman kıyısında

İllüstrasyon: FATİH AKUZUN

oldukları bu sayede gayet net anlaşılacaktır. Daha sonrasında bu iç limanın yavaş yavaş sığlaşması sonucu kıyı çizgisi daha ilerlemiş ve zaman içinde bugünkü halini almıştır. Aynı şekilde Eski Smyrna'nın yani Bayraklı'nın terk edilmesini de aynı nedenlere bağlayabiliriz. Olasılıkla ilk kurulduğu dönemlerde kıyıya belki dar bir kıstakla bağlı bu yerleşim zaman içinde doğu yönünden akan derelerin getirdiği alüvyonlarla limanlarını kaybedince ideal şehir kriterlerinin en önemlilerinden olan ticari limanını kaybetmeye başlamış ve tarihin her döneminde bir ticaret kenti ya da transfer noktası olan İzmir'in bu nedenle Kadifekale'ye taşınması gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Helen kolonicilerin her gittikleri yerde orayı kendilerinin kurdukları yolundaki propagandif söylenceler İzmir için bir taşınma söylencesine dönüşmüştür desek yanlış olmaz.

TAŞKINLARLA OLUŞAN ŞEHİR

İşte böyle İzmir'in uzun tarihinin bu küçük ve kısa dönemi. Bayraklı'dan Kadifekale'ye taşınan İzmir elbette bir ticaret kenti olarak zaman içinde Büyük ve

Küçük Menderes nehirlerinin getirdiği alüvyonlarla limanlarını kaybeden Miletos ve Ephesos'a alternatif olmuş ve diğer iki kent bugün ölü kentler olarak sadece turistik açıdan ziyaret edilirken, İzmir yaşamaya devam etmiştir. Bununla birlikte Hermos yani Gediz Nehri'nin getirdiği alüvyonlar 19. yüzyıl sonu gibi İzmir için bir tehlike oluşturmuşsa da bu tehlike Gediz Nehri'nin ağız kısmının daha kuzeye kaydırılmasıyla çözülmüş ve hem İzmir ticaret kenti niteliğini, hem de verimli Menemen Ovası bu sayede genişleyip bugün de tarımsal üretimde önemini korumuştur. Son olarak yeri gelmişken Menemen adının kökeninin de yine bu akarsuların taşkınları ile ilişkili olduğunu belirterek bu yazıyı noktalayalım. Menemen adının kökeni Mainomenos sözcüğünden gelir. Helen dilinde "taşmak, azmak, öfkelenmek" anlamına gelen mainomai fiilinden türeyen bu isim Bizanslı Doukas'ın tarih kitabında "Kampostoumainomenos" yani Taşkın'ın, Azgın'ın, Öfkeli'nin Ovası olarak kullanılır. Bu da aslında ovayı değil ovayı taşkınlarıyla, selleriyle kaplayan Hermos yani Gediz Nehri'ni tanımlar. Ancak daha

sonrasında nehrin yarattığı ovanın da adı olur. Eski Yunancada "ai" zaman içinde "e" sesine dönüştüğünden Mainomenos da Menomenos'a ve oradan da Türk ağzında Menemen'e dönüşmüştür. Belki çok serbest bir çeviriyle Mainomenos'u, "Selbasan" olarak Türkçeye çevirmek olasıdır.

Yanlış anlaşılmasın Menemen'in adının değiştirilmesi önerisi değildir bu son yazdığım. Sadece çeviri olarak bu anlama geldiğini ve Gediz'in taşkın ovası olduğunu belirtmek içindir bu satırlarım.

Bundan sonrası okuyucuya kalıyor Kadifekale'den İzmir'e bakarken ya da Konak-Kemeraltı civarında dolaşırken belki İzmir'e daha değişik bir gözle bakar ve İzmir'i bir başka sever. Stephan Reimertz'in bir başka bağlamda dediği ve biraz değiştirerek bu yazıya konu ettiğim gibi:

"...Bir konu hakkında ne denli çok şey bilirsek, ondan aldığımız keyif de o denli artacaktır. Bizi daha kültürlü yapan her şey, bizi daha insan kılar. Yaşadığı kent hakkında olabildiğince çok ilişkiyi, yansıtmayı, bağlantıyı ve bağlamı bilen kişinin oradan alacağı tat o denli güzel olacaktır..."

Smyrna'da tıp okulu

Doç. Dr. AKIN ERSOY / Smyrna Antik Kenti Kazı Başkanı

Günümüzde İzmir'in, iklim koşulları, verimli tarımsal alanları, deniz ticareti için uygun konumda bulunması ve benzeri nedenlerle diğer kentlerden öne çıkması gibi, Antik Çağ'da da bazı kentler diğerlerinden farklı dinamikleri ve bin yıllarca süren yaşanmışlıkların damıtıldığı gelenek ve görenekleri ile öne çıkmaktaydılar (Resim 1). Öne çıkan kentler de birbirleri ile rekabet halindeydiler. Sardis, Ephesos, Smyrna ve Pergamon, Hellenistik ve Roma Dönemleri boyunca bu rekabeti daha anıtsal, daha güzel, daha ihtişamlı ve daha büyük yapılar inşa ederek yaşattılar.

Bu çerçeveden bakıldığında Smyrna'nın diğer kentlerle rekabetinde kaplıcaları ve Tıp Okulu nedeniyle sağlık konusunda da Antik Çağ'da diğer kentlerle rekabet içinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Resim 2). Pergamon ve Ephesos gibi Smyrna'nın İskenderiye'deki (Aleksandria-Mısır) Tıp Okulu'nun Rasyonalist Hekimi Erasistratos ekolünü devam ettiren ve Smyrnalı hekim Hikesios tarafından MS 2. yüzyılın sonu, 1. yüzyılın başında kurulan ve Roma Dönemi'nde Antik Dünya'da giderek tanınacak bir Tıp Okulu bulunuyordu. Erasistratos, canlı hayvanlar ve kadavralar üzerinde yaptığı deneysel araştırmalar ile

Hellenistik Dönem (MÖ 330-MÖ 30) tıbbının ama özellikle de Anatomi biliminin kurucuları arasında yer almıştı. Kalbin pompa görevi gördüğü, kalp kapakçıkları ve rolü, atardamar ve toplardamarın varlığı ve beynin sinir sisteminin merkezi olarak rolünün onun tarafından tanımlandığı ve yine onun sindirilen besinlerden kan üretildiği yolundaki teorisinin 19. yüzyıla kadar kabul gördüğü ileri sürülür. Smyrna'da okul açılmasına vesile olan Hikesios Diyet, Farmakoloji ve Jinekoloji ile ilgilenmiş, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan "yakı" benzeri bir bant ilk kez onun tarafından hazırlanmıştı. Hikesios'tan

Smyrna'da okul açılmasına vesile olan Hikesios Diyet, Farmakoloji ve Jinekoloji ile ilgilenmiş, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan "yaki" benzeri bir bant ilk kez onun tarafından hazırlanmıştı.

Resim 2 / Menderes Şaşal-Deliömerli Ilıcası'nın Soğukluk (Frigidarium) bölümü ve havuzu (Piscina)

sonra ekolün takipçileri arasında Göz hastalıkları ve Embriyoloji ile ilgilenen Menodoros, Herakleides; Farmokoloji ile ilgilenen MS 1. yüzyılın ilk yarısında hekimlik yapan Hermogenes ve babası Kharidemos; MÖ 100 civarında ün kazanan ve bitki köklerinin tıpta kullanılmasına yönelik bir kitap yazan Mikion, Markion ve Solon adları sayılmaktadır.

Smyrna'daki tıp merkezinin MÖ 1. yüzyıl ile MS 1. yüzyılda Antik Dünya'da sağladığı ünün MS 2. yüzyılda da devam ettiği Pergamonlu ünlü hekim Galenos'un Roma'da Saray hekimi olmadan önce, Asklepieion gibi büyük bir sağlık merkezinin ve birçok önemli hekimin bulunduğu memleketi Pergamon'dan ayrılıp Anatomi eğitimi almak üzere Smyrna'ya gelmesi gösterilir ki belki de en önemli neden kentte bulunan ünlü hekim, Rasyonalist ekolünden olan Pelops idi (Resim 3). Smyrna'da bu yüzyılda ayrıca Ampirist ve Metodist ekollerinden hekimler

de bulunuyordu. 149 yılında, 19 yaşında genç bir tıp öğrencisi olarak Smyrna'ya gelen Galenos, Siyah Safra Üzerine (de atra bile) adlı eserinde vücuttaki her tür sıvının özelliğini Smyrna'daki eğitimi sırasında Pelops'tan öğrendiğini ve bu öğrendiklerini hayatı boyunca göz önünde bulundurduğu belirtecek, ondan Farmakoloji dersleri de alacaktır.

Galenos'un ilk tıp eserlerini Smyrna'daki öğrenciliği sırasında Rahmin Anatomisi Üzerine (de uteri dissectione), Tıbbi Deneyler Üzerine (de medicinis expertis), Göğüs Kafesi ve Akciğerlerin Hareketi Üzerine adlı eserlerini vermiş olması dikkat çekicidir. Galenos bu teorik çalışmalarının yanı sıra Smyrna'da, başından yaralanıp beyni hasar gören Smyrnalı bir gencin mucizevi bir şekilde hayatta kalması, ciddi bir kafa travması geçiren bir kişiye öğretmeni Pelops ile birlikte müdahale etmeleri ve yine çok istisnai bir durum olarak hastanın ölmemesi, Smyrnalı bir

erkeğin kolunun güreş sırasında alışılmadık bir şekilde çıkması üzerine Galenos'un hastayı hemen palaestrada tedavi etmesi gibi vakalara müdahale ettiği de öğrenilmektedir (Resim 4, 5). Bir yandan da Smyrna'da bulunan Platoncu Filozof Albinos'tan dersler alan Galenos'un, özellikle göz hastalıkları ile ilgili olarak "Göz Hastalıklarının Teşhisi Üzerine" adlı eserini Smyrna'da yazmış olması Smyrna'daki tıp okulunun özellikle Anatomi, Farmakoloji ve Jinekoloji dışında Oftalmoloji konusunda da ihtisaslaşmış olduğuna işaret edebilir görünmektedir. Belki de sadece bu okul nedeniyle Agora Bazilikası'nın duvarlarında şifa bulmaya gelenlerce kaleme alınmış olabileceğini düşünülebileceğimiz göz ve göz ile ilgili tasvir ve yazılara sıkça rastlanmaktadır (Resim 6).

Şarabın zevk verici özelliğinin yanı sıra anestezi etkisi nedeniyle tıpta da yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Smyrna'daki tıp okulunda Smyrna'nın ünlü

şarabının tıbbi müdahalelerde de yoğun olarak kullanıldığını burada söylemek olasıdır. Smyrna'da diğer büyük şehirlerde olduğu gibi halk sağlığı ile ilişkin olarak resmi 10 hekimin (Arkhiatros) görevli olduğu ileri sürülmektedir. Diğer doktorlardan yetenek ve teorik bilgi olarak üstün olan bu doktorlar, 4 yılda bir yapılan Asklepeia yarışmaları sırasında Hekimler Birliği tarafından düzenlenen bir yarışma sonucu seçiliyorlardı.

Dr. M. Tozan'ın tanımı ile "Antik Çağ'ın en ünlü hastası" olarak adlandırılan Smyrnalı Entelektüel Publius Aelius Aristeides Theodoros yazdıkları ile Smyrna, gerek hekimleriyle gerekse kentte bulunan sağlık ile ilgili kültürleriyle bir sağlık kenti olarak karşımıza çıkmaktadır. Aristeides, Smyrna'da bulunduğu süreçte yaşadığı ilk büyük rahatsızlık için, 143 yılında, hekimler ve jimnastik antrenörlerinden oluşan bir kurul toplanmış ve bu kurul onun tedavi amaçlı olarak kentin yakınındaki sıcak su kaynaklarına gitmesini kararlaştırmıştı. Bu, Smyrna'da hekimlerin yanı sıra belki de bir nevi fizik tedavi uzmanı olarak tanımlanabilecek kişiler olduğunu ve kentin yakınındaki sıcak su kaynaklarının aynı zamanda birer tedavi merkezi olarak kullanıldığını işaret etmektedir. Sözü edilen sıcak su kaynağının Smyrna'nın yakınındaki Agamemnon Kaplıcaları olarak bilinen bugünkü Balçova'daki sıcak su kaynağı olduğu söylenebilir. (Resim 7)

Agamemnon Kaplıcaları'na ilişkin ilk bilgilere antik yazarlardan Strabon'da rastlanmaktadır. Strabon (XIV. I.36), kaplıcadan "(Klazomenai'den) ... daha sonra bir Apollon Tapınağı'na, sıcak kaynaklara ve körfeze ve de Smyrnalıların kentine gelinir." şeklinde bahsetmektedir. Sonraki bilgiler bir başka antik yazar Pausanias'a aittir.

Pausanias (7.V.5) "... keza Klazomenai'de de Agamemnon tapınmasının yürütüldüğü kaplıcala vardır" diyerek bilgi vermektedir. Sonrasında Philostratos (Heroika, II. 691) kaplıcaya ilişkin olarak şu bilgiyi ulaştırmaktadır. "Bu savaşta (Troia Savaşı) Akhaioslar'dan birçoğu yaralanmıştı ve yaralananlar, başvuru gelecek bildirimini (kehanetin) belirttiği ılıcaya, İonia'daki ılıcalara, İzmirliilerin bugün bile Agamemnon ılıcaları diye andıklarına gittiler. İnanıldığına göre bu ılıcalar kentin 40 stadia uzağında imişler ve oraya Mysialılarla yapılan savaşta ele geçirdikleri tolgaları adak diye asmışlar." Philostratos'a inancak olursak, Antik Çağ'ın efsanevi savaşlarından biri olan Troia Savaşı Akhalılar'la Troialılar arasında gerçekleşmişti ve oldukça

Resim 3 / Patolojik Grotesk örneği. Smyrnalı Hekimler bu tip patolojik figürinleri hekim adaylarının eğitimlerinde kullanıyor olmalıydılar

zorlu geçen bu savaştan dönen efsanevi Akha Kralı Agamemnon komutasındaki Akhalar yaralı ve hastalarına şifa bulmak için kehanetin tavsiyesiyle bu kaplıcaya gelmiş görünmektedirler. 1702'de

Tournefort, "eski kaplıca binalarından geriye, iki borusundan biri sıcak, diğeri soğuk su boşaltan bir havuzu kapsayan mahseni"ni görmüştü. Kaplıcanın hamam ve diğeri eklentilerine ilişkin kalıntılar 19. yüzyılda Texier tarafından da görülmüştü. Texier, Bizanslılara ait olduğunu düşündüğü kaplıcada, hamamın tepidariumunu (ılıkılık) ve diğeri çok sayıda kalıntı ile birlikte aynı yerde Strabon'un da bahsettiği "beyaz mermerden yapılmış" Apollon Tapınağı'nı da görmüştü. 19. yüzyılda bugün Balçova Termal Tesisleri'nin bulunduğu nokta kralın ismi ile adlandırıldığı gibi aynı zamanda antik kaplıcaya ilişkin kalıntılar üzerinde başta hamam olmak üzere yeni tesisler inşa edilmişti. Sonuç olarak MÖ 1. yüzyıldan itibaren Agememnon/Balçova İlicası kaplıcası ve Apollon Tapınağı ile birlikte Smyrnalılara ve başka kent ve coğrafyalardan gelerek sağlık dileyen insanlara dün olduğu gibi bugün de hizmet sunan bir sağlık kompleksinin olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Günümüze ulaşan yazılarından kaplıcalardaki tedaviden pek de olumlu sonuç alamayıp hekimlere olan güvenini yitirdiği anlaşılan Aristeides, buradaki tedavisi sırasında Mısır kökenli sağlık tanrıları Serapis ve İsis'e dua edecekti. 144/145 yılı kışında kaplıcada gördüğü bir rüyada bu kez Yunan kökenli sağlık tanrısı Asklepios'u görmesi, Aristeides'in başta Asklepios olmak üzere İsis ve Serapis gibi sağlık ile ilgili tanrıların direktifleri ile

hastalıklarına şifa aramasına neden olacaktı. 147 yılı sonlarında Smyrna'da bulunan Aristeides'in diğeri hastalıklarının yanı sıra kasığında içi su toplamış bir yumru oluşmuştu. İlk olarak müracaat ettiği hekimler hemen cerrahi operasyon ya da dağlama yapılması gerektiğini, aksi halde durumun ölümcül olabileceğini belirtmelerine karşın Asklepios'un ona rüyasında ameliyat ya da dağlama yapılmamasını istemesi nedeniyle hekimlerin eleştirilerine rağmen Asklepios'u dinleyecek, onun tedavi için önerdiği "Mısır Tanrılarına hizmet eden rahiplerin giydiği terlikler ile dolaşmak, kış vakti yalınayak yürümek, at sürmek, sert bir lodos sırasında limandaki demirli gemiler birbirine çarparken limanın bir kıyısından diğeri kıyısına yelken açmak, bal ve meşe palamudu yiyip kusmak" gibi şeyleri yapacaktı. Tüm bu yapılanların sonunda ödem, azalmak bir yana tüm göbeğine yayılmıştı ki Asklepios bir gece Aristeides'e içinde tuz bulunan bir ilaç tarifi vermiş ve bu sayede yumru tamamen yok olmuştu. Yaklaşık bir yıl sonra Aristeides yine Smyrna'da iken Asklepios ona rüyasında Apollon Klarios ve Apollon Kallitekno ile birlikte tek vücutta zuhur ederek, sonraki on yedi yıl boyunca Asklepios ve Serapis tarafından korunacağını müjdelemiştir. Ancak tanrı bunun gerçekleşmesi için ona kışın ortasında ve buz gibi esen kuzey rüzgarında kentin önünden akan nehrin (Kaleon/Yeşildere veya Meles/Halkapınar Çayı) soğuk sularında yıkanmasını emretmişti. Aristeides'in, dostlarından biri olarak tanımladığı hekim Herakleon şiddetli kas spazmları yaşayabileceği yolunda onu uyarırsa da Aristeides yine tanrıyı dinleyerek

onu izlemeye gelen ve içerisinde hekimlerin de bulunduğu kalabalığın bakışları arasında kış ortasında kendisini nehrin buz gibi soğuk sularına bırakmıştı.

Hekimlere rağmen Aristeides örneğinde olduğu gibi Pagan Tanrılara inancın İzmir'de ve dolayısıyla Roma topraklarında güçlü bir şekilde varlığını hissetmek mümkün olmaktadır. Örneğin MS 3. yüzyılın başına tarihlenen Agora Bazilikası'ndaki bir duvar yazısında Loukios lakaplı Kharites'in gözleri için tanrıya dua ettiği ve kandiller adadığı öğrenilmektedir. (Resim 8) Hangi Tanrı'ya dua edildiği ne yazık ki, okunamamış veya yazılmamıştı. Ancak Asklepios'un en güçlü aday olduğunu değerlendirebiliriz. Bu yazıttan yola çıkarak yukarıda Galenos konusunda bahsettiğimiz gibi göz hastalıkları konusunda İzmir'deki Tıp Okulu veya Hekimlerinin uzmanlaştıkları ve/veya göz hastalıklarının genel bir sağlık sorunu olduğu konusunda çıkarım yapmak mümkün olabilmektedir. Bunu destekleyecek şekilde Bazilika'nın duvarlarında altı noktada daha göz sağlığına ilişkin notlar dikkat çekmektedir. Bunlardan birinde kişinin gözleri (tanrılara) dua eder etmez belki de iyileşmişken (T12.2), diğeri olasılıkla imparator kültü ile ilişkili olarak Baite'ye (su kaynağı ?) teşekkür edilmekte (T14.1), üçüncüsünde yine kişi göz sağlığına kavuştuğu için şükranlarını sunarken (T14.3), dördüncüsünde ise kişi kısa bir not ile gözleri için dilekte (T15.4) bulunmaktadır. Bir başka noktada kişi iyileşen gözleri için yine Baite'ye teşekkürlerini (T27.1) sunarken, aynı yerde bir başka yazıda Hyginos adlı kişi gözlerinin hemen iyileştigiğine ilişkin mutluluğunu (T27.2) yazıya dökmüştür.

Resim 6 / Smyrna Agora Bazilikası graffitileri üzerindeki meşe kömürü ile yapılmış bir göz tasviri

Uzun yıllar sağlık sorunları ile uğraşan Aristeides'in günümüze ulaşan eserleri sayesinde MS 2. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Asklepios kültünün ve inancının İzmir'de oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Asklepios Tapınağı ve ona adanmış kült yapılarına ilişkin olarak arkeolojik izlerden henüz yoksun durumda bulunmaktayız. Bu anlamda daha çok antik metinler ve epigrafik kaynaklardan bilgiler edinmek mümkün olabilmektedir. Epigrafik kaynaklardaki ifadelerle göre Smyrna'da tanrı Asklepios'un, Soter (Kurtarıcı), Paian (Şifa veren, İyileştiren) ve Ieter (Hekim) gibi çeşitli epitetleri (sıfatları) vardı. Roma'da bulunan, M.S. 2. yüzyıla tarihlenen ve Smyrnalı Hekim Nikomedes tarafından Asklepios'a adanmış bir heykel kaidesindeki yazıtta yine Asklepios'un Soter ve Paian sıfatları kullanılmaktadır.

Yukarıda değinildiği gibi, Aristeides'in tedavisi sürecinde başlıca rolü oynayan Asklepios, İsis ve Serapis'in Smyrna'da kültlerinin bulunduğunu bizlere bizzat

kendisi tarafından aktarılması önemlidir. Aristiedes'e, MS 140 civarında, inşa edilmekte olan Asklepios Tapınağı'nın rahipliğine atanması Smyrna Meclisi tarafından önerilmişse de bu görevi reddettiği, mümkün olduğunca devlet görevlerinden uzak durmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Smyrnalıların ısrarlı talepleri ile ancak bir dönem prytanis görevi kabul etmek zorunda kalan Aristeides bu görevi sırasında bile kamu görevlerinden affi (ateleia) için büyük çaba göstermeyi sürdürmüştü, ancak hayatının son döneminde kısmen bunu başarabilmişti. Bir sofist için ünlü de olsa ayrıcalık edinmek çok zordu ve ancak imparatorun desteğini almak ve birçok önemli kişi ile dost olmayı gerektiriyordu. Olasılıkla hastalıkları bu görevlerden kaçınmasında etken olmuş olmalıydı ve Smyrna MS 177/178 depreminden büyük bir yıkımla çıktıktan sonra dahi elçi olarak Roma'ya gitmeyi reddetmiş, imparator Marcus Aurelius'a bir mektup yazarak kentin içine düştüğü zor

Resim 7 / 20. yüzyılın başında Agamemnon-Balçova Kaplıcası

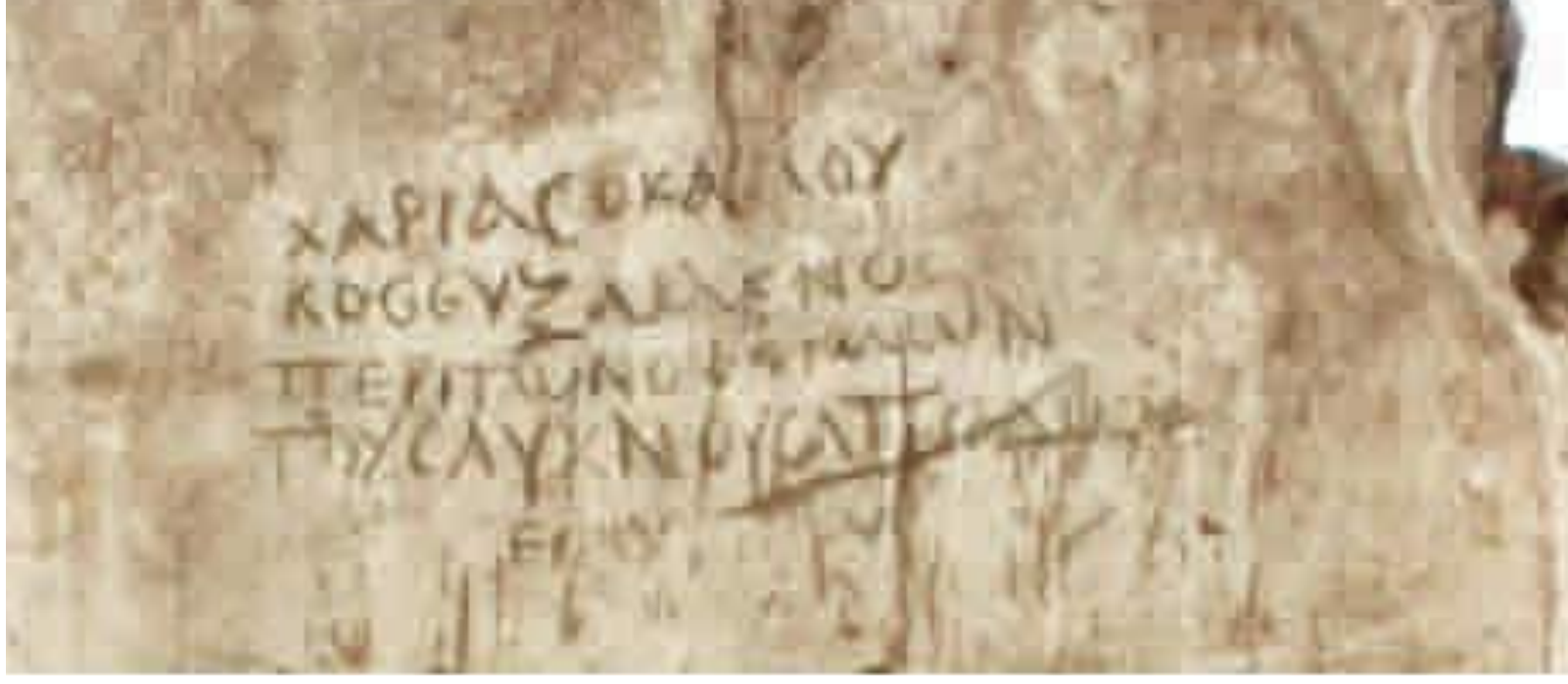
durumunu yazmıştı.

Somut arkeolojik belgelere sahip olmadığımızdan kaynaklarda sözü edilen Asklepios Tapınağı'nın yeri tartışmalı olsa da Değirmentepe ve onun Bahribaba Parkı'na doğru olan yamaçları önerilebilir görünmektedir. Bununla birlikte Aristeides ayrıca bir başka noktayı da işaret ederek Smyrna'daki Asklepios kültü ile ilgili olarak "Gymnasion'daki Asklepios Tapınağı" ifadesini kullanmaktadır. Philostratos (Soph. II. 613) da kült için Aristeides'i desteklercesine çeşmesinden zeytinyağı akan bir Gymnasium'u işaret etmektedir. Bu noktada hem deniz kenarında bir tapınak ve hem de kent içinde bir Gymnasium'un tümünün veya bir bölümünün Asklepios kültü ile ilişkili olduğu öğrenilebilmektedir. Nitekim bir epigramda, tapınağın limandan çok uzakta olmadığı, limandaki deniz fenerinin Asklepios'a inananlar tarafından yapıldığından anlamak mümkün olabilmektedir.

Epigram şöyledir;

Resim 9 / Christophe Edmond Kellerman'ın İzmir Gravüründe (1838) Liman Kalesi ve Hisar Camii. Roma gemileri de bu açı ile limana giriyorlardı

Resim 8 / Smyrnalı Kharites'in gözlerini iyileştirdiği için tanrıya kandil adadığını not eden duvar yazısı

Denizciler bana korkusuzca yelken açın, artık gecenin ışsız belirsizliğinden korkmanıza gerek yok. Fenerimin uzaklara erişen ışıltısı tüm gezginler için beni inşa eden Asclepiadae loncasının anısını canlı tutmak için yarar.

Limandan çok uzakta olmadığı anlaşılan bu tapınak deniz yolu ile gelen Hacılar ve şifa dileyenlerin uğrak yeri olmalıydı (Resim 9). Tapınağın izine henüz rastlanmamışsa da ele geçen tanrıya adak olarak sunulan Asklepios figürinleri (pişmiş toprak heykelcikler) Aristeides'i destekleyen maddi kalıntılardır. Bununla birlikte Asklepios'a hizmet edenler veya inananlar için Smyrna Tiyatrosu'nda dört oturma sırasının ayrıldığı da bilinmektedir (Resim 10).

Mısır'a yolculuk yapan Aristeides'in hayatında önemlice yer tutan Serapis ve İsis'e gelince yine arkeolojik buluntulardan yoksun olsak da onlar hakkında epigrafik/papyrolojik bilgilere sahip bulunmaktayız. Nitekim Agora Bazilikası duvar yazılarından birinde belli ki İsidoros adlı kişi kendini bir (gemi ?) yolculuğu sırasında tehlikeden koruyan İsis'i anmaktadır. Aristeides'in aktarımlarından Smyrna'da, Pergamon ve Ephesos'ta da gördüğümüz gibi, Serapis ve İsis'e ve belki de Anoubis'e hepsine birlikte adanmış Mısır Tanrıları Tapınağı'ndan söz etmek mümkün görünmektedir. Tapınağın Agora'nın hemen yakınında, Nemesisler Tapınağı'na bitişik olabileceği ileri sürülmektedir. Aristeides'in

MS 177/8 depremi sonrasında imparatora yazdığı mektuplar ve ardından Marcus Aurelius'un İzmir'e maddi manevi destekte bulunması sayesinde Smyrna yeniden inşa edilirken, Smyrna'da ikamet eden Mısır kökenlilerin hem Smyrna'ya hem de kendi ülkelerine arka çıkmasından dolayı ve Mısır kökenli tanrılara olan saygısı nedeniyle Aristeides'in belki bugün Vatikan Müzesi'nde sergilenen oturur durumdaki heykelinin orijinalini Agora'ya diktirmişlerdir.

İzmir'deki hekimler ve hekimlik mesleğinin, Hıristiyanlığın yayılması ile birlikte Bizans Dönemi'nde din adamlarınca çoklukla sürdürüldüğü görülür. Başka bir yazı konusu olabilecek bu dönem hekimliği hakkında en azından bir örnek burada verebiliriz. Mesleğin bu dönemde İzmir'deki en önemli temsilcilerinden biri Nikephoros Blemmydes (1197-1269) idi. Aynı zamanda eğitimci ve din adamı da olan Blemmydes, İstanbul'un Haçlılarca ele geçirilmesi ve Bizans tahtının Nikaia'ya kaydırılmasının ardından ailesi ile birlikte onlar da İstanbul'u terk ederek Nikaia/İznik'e gelmiş, buradaki 7 yıllık bir tıp eğitiminin sonrasında Ephesos'ta Manastır hayatını seçmiş, Ioannes Vatatzes'in 1222'de imparator olması ve Nymphaion/Nif/Kemalpaşa'ya gelmesi üzerine onun yanına yerleşmiş, daha sonra imparator olacak olan Theodoros II Laskaris'in eğitmeni olmuştur.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar:

- Aristeides, "The Complete Works" Vol. II. Oratione XVII-LIII, Trans. Ch. A. Behr, Leiden 1981.
Pausanias, Pausanias'da Anadolu: Seçmeler, Çev: Bilge Umar, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.
Philostratus, Lives of the Sophists, Edited by James Loeb, With an English Translation by W.C. Wright, Harvard University Press, London 1998.
Strabon, Coğrafya (Anadolu, Kitap XII, XIII, XIV), Çev: A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1987.

Modern Kaynaklar:

- Akın Ersoy, Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna (İzmir), İBB Kent Kitaplığı 106, İzmir 2015.
Cecil J. Cadoux, Ancient Smyrna, Basil Blackwell Oxford 1938.
Charles Texier, Küçük Asya, Çev: Ali Suat, Ankara 2002.
Ersin Doğer, İzmir'in Smyrnası: Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar, İletişim Kitabevi, İzmir 2006.
Ersin Doğer-Nezih Aytaçlar-Akın Ersoy-Murat Tozan, İzmir Kent Ansiklopedisi (Eskiçağ ve Ortaçağ Arkeolojisi Cildi), İBB APLKAM Yayını, İzmir 2014.
George E. Bean, Eskiçağda Ege Bölgesi, Çev: İnci Delemen, İstanbul 1997.
Gürol Tulunay, Agamemnos Balnea-Apollon Banyoları-Balçova Agamemnon Kaplıcaları, İzmir Kent Kültürü Dergisi 2002/5, s. 70-80
Joseph de Tournefort, Tournefort Seyahatnamesi, Ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul 2005.
Murat Tozan, "Aristeides ve Galenos'un Eserlerinde Smyrna", Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları 1. Çalıştay Bildirileri Kitabı, Ed. Akın Ersoy-Gözde Şakar, İstanbul 2015.
Pınar Ö. Aytaçlar, Batı Anadolu'da Entelektüeller, Ege Yayınları, İstanbul 2006.
Roger S. Bagnall & Roberta Casagrande-Kim & Akın Ersoy & Cumhuriyet Tanrıver & Burak Yolaçan, Graffiti from the Basilica in the Agora of Smyrna, Institute for the Studies of the Ancient World, New York University Press, New York 2016.
Ralph Jackson, Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastahıklar, Çev: Şenol Mumcu, Homer Kitabevi, İstanbul 1999.
Rauf Beyru, 19. Yüzyılda İzmir Kenti, İstanbul 2011.

Resim 10 / Sağlık Tanrısı Asklepios kültürünün din görevlileri için yer ayrılmış olan Smyrna Tiyatrosu'ndan görünüş

Georgiades'in haritası üzerinde 19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir hastaneleri yer almakta. Hastaneler Sokağı olarak geçen mavi renkli alandaki 1 numaralı bölgede İngiliz, Hollanda, St. Antoine ile Rum hastaneleri, 2 numaralı alanda Musevi Hastanesi, 3'te Ermeni ve 4. alanda Gureba-i Müslimin Hastanesi görülmekte.

İzmir'de tarih boyunca sağlık ve sağlık yapıları

Doç. Dr. DİDEM AKYOL ALTUN

İzmir, doğal zenginlikleri ve derin tarihsel birikimin yanı sıra, güneşli iklimi, çeşitli sebze ve meyvelerin doğal mevsiminde yetişmesine olanak tanıyan verimli toprakları, şifalı termal su kaynaklarına yakınlığı, gelişmekte olan sağlık teknolojileriyle, sağlıklı yaşam konusunda çağlar boyu potansiyelli bir kent olmuştur. Akdeniz mutfağı ve zeytinyağlı yemek kültürünün hakim olduğu, ekolojik gıda üretiminde üst sıralarda yer alan, doğal ve yenilenebilir enerji (jeotermal, rüzgar, güneş) kaynaklarından yararlanabilme konusunda geniş olanaklara sahip olan kentte, sağlık konusunun ve sağlık yapılarının geçmişi de oldukça eskiye uzanır.

Kent, 17. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına uzanan bir süreçte azınlıklar tarafından inşa edilmiş birçok büyük ölçekli hastane yapısının yanı sıra Cumhuriyet döneminin modernist sağlık yapılarını ve 1980 sonrası dönemin farklı

mimari diller taşıyan örneklerini barındırmaktadır. Ancak kentte sağlık kavramının tarihi antik döneme değin uzanmaktadır. Kentin kuzeyinde yer alan Bergama bölgesi, MÖ 4. yüzyılda yapıldığı düşünülen Asklepion ile antik dönemin en önemli sağlık merkezlerinden biridir. Asklepion, dönemin ünlü hekimlerinin yetiştiği bir tıp okulu olmasının yanı sıra, uygulanan dinsel ve mistik tıp ağırlıklı tedavi anlayışı nedeniyle dünyanın ilk psikiyatri hastanesi olarak kabul edilmektedir (Melekay, 2009). Merkezde, şifalı kutsal suyla tedavi, çamur ve güneş banyoları, şifalı otlardan yapılan ilaçların yanı sıra, törenler ve temsiller, masaj, aromaterapi, meditasyon, rüya yorumlama ve telkin, diyet, spor, müzikle tedavi gibi günümüzde oldukça popüler olan yöntemler uygulanmıştır. Öte yandan çağın en ünlü tıp bilginlerinden Galenos'un burada hekimlik yaptığı ve önemli cerrahi müdahaleler gerçekleştirdiği de bilinmektedir. Tapınağın kapısındaki bir tabelada, 'Ölümün Girmesi Yasaktır' yazısı asılıdır.

Bergama'nın kuzeydoğusunda yer alan Alliano'i'nin ise, kükürtlü sıcak su ile tedavi uygulanan bir hidroterapi merkezi olduğu sanılmaktadır. Kent merkezi yakınındaki Balçova bölgesinde yer alan ve geçmişinin MÖ 1200'lere dayandığı sanılan Agamemnon Kaplıcaları da antik dönemin bir diğer şifa merkezidir. Bugünkü Halkapınar bölgesinde varlığı bilinen Halkapınar Kaynakları ise yakın geçmişe kadar aktif bir mesire yeri olarak kullanılan bölgenin en büyük tatlı su rezervidir. Roma dönemine tarihlenen hamam ve su deposu ile tanrıça Artemis'e ait olduğu sanılan tapınak kalıntıları içeren bölgeye, çeşitli mitolojik hikâyeler çerçevesinde 'Diana Hamamları' denmektedir. Kentin batı aksına doğru gidildiğinde, Seferihisar yakınında yer alan Karakoç Kaplıcaları, Erythrea-Ritri'deki (Ildırı) şifalı sular, Çeşme Şifne Kaplıcaları ve pek çok şifalı su kaynağı antik dönemlerden beri bilinmektedir (Çiçek, 2006).

Osmanlılar, taht şehirleri dışında çok az hastane kurduklarından 17. ve 18.

yüzyılda kentte özellikle azınlıklar, cemaatler ya da yabancı misyonlar tarafından gerçekleştirilen hastaneler ile askeri hastaneler dışında, devlete ait büyük sağlık kurumu bulunmamaktadır. Dolayısıyla İzmir'deki ilk hastaneler azınlıklara aittir ve 19. yüzyılın ortalarına kadar sağlık, devletin asli görevleri arasında sayılmadığından, imparatorlukta ciddi bir sağlık örgütlenmesi görülmemektedir (Karayaman, 2008). Çoğunlukla dini misyon etkinliklerinin bir parçası olarak kurulan azınlık hastaneleri, ağırlıklı bir kilise ya da şapel ile yan yana yer alan, rahip ve rahibeler tarafından yürütülen kurumlardır. Kendi uyruklarından hastalara hizmet veren bu hastanelerin, Müslüman Türklere genellikle yüksek ücret karşılığı ve konsolosluğun izni ile hizmet verdikleri bilinmektedir. Azınlık hastaneleri, küçük ve az odalı basit tesisler olarak inşa edilmiş ya da zenginler tarafından bağışlanan mevcut konutlar kullanılmıştır. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde İzmir'de Hollanda Hastanesi (Felemenk Hastanesi, 1675), St. Antoine Katolik Hastanesi (kaynaklarda Fransızca St. Antoine, İngilizce St. Antony, İtalyanca San Antonio, Agios Antonios ya da Avusturya Hastanesi olmak üzere farklı isimlerle geçmektedir, 1710), Rum Hastanesi (Saint Haralambo, Aya Haralambos ya da Ortodoks Hastanesi, 1723), İngiliz Hastanesi (British Sea Man's Hospital, 1730'lar), Fransız Hastanesi (günümüzde Alsancak Devlet Hastanesi, 1749), Mihail İsais Hastanesi (17. yüzyılın ortaları), Ermeni Gureba Hastanesi (Surp Lusavoriçyan Hastanesi, Surp Krikor Milli Hastanesi, St. Gregoire Ermeni Hastanesi gibi farklı adlarla da bilinmektedir, 1801), St. Roche Veba Hastanesi (İngiliz kaynaklarda Saint Rock, İtalyan

kaynaklarda San Rocco olarak da geçmektedir, günümüzde Konak Etnografya Müzesi olarak hizmet vermektedir, 1814), Musevi Hastanesi (Yahudi Hastanesi, Hospital İsrailit de Smyrne, Karataş Hastanesi gibi farklı adlarla da bilinmektedir, 1827), Askeri Hastane (Hamidiye Askeri Hastanesi, 1829), Karantina Hastanesi (1840), Urla-Kilizman Karantina Adası ve Hastanesi (1865), İskoç Hastanesi (1882), Alman Hastanesi, Gureba-i Müslimin Hastanesi (İzmir İl Sağlık Müdürlüğü ve Alsancak Nevvar Salih İşgören Devlet Hastanesi Konak Semt Polikliniği'ni barındıran bir komplekstir, 1851), Eşrefpaşa Zührevi Hastalıklar Hastanesi (Emraz-ı Zühreviye Hastanesi ya da Frengi Hastanesi, 1908), Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (günümüzde Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 1910) olmak üzere on altı adet hastanenin varlığı bilinmektedir (Akyol Altun, 2013). Bunlardan Rum, Katolik, Hollanda ve İngiliz hastanelerinin, kent merkezinde, bugünkü Montrö Meydanı civarında, Çocuk Hastanesi'nin yakınlarında, kentin fiziksel yapılanması içinde toplu bir sağlık bölgesi oluşturdukları görülmektedir. Hatta bu yapıların yer aldığı caddenin Hastaneler Sokağı (Rue des Hospitaux ya da İspitalya Sokağı) olarak anılmaya başladığı ve Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan, 1780'ler gibi erken tarihli bir İzmir Haritası üzerinde de işaretlendikleri bilinmektedir. (Atay, 1978)

Diğerleri ise kent merkezinde ya da yakın çevresinde konumlanmaktadırlar. Büyük İzmir Yangını esnasında yok olan bu hastanelerin çoğu günümüze ulaşamamıştır. Sadece Fransız Hastanesi ile Musevi Hastanesi, günümüze ulaşmış ve hâlâ hastane olarak da işlevlerini

sürdüren yapılarıdır. Yine büyük oranda korunan bir yapı olan İngiliz Hastanesi, işlevsel dönüşüme uğrayarak günümüzde lise olarak kullanılmaktadır. Kentte Türklere ait ve Osmanlı döneminde kurulan hastaneler ise 19.yüzyılın ikinci yarısına aittir. Bunlar, Urla-Kilizman'daki Karantina Hastanesi, Eşrefpaşa Zührevi Hastalıklar Hastanesi, Gureba-i Müslimin Hastanesi, Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi ile Askeri Hastane'dir.

HOLLANDA (FELEMENK) HASTANESİ

İzmir'in en eski hastanesi olarak bilinen yapı, 1675 yılında Hollandalı gemicilere hizmet vermek üzere kurulan ve Hastaneler Sokağı üzerinde yer alan Hollanda (Felemenk) Hastanesi'dir (Beyru, 2005). 20. yüzyılda adı Wilhelmina Hospital olarak değiştirilen hastane 1922 yangını sonrasında işlevini sürdürememiştir. St. Antoine Hastanesi, vebaya yakalandığında hayatını bu hastalıkla mücadeleye adayacağına söz veren Fra Luigi di Pavia isimli, Padovalı (İtalyan) bir Fransisken rahibi tarafından 1710 yılında kurulmuştur. Zeytinyağının hastalığa karşı etkili olduğunu keşfettiği ve yağlı gömlek kullanımıyla hastaları tedavi ettiği bilinmektedir (Tito, 2012). Gezginlerin anlatılarında Hastaneler Sokağı'nda geniş koşullardan, iyi havalandırılmış ve donanımlı olduğundan, konfor ve hijyen koşullarının iyi düzeyde olduğundan söz edilen yapıya 1902 yılı içinde yapılan ek yapı Fransız mimar Raymond C. Pere'ye hazırlanmıştır (Berkant, 2003). Hastane binası, 1922 yangını sonrasında zarar görerek kullanılamayacak duruma gelmiştir.

AYA HARALAMBOS HASTANESİ

Yaklaşık olarak 1748 yılında kurulan Aya Haralambos Rum Hastanesi gezginlerin notlarında İzmir'deki en güzel ve en büyük hastanesi olarak yer almaktadır (Beyru, 2005). Hastane iki katlı, bezemesiz sade bir yapı olmakla birlikte, yüksek ağaçlara ve fiskiyeli havuza sahip bir avluyu çevreleyen kemerli arkadlarıyla gösterişli bir görünüme sahiptir. Arkadların arkasındaki açık dolaşım holü, avluyu çevreleyen bir laboratuvar ile biri her çeşit hastaya, biri sakat ve yatalak kadınlara, diğeri ise akıl hastalarına ayrılmış üç koğuş grubuna servis vermektedir.

İNGİLİZ HASTANESİ

Kuruluşunun 1730'lara dayandığı sanılan İngiliz Hastanesi başlangıçta limana gelen İngiliz gemicilerin tedavisi için kurulan küçük bir hastane olup, bu doğrultuda kayıtlarda British Seamen's

Rum Aya Haralambos Hastanesi (APIKAM arşivi)

Hospital olarak geçmektedir (Nicol, 1856). Hastaneler Sokağı üzerinde yer alan ilk yapı, 1900 yılında başış sonucu inşa edilen günümüzdeki binaya taşınmış ve bu yeni bina, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Şenocak, 2008). Hastane binası, dönemin diğer hastane yapılarına benzer şekilde cephesinde basık kemerli pencere dizisi, belirgin kilit taşları, taş doku cephesi ile karakterizedir.

Kare planlı yapının ortasında, cephesi tuğla kaplı küçük iç avlu, üst kattan odaların baktığı bir mekân iken zemin katta, avluya açılan beşik kemerli arkadlarla çevrelenmiştir. Yunan işgali sonrasında, İtalyanlar tarafından St. Antoine Hastanesi bu binaya taşınarak yine hastane olarak işletilmeye devam edilmiş ve bu tarihten sonra daha çok İtalyan Hastanesi adıyla anılmıştır. 1937 tarihinde

Türk Kızılay Cemiyeti tarafından satın alınan bina, bir süre kira karşılığında İtalyanlar tarafından hastane olarak işletilmeye devam etmiş, 1939 sonrasında ise hastane faaliyetine son verilerek Sağır Dilsiz ve Körler Okulu olarak kullanılmıştır. Bu yapı günümüzde Atatürk Kapalı Spor Salonu'nun yanında bulunan Nevvar-Salih İşgören Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi olarak hizmet vermektedir.

FRANSIZ HASTANESİ

Alsancak'ta Ali Çetinkaya Bulvarı üzerinde bulunan ve günümüzde Nevvar-Salih İşgören Alsancak Devlet Hastanesi olarak hizmet veren eski Fransız Hastanesi, 18. yüzyılda, kenti ziyaret etmekte olan Fransız denizcilere yönelik inşa edilmiştir. 1908 yılında, ilk hastanenin yetersiz kalması nedeniyle mimar Raymond Pere tarafından gerçekleştirilen ve günümüze kadar ulaşan iki katlı yapı, kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir (Karayaman, 2008; Beyru, 2005; Atay 1993). Hastane binası, yanında şapeli, okul ve personel binalarıyla birlikte, günümüzde ağaçlarının da koruma altında olduğu bir bahçe içinde, küçük bir avlu etrafında konumlanmaktadır. Yapı kompleksinin geneline, kesme taş görünümü ve beyaz-kiremit rengi ikiliği hâkimdir. İzmir'deki diğer dönem hastanelerine benzer şekilde, basık kemerli pencereleri, yapının dar kenarında görülen dairesel pencereli, üçgen alınlıklı çatılarıyla neo klasik yaklaşımdan izler taşımaktadır. Simetrik bir plan şemasına sahip yapı, ana giriş hattının açıldığı ve görkemli bir merdivenin bulunduğu ortak dağılım

mekânı ile ikiye bölünmüştür. Ana holün üstünde ve diğer geçiş mekânlarında ise düze yakın dalgalı bir tavan yüzeyi kullanılmış olup, bu orijinal tavanlar günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

ERMENİ GUREBA HASTANESİ

Ermeni Gureba Hastanesi, 1801 yılında, Ermeni topluluğuna geçici bir barınak olması için, bugünkü Basmane bölgesinde yer alan iki katlı ve on odalı bir misafirhane binasının dönüştürülmesiyle kurulmuştur (Beyru, 2005). O dönemin Ermeni Mahallesi içinde, Reşadiye Caddesi'nden Basmane Garı'na doğru giden cadde üzerinde geniş bir alan içerisinde yer alan hastane, Surp Krikor

Lukasoroviç (Erkek Hastanesi) ve Surp Hripsime (Kadın Hastanesi) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Erkek Hastanesi olan kısmın, 9 Eylül Meydanı'na bakan üçgen parselde yer aldığı sanılmaktadır.

KARATAŞ MUSEVİ HASTANESİ

19. yüzyılın ortalarına doğru Josue Kuriel'e ait olan bir cortija'nın (ağırlıklı yoksul kesimden Yahudi halkının yaşadığı, etrafı odalarla çevrili, avlulu aile evi sistemi) vebaya yakalanan Musevi cemaati üyelerine hizmet vermek üzere kullanılmaya başlamasıyla kurulan Karataş Musevi Hastanesi (Yahudi Hastanesi / Milllet-i Museviye Hastanesi)

günümüzde, sonradan bağışlanan bir konutun dönüştürülmesiyle elde edilen tarihi yapı ve 1988’de inşa edilen ekleriyle varlığını sürdürmektedir (Atay, 1978; Karayaman, 2008). Teraslı bahçeleri, üçgen alınlığı, ferforje balkonlu, basık kemerli pencereleri ile 19. yüzyıl konutunun belirgin niteliklerini taşıyan tarihi yapının yanında yeni inşa edilen yapı onu ezen gabari yüksekliği, masif ve işlenmemiş kütle kurgusu ile kentsel çevre için apartmanlardan farksız bir örnek teşkil etmektedir.

İZMİR ASKERİ HASTANESİ

İzmir Askeri Hastanesi, günümüzde Mithatpaşa Caddesi üzerinde, endüstri meslek lisesinin yan parselinde konumlanan ve geçmişte Karantina olarak adlandırılan yapıdır. 1892 yılında tamamlanarak, Hamidiye Askeri Hastanesi adıyla açılan yapı, kentte Türklere ait bir askeri hastane olması açısından gurur kaynağı olmuştur (Atay, 1993; Karayaman, 2008). İzmir’deki modernleşme çabalarının önemli bir simgesi olarak görülen hastanenin

bölgenin canlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğu bilinmektedir. Önünde geniş bir bahçe bırakılarak yoldan içeride inşa edilen yapı, üçgen alınlıklı giriş portiği, gömme sütunları, soğan kubbeli nizamiye kulübeleri, anıtsal peyzajı ile Antik Yunan mimarisini esas alan neo klasik unsurlar barındırmaktadır. 1971 yılında Askeri Hastane İnönü Caddesi’nde bulunan günümüzde de mevcut olduğu alana taşınmış; Mithatpaşa’daki eski yapı ise 1971 tarihinden sonra, askeriye ile ilgili farklı kullanımlara hizmet vermiştir.

Urla Karantina Hastanesi
(Urla Belediyesi arşivi)

URLA KARANTİNA HASTANESİ

Kentte 1840 yılında kurulan Karantinahane, 1846 yılına kadar, oldukça yetersiz ve harap olmasına rağmen seçilen bölgede mevcut bulunan Askeri Hastane yapılarında hizmet vermiştir (Beyru, 2005). 1900’lerin başlarına gelindiğinde, artan yerleşim dokusu nedeniyle karantina binası, Urla’da bulunan Kilizman Adası’na taşınarak faaliyetine devam etmiştir. Kente giriş yapan gemilerdeki yolcu ve malların salgın dönemlerinde dezenfekte edilmesi için hizmet veren adada, 1865 yılında Karantina binaları Osmanlı İmparatorluğu tarafından Fransızlara yaptırılmıştır. İlk olarak MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender döneminde karaya bağlanan ve Antik Klazomenai kenti kalıntılarının da bulunduğu üç yüz yirmi dönümlük ada, karantina tesislerinin yapıldığı dönemde yeniden karaya bağlanmıştır. Yine bu dönemde II. Abdülhamid’in teknolojiye olan tutkusu çerçevesinde, Geneste ve Herscher Fabrikası’ndan giysilerin dezenfekte edilmesi için geliştirilen etüv makinasından iki adet getirtilmiş ve

bunlardan biri Urla karantina tesislerine gönderilmiştir. Gemilerin yanaştığı iskeleden binanın içindeki fırınlara kadar uzanacak şekilde döşenen ray sayesinde gemiden taşınan kıyafetler el değmeden etüv makinesine ulaşmakta ve yüksek buhar altında dezenfekte edilmektedir. Tarihi bina, ana girişte kırma çatının altındaki dairesel pencere üçgen alınlığı, şaşırtılmış köşe taşları, saçak altı silmeleri ve söveli, basık kemerli karolajlı pencereleri ile dönemin hastane yapılarının karakteristiklerini taşımaktadır.

GUREBA-İ MÜSLİMİN HASTANESİ

1851 yılında Gureba-i Müslimin Hastanesi olarak kullanıma açılan yapı, günümüzde İzmir İl Sağlık Müdürlüğü ve Alsancak Nevvar Salih İşgören Devlet Hastanesi Konak Semt Polikliniği olarak kullanılmaktadır. Sadece İzmir’e değil Ege Bölgesi’ndeki geniş bir hinterlanda hizmet veren hastane, zaman içinde yetersiz kalmış ve bu doğrultuda sürekli eklemeler yapılmıştır (Karayaman, 2008). Gureba-i Müslimin, o zaman için ülkede bulunmayan ütü makinesi, mescit, mutfak

ve kiler, gazhane, çamaşırhane gibi donanımları, tıbbi aletleri ve ameliyathanesi, su terazisi ile çalışan asansörü ile yüksek standartlara sahip ve oldukça kapsamlı bir hastanedir. Günümüze ulaşan yapı kompleksi içinde 19. yüzyıla tarihlenen ana yapı, lineer planı, simetrik plan şeması, anıtsal etkisi, basık kemerli pencere dizileriyle hastane mimarisi tipolojisini ve Batılılaşma dönemi Osmanlı mimarisinin neo klasik izlerini taşımaktadır.

EŞREFFAŞA EMRAZ-I ZÜHREVİYE HASTANESİ

Liman kenti olmasının yanı sıra ticari hareketliliğinin de etkisiyle, İzmir kenti frengi hastalığının en sık görüldüğü yerlerden biridir. Hastaların tedavisi ve fuhuşhanelerdeki kadınların düzenli kontrolleri için bir frengi hastanesinin yapılması 1891 yılında ilk olarak gündeme gelmiştir. Eşrefpaşa Emraz-ı Zühreviye (Zührevi Hastalıklar) Hastanesi, Tepecik semtinde işlek bir cadde olan Gaziler Caddesi üzerinde pavyonlar şeklinde 50 yataklı olacak şekilde inşa edilmiştir (Berber, 1999; Karayaman,

2008). 1910 yılında Eşrefpaşa Hastanesi'nin yakınında, kolera salgını nedeniyle bir Tecrithane olarak kurulan Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Hastanesi) günümüzde Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi olarak bilinmektedir. Hastane, yıllar içinde geniş arazisi içine dağınık bir biçimde kurulan az katlı pavyonlarla genişlemiştir. Halen restore edilerek idare yapısı olarak kullanılan ana binanın yanı sıra, alanda, 1950 yılında satın alınan ve dönüştürülen eski iplik fabrikasına ait binalar, 30'lu yıllarda inşa edilen Cumhuriyet dönemi modernizminin yetkin örneklerinden birini sunan ek yapı bloğu ile 1953 yılında kurulan Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Merkezi yer almaktadır.

DR. BEHÇET UZ ÇOCUK EĞİTİM VE CERRAHİ ARAŞTIRMA HASTANESİ

1927 yılında kentteki doktorlar arasında çocuk ölüm oranlarındaki artış üzerinde yapılan tartışmalar, beraberinde, bir çocuk hastanesi yapılması fikrini gündeme getirmiştir. Dönemin belediye başkanı Behçet Uz'un girişimleriyle gerçekleştirilen Dr. Behçet Uz Çocuk Eğitim ve Cerrahi Araştırma Hastanesi hazırlanırken, tanınmış çocuk doktorlarının görüşleri alınmış, Avrupa'nın çeşitli yerlerindeki çocuk hastaneleri incelenmiştir. Bu doğrultuda güneşten maksimumda faydalanma, yaz için havalandırma ve kış için kalorifer

tesisatı, projenin öncelikleri olarak belirlenmiştir. Hastanenin büyük yeşillikler içinde olmasının sağlık açısından uygunluğu üstünde durulmuş, bol ışık alan mekânlar ve mekânsal havalandırmanın iyi çözülmesi istenmiştir. Hastanenin tasarlanması işi, mimar Zeki Sayar'a Uluslararası İzmir Hali Mimari Proje Yarışması'ndaki birincilik ödülünü almak üzere geldiğinde, dönemin belediye başkanı Behçet Uz tarafından verilmiştir. Yapı, Cumhuriyet ideolojisi paralelinde üretim yapan bir kuşağın üyesi olan Zeki Sayar'ın ölçülü ve temkinli modernist çizgisini yansıtmaktadır. Cephedeki taş kaplamaları, ritmik pencere düzenlemeleri ve küçük çatı pencereleri ile ulusalcı çizgiye yaklaşırken; rasyonalist-fonksiyonalist kurgusu, yalın cephe karakteri, asal geometrik formlardan oluşan kütle kurulumu, giriş mekânının üzerindeki saydam prizmatik kütle ve betonarme giriş saçağı ile risk almayan, sakin bir modernizmin izleri okunmaktadır. 1995 yılında İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenen hastaneye sonradan eklenen yeni kat ve yapı blokları, mimari kompozisyonu, cephe-kütle düzenini ve görsel algılamayı da bozacak şekilde yapının özgünlüğünü yitirmesine neden olmuştur. Tıp çevrelerince dahi çocuk hastanesinin gerekliliğinin tartışıldığı bir dönemde yapılan hastanenin etki alanı çok geniş olmuş, tüm Ege Bölgesi'ne hizmet vermiş,

Ege Üniversitesi Hastanesi'nin kurulmasına temel oluşturmuştur. Hastane, 20. yüzyılın toplumsal değişimleri çerçevesinde çocukların da birey olarak haklarının tanındığını somutlaştıran özel bir yapı tipinin Türkiye'deki ender örneklerindedir.

EGE ÜNİVERSİTESİ HASTANESİ

1955 tarihinde kurulan ve Bornova'da üniversite kampüsünün uzantısı olan geniş bir alan içinde yer alan Ege Üniversitesi Hastanesi, zaman içinde yapılan birçok ek yapı ile büyük bir kompleks haline gelmiştir. Başlangıçta bin beş yüz yatak kapasitesi ile hizmet veren kurum, o dönemde İzmir'in, Türkiye'nin, hatta Ortadoğu ve Balkanların en büyük hastanesidir. 1961 yılında açılan bir ulusal mimari proje yarışmasının sonucunda projelendirilen Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Hastanesi'nin tasarım ekibi

Gureba-i Müslimin Hastanesi (Altun arşivi)

Behçet Uz Çocuk Hastanesi, 1930'lardan bir görünüm (Mimarlar Odası arşivi)

Hüseyin Baban, Orhan Demirarslan, Vahit Erhan ve Uğur Gündüş'ten oluşmaktadır. Dönemin mimarlık ortamına hâkim olan Enternasyonal Stil'in örneklerinden biri olan yapı grubu, az katlı ve yaygın bir binanın arkasında yükselen çok katlı üç bloktan ve birkaç küçük ek yapıdan oluşmaktadır. Yapıya ana yaklaşımın alındığı ve oldukça büyük bir alanı kaplayan bu az katlı yapı bloğu, söz konusu eklerin yanı sıra cephe hattından içe çekmeler, iç avlular ile boşaltmalar ve çatıdan kütesel fırlamalarla girintili çıkıntılı bir görünüme sahiptir. Hasta yatak odalarının olduğu lineer cephede, güneşe karşı da bir önlem olarak koruyucu paneller yerleştirilmiştir. Oda pencerelerinin hemen üstünde iki köşeden dik yönde çıkan kare prizma formu betonarme taşıyıcılara asılan, cepheye paralel beton perdeler, lineer kütle boyunca devam eden modüler bir doku oluşmaktadır. Tekrara dayalı bu doku,

monotonluğu kırmak amacıyla, yer yer dikdörtgen doğramalara sahip ve birkaç kat boyunca devam eden şeffaflıklarla kesintiye uğratılmıştır. Yatay sürekliliği vurgulayan bu doku, günümüzde mevcut değildir.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ HASTANESİ

1978 yılında kurulan Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi, 60'ların sonlarında mimar Rıza Aşkan ve Suat Erdeniz tarafından bir yüksekokul olarak inşa edilen ve Eczacılık Fakültesi olarak kullanılan Narlıdere'deki yapılara 1982 yılında taşınmıştır. 6 blok, yatakhaneler ve çarşıdan oluşan yerleşke, cepheye belirli bir açıyla yerleştirilmiş, betonarme, saçakvari güneş kırıcıları, düşey oranlara sahip dikdörtgen pencereleri, ahşap kaplı alınlıkları, yer yer sarı Çeşme taşı ile kaplanan düşey taşıyıcıları ile hem mimarlarının hem de döneminin modernist dilini taşımaktadır. Yerleşkenin içinde daha sonraki süreçte farklı tarihlerde üretilmiş pek çok ek yapı yapılmıştır.

Behçet Uz Çocuk Hastanesi
(Altun arşivi)

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi
Araştırma ve Uygulama Hastanesi,
1950'li yıllara ait hava görünümü
(Prof.Dr. İsmet Köktürk arşivi)

ÇAĞDAŞ HASTANE YAPILARI

1980 sonrasında kentte gerçekleştirilen çağdaş hastane yapıları içinde, EMOT- Özel El Mikrocerrahi ve Ortopedi Travmatoloji Hastanesi (MartıD Mimarlık), Buca Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Derneği (Christoph Wieacker), Karabağlar Özel Baki Uzun Hastanesi (Not Mimarlık),

Özel Medical Park Hastanesi (Mümtaz Çapacı), Özel Akut Kalp Damar Cerrahisi Hastanesi (MartıD Mimarlık), Özel Atakalp Hastanesi (MartıD Mimarlık) nitelikli bir mimari taşıyan örnekler arasında sayılabilir

Tüm bu anlatılanlar doğrultusunda, kentteki sağlık yapılarının dönemin mimari eğilimleriyle de ilişkili bir

gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür. İzmir'de 18. yüzyılda inşa edilen erken hastane örnekleri, bütüncül bir kütle şeklinde inşa edilen, tekil, simetrik yapılardır. Bir avlu etrafında örgütlenme, U plan şeması, iç avluyu saran kolonadlı revaklar, kat silmeleri, cephede ritmik bölümlenmeler yapan kemerli pencere

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi
Araştırma ve Uygulama Hastanesi,
Güney cephedeki beton güneş
kırıcılar

Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi'nin hizmet verdiği ilk binalar (Altun arşivi)

dizileri, üçlü ya da dörtlü sütun dizisi üstünde yükseltilmiş üçgen alınlıkların kullanıldığı giriş portikleri, bu dönemdeki hastane yapılarının karakteristik özelliklerindedir. Bunun yanı sıra bir yandan bu erken örnekler azınlıklara ait olduğundan, yabancı mimarların Batılı tasarım ve uygulama alışkanlıklarını yansıttıkları; diğer yandan ise Batılılaşma döneminde başkent İstanbul'da görülen Barok, Rokoko gibi üslupların izlerini taşıdıkları görülmektedir. Osmanlı'nın kamu yapıları mimarisinde yaygın olarak

kullanılan neo klasik üslubun hâkimiyeti, azınlıklar tarafından gerçekleştirilen hastaneler dışındaki Müslüman hastanelerinde de Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. İzmir'deki Cumhuriyet sonrası dönem hastanelerinin erken örnekleri ise, modernist mimarinin yetkin örneklerini gösteren, yalın bir mimari dile sahiptirler. Blok tip koğuş sistemli hastane tipolojisinin terk edildiği bu dönemde, geniş araziler içine dağıtılmış yapı kitleleri ile pavyon tipi hastane sisteminin ilkeleri benimsenmiştir. 80'li

yıllara doğru yaklaşıldıkça, kentteki büyük ölçekli hastane yapılarında daha komplike plan şemalarına oturan prizmatik formların ve yüksek yapı bloklarının yaygınlaştığı görülmektedir. 80 sonrası dönemde bir süreliğine postmodern anlayış çerçevesinde şekillendirilen, eklektik cepheler taşıyan hastane yapıları ağırlık kazanmış; süsleme moda haline gelmiştir. 2000'li yıllarla birlikte ise, artan özel hastane sayısına da paralel olarak 'klasik hastane' çizgisinin dışına çıkmaya çalışan çağdaş bir yaklaşım hâkim olmuştur.

Özel Akut Kalp Damar Cerrahisi Hastanesi (Altun arşivi)

Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Derneği (Altun arşivi)

KAYNAKLAR

Akyol Altun, Didem (2013). "İzmir'de Sağlık Yapıları Mimarisi". İzmir Mimarlık Ansiklopedisi (ed. E. Kayın, F. Özkaban) cilt 2 içinde: 267-316. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Atay, Çınar (1978), Tarih İçinde İzmir. İzmir: Tifset Basım ve Yayın Sanayi A.Ş.

Atay, Çınar (1993), İzmir'in İzmir'i, İzmir: Esiad Yayınları.

Berber, Engin (1999). Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Berkant, Cenk (2003). İzmirli Bir Mimar: Raymond Charles Pere. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Anabilimdalı, yüksek lisans tezi

Beyru, Rauf (2005). 19.Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Çiçek, Ümit (2006). Antik Dönem Sağlık Merkezleri. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları, erişim: 20.12.2011, <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/FF416569-AD3B-4640-9723-394F00677941/9197/antikdonem.pdf>

Karayaman, Mehmet (2008). 20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Menekay, Serra (2009). "Asklepion- Bergama", Dirim Tıp Gazetesi, 1-4, erişim: 5.08.2011 www.frik.com.tr/TUR/dirim/pdf/2009/nmh/tarih.pdf

Nicol, Martha C. (1856). Ismeer or, Smyrna and its British Hospital in 1855. London: James Madden. erişim: 5.08.2011, http://www.levantineheritage.com/pdf/British_hospital_1855.pdf

Şenocak, Bülent (2008). Levant'ın Yıldızı İzmir, Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler. İzmir: Şenocak Yayınları.

Tantay, Ayfer (2008). İşgalden Kurtuluşa İzmir'de Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetleri (1919-1922). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, yüksek lisans tezi.

Tito, Linda (2012). The Story of the St. Antonio Hospital-Izmir, erişim: 1.09.2011, <http://www.levantineheritage.com/note116.htm>

Atatürk döneminde İzmir Milli Kütüphane

Prof. Dr. ENGİN BERBER

Latin Amerika'nın karnavalıyla ünlü Rio kentindeki Ulusal Müze, 3 Eylül 2018 günü çıkan yangına teslim oldu. Portekiz Kraliyet Ailesi'nin, bir dönem konut olarak kullandığı 200 yıllık tarihi bina, 20 milyon parçayı geçen zengin koleksiyonuyla birlikte kül oldu. Sonraki günlerde sokaklara dökülen binlerce Brezilyalı bu trajediden, bütçesinde kısıntıya giderek, bir anlamda Müze'yi ölmeye yatıran hükümeti sorumlu tuttu.

Buna benzer bir trajedi, 22 Ocak 2013'te İstanbul'da yaşanmış, Galatasaray Üniversitesi'nin kitaplığı, Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın bağışladığı 6.000 yazma ve nadir eserle birlikte yanmıştı .

YARDIM ÇAĞRILARI

Derleme Kanunu'na tabi tek vakıf kütüphanesi olan İzmir Milli Kütüphane (İMK), kentin merkezi ve yerel yöneticilerini yıllardır yardıma çağırıyor. Modern bir hizmet binası edinmeyi amaçlayan bu yardım çağrıları, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nden arada sırada

karşılık bulsa da, vilayet makamı birkaç ay öncesine kadar sessiz kalmıştı . Projesi, Kolordu Mimarı Tahsin Sermet'in imzasını taşıyan görkemli binası (1933), çoğu müzelik değer taşıyan demirbaş eşyası ve 1.000.000'u geçen kitap varlığıyla İMK, Anadolu'nun önce ticaret sonra turizm üzerinden Akdeniz ve ötesine açılan başat penceresi olan İzmir'de, seçkin bir yere sahiptir. Köklü geçmişe sahip bu kültür mabedinin kaybı durumunda, koleksiyonundaki yazma ve nadir eserler ile yerel gazete ve dergilerin asla yerine

Tablo 1. İzmir Vilayetince Hazırlanıp Yayımlanmış İl Yıllıkları (1923-1938)

Sıra	İsim	Hazırlayan Kurum ve Şahıs	Düzenleme Adı	Yıl	Yayıncı Kurum ve Şahıs, Basım Yeri
1	İzmir Vilayeti 1923 (1923)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1923	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
2	İzmir Vilayeti 1924 (1924)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1924	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
3	İzmir Vilayeti 1925 (1925)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1925	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
4	İzmir Vilayeti 1926 (1926)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1926	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
5	İzmir Vilayeti 1927 (1927)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1927	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
6	İzmir Vilayeti 1928 (1928)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1928	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
7	İzmir Vilayeti 1929 (1929)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1929	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
8	İzmir Vilayeti 1930 (1930)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1930	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
9	İzmir Vilayeti 1931 (1931)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1931	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
10	İzmir Vilayeti 1932 (1932)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1932	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
11	İzmir Vilayeti 1933 (1933)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1933	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
12	İzmir Vilayeti 1934 (1934)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1934	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
13	İzmir Vilayeti 1935 (1935)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1935	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
14	İzmir Vilayeti 1936 (1936)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1936	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
15	İzmir Vilayeti 1937 (1937)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1937	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir
16	İzmir Vilayeti 1938 (1938)	İzmir Vilayeti	İzmir Vilayeti	1938	İzmir Vilayeti Basım Yeri, İzmir

konulamayacağını anımsatmak isterim.

Ziya Somar'ın "İzmir'in en mübarek insan köşesi" dediği; benim "aydın", "ilerici" ve "çağdaş" sıfatlarının İzmir ve İzmirli ile buluşmasına katkı koyduğunu söylediğim İMK hakkında, bir gözlemimi paylaşmak istiyorum. İMK, kuruluşunun 100. yıldönümü anısına, kendi yerleşkesinde bir toplantı düzenlemişti. 11-12 Ekim 2012 tarihinde gerçekleştirilen bu toplantıya, ana binaları İMK yerleşkesine sadece birkaç yüz metre uzaklıkta bulunan vilayet ve belediyeden gelen-giden olmamıştı . Bu ilgisizlik, ufuk sahibi olmayan kamu görevlileri; aymazlık ve kamusal öncelikler gibi sebeplerle açıklanmaya çalışılabilir. Ancak ben konunun, Doğu dünyasında örnekleri görülebilen mukaddesatçı anlayışın, ulusal kültürün evrak ve objelerini ihtiva eden bazı kurumlara (müze, kütüphane, sanat galerisi vb.) şaşı bakmasıyla ilgili olduğunu düşünüyorum. Aynı şaşı bakışın, Anadolu'ya özgü bazı

tarihi ve kültürel değerlerin, tahrip edilmesi ve/veya görmezden gelinmesine neden olduğunu da unutmamak gerekir .

Tanzimat dönemi İzmir'inde, farklı başlıklar altında Fransızca ve Yunanca bazı özel yıllıklar basılmıştı. Meşrutiyet'in ilanından (1876) sonra bu özel yıllıklara, İzmir kentinin yönetim merkezi olduğu Aydın Vilayetince bastırılmış, yayım periyodu düzenli olmayan "Salname-i Vilayet-i Aydın" başlıklı 25 resmi ve iki özel Türkçe yıllık daha eklenmişti . Hangi dil ve

başlıkta olursa olsun, bir kent ve idari bölgenin tanınması ve tanıtılması açısından değerli veriler sunan resmi ve özel yıllık yayımlama geleneği, İzmir ölçeğinde cumhuriyet ilanından sonra da sürdürüldü. Bu makale, Cumhuriyet Türkiye'si'nin ilk 15 yılında, İzmir Vilayeti'nce hazırlanıp yayımlanmış yıllıklarda , İMK hakkında yazılanları (ve de yazılmayanları) değerlendirmektedir. Söz konusu döneme ait toplam dokuz yıllıktan ilk ikisi, Eski Türkçe basılmıştır.

1. İZMİR VİLAYETİ 1339 [1923] SENESİ İSTATİSTİĞİ, İZMİR, EYLÜL 1924.

Bu istatistik, bilindiği kadarıyla 1 Ağustos 1914 tarihli bir kararname ile kurulmuş: İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü'nün yayımladığı üçüncü istatistiktir. İhsan Mustafa (Akyıldız) Bey'in başında bulunduğu İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü'nün, vilayete bağlı diğer dairelerden edindiği verileri bir araya getirerek yayımladığı İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistiği', Beyler Sokağı'ndaki Salepçizade Konağı'nın selamlık kısmında,

23 Haziran 1912'den beri hizmet vermekte olan İMK hakkında hiçbir bilgi sunmamaktadır.

2. İZMİR VİLAYETİ 1926 SENESİ İSTATİSTİĞİ, İZMİR: HAFIZ ALİ MATBAASI, 1927.

Vilayet istatistik kalemince hazırlanıp Başkâtip Esat Bey'in önsözünü yazdığı: İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistiği'nin, "İzmir Vilayeti Kütüphaneler 1926" başlıklı bölümü, mülkiyeti Cemiyet-i Hayriye'ye ait olan İMK ile ilgili ayrıntılı veriler sunmaktadır.

Tablo 2. Konuları ve Basıldığı Diller İtibariyle İMK'nin Kitapları

Konular	Sayı	Basıldığı Diller	Sayı
Din	1001	Türkçe	3.140
Edebiyat	470	Arapça	470
Matematik	137	Fransızca	114
Siyasi	164	Fransızca	1.238
İktisat	112	Almanca	765
Sosyal-Fenni Terbiye	267	İngilizce	663
Ziraat-Ticaret-Sinayi	269	İtalyanca	117
İhtikak	269	Rusça	9
Arkeoloji	198	Rumca	511
Hukuk	273	İspanyolca	4
Tarih-Coğrafya	849	Sahip İhtisabları	9
Felsefe	230	Matbu Kitaplar	8.377
Tatbir	170	El Yazması Kitaplar	513
Çeşitli	4.568		
Toplam	8.890	Toplam	8.890

Açıklama: Bir sene zarfında İMK'yi 402 kadın, 3.134 erkek olmak üzere toplam 3.536 okuyucu ziyaret etmiş olup; kütüphanenin senelik geliri 38.149.18 kuruş, gideri ise 32.060 (+6.089.18) liraydı

3. İZMİR VİLAYETİ SALNAMESİ 1927-1928, İZMİR: BİLGİ MATBAASI, 1929.

Vilayetin vermiş olduğu tahsisatla istatistik müdürlüğü tarafından hazırlanıp yayımlanmış: İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928'de, "Kütüphaneler" başlığı altında: "Umumun istifadesine açık bulunan ve zengin kitaplara malik (Milli Kütüphane) ile Müze Kütüphanesi ve Salepçioğlu Camisi altındaki (Hisar Kütüphanesi) vardır.." denilmektedir. Bir İzmir gazetesinde yayımlanmış, "Muhtelif Anketlerimizden Milli Kütüphane" başlıklı makaleden, İMK'de mevcut kitap sayısının 4.000'in üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. 28 Ekim 1927 günü gerçekleştirilen genel nüfus sayımına göre, 184.254 kişinin yaşadığı İzmir kent merkezinde, kuruluşundan beri "Milli" ismiyle tanınan kütüphanede mevcut kitap sayısı gerçekten azdır.

4. İZMİR VİLAYETİ 1929/1930 SENESİ İSTATİSTİK YILLIĞI, İZMİR: BİLGİ MATBAASI, 1930.

İzmir Vilayeti İstatistik Müdürü Nazım Bey'in, "Başlangıç" kısmındaki "...

1927/1928 vilayet salnamesi her taraftan şevkle istenmiş ve müteaddit yerlerden takdirlere mazhar olmuş idi..." ifadesi, İzmir Vilayeti 1929/1930 Senesi İstatistik Yıllığı ve esasen aynı kurumun izleyen yıllarda hazırlayıp yayımladığı tüm yıllıkların varlık nedenidir. Nazım Bey'in yine "Başlangıç" kısmında belirttiği üzere, "yeni neşir olunan istatistik kanunu mucibince (gereğince) Ankara'da başvekâleti celileye merbut (bağlı) istatistik umum müdürlüğüne gönderilmiş ve müdüriyeti müşarünileyhçe (söz konusu müdürlükçe) tetkik ve tasvip olunarak neşredilmek üzere iade edilmiş" olan İzmir Vilayeti 1929/1930 Senesi İstatistik Yıllığı ne yazık ki, İMK'ye ilişkin herhangi bir veri sunmamaktadır.

5. T.C. İZMİR VİLAYETİ 1930/1931 SENESİ İSTATİSTİK YILLIĞI, İZMİR: MARİFET MATBAASI, 1931.

İstatistik Müdürlüğü'nce hazırlanıp yayımlanmış: T.C. İzmir Vilayeti 1930/1931 Senesi İstatistik Yıllığı'nın, "Maarif" başlıklı bölümünde (7 ve 8 numaralı tabloda), İMK'yle ilgili bazı

veriler sunulmaktadır. Bu tabloların ilki, "1930 Senesinde Vilayet Merkezinde Mevcut Kütüphaneler ve Kitaplar Adediyle Bunların Lisanları Üzerine Tasnifi" başlığını taşımaktadır. Başlıkta "Kütüphaneler" denmekle birlikte, tabloda sadece Nihat Bey Caddesi, 43 numara adresindeki İMK'nin ismi okunmaktadır. Tabloya göre İMK'de, 5.273'ü Türkçe, 1.174'ü Arapça, 1.770'i Fransızca, 130'u Farsça, 569'u Almanca, 409'u İngilizce, 24'ü İtalyanca, 21'i Rusça, 593'ü Rumca, 16'sı Lâtinçe ve 26'sı diğer dillerde olmak üzere toplam 10.005 cilt kitap bulunmaktaydı. Bu kitapların 9.620'si matbu, 385'i el yazmasıydı. Bir sene içinde 5.733 erkek ve 635 kadının (toplam: 6.368 kişi) devam ettiği İMK'nin, senelik geliri 5.779 lira 35 kuruş; gideri ise, 4.402 lira 41 kuruştur (+1.376.94). "1930 Senesinde İzmir Merkez Milli Kütüphanesindeki Kitaplar" başlığını taşıyan ikinci tabloda, 10.005 cilt kitap konularına göre tasnif edilmiştir. Bu tasnife göre İMK'de 450 din, 977 edebiyat, 175 matematik, 164 siyasi, 144 iktisat, 435 sosyal-fenni terbiye, 311

ziraat-ticaret-sanayi, 435 hukuk-kanun, 235 askerlik, 329 sağlık, 1.050 tarih-coğrafya-seyahat ve özgeçmiş, 277 felsefe, 165 tabiat ve çeşitli konularla ilgili 4858 cilt kitap bulunmaktaydı .

6. İSTATİSTİK YILLIĞI 1931 - 1932, İZMİR: BİLGİ MATBAASI, 1933.

İstatistik Müdürlüğü'nce hazırlanıp yayımlanmış: İstatistik Yıllığı 1931 - 1932'nin, "Maarif" başlıklı II. Bölümü'nde bulunan dört parçalı (A,B,C ve D) bir tablo (VIII numaralı) İMK hakkındadır. "İzmir'de Milli Kütüphanede Mevcut Kitaplar" başlıklı ve önceki il yıllığında mevcut iki

tabloyu birleştiren bu yeni tablodan öğrendiğimiz, İMK'deki edebiyat kitaplarının 981'e (+4), siyasi 165 (+1), sosyal-fenni terbiye 438'e (+3), ziraat-ticaret 312 (+1), tarih-coğrafya-seyahat ve özgeçmiş 1.065 (+15), felsefe 278 (+1) ve çeşitli konularla ilgili kitapların 4.870'e (+12) yükseldiğidir ki, toplam kitap sayısı 10.042'ye ulaşmıştır. Bir yıl içinde kitap sayısındaki artışın 37 ciltle sınırlı olması; okuyucu sayısı 8.112'ye çıkan (+1.744) kütüphanenin hiçbir kadın okuyucusunun olmayışı ve bütçedeki 4.546 lirayı bulan açık (gelir: 8.449; gider 12.995) dikkat

çekmektedir .

7. İSTATİSTİK YILLIĞI 1932 - 1933, İZMİR: BİLGİ MATBAASI, 1934.

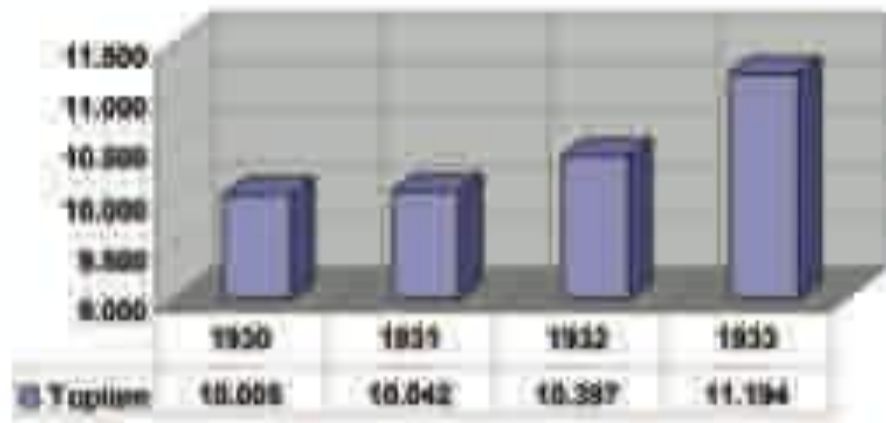
İMK, İstatistik Müdürlüğü'nce hazırlanıp yayımlanmış: İstatistik Yıllığı 1932 - 1933'ün, III. Bölümü'ndeki "Maarif" in içine yerleştirilmiştir. "İzmir Milli Kütüphane Faaliyeti 1930-1933" başlıklı bir tablodan da (VIII numaralı; Parçaları: IX, X, XI) anlaşılacağı üzere, daha önce İzmir Vilayeti'nce çıkarılmış yıllıklarda sunulan veriler topluca gösterilmekte, böylece okuyucuya bir karşılaştırma yapma olanağı verilmektedir:

Tablo 3. Konularına Göre İMK'nin Kitapları

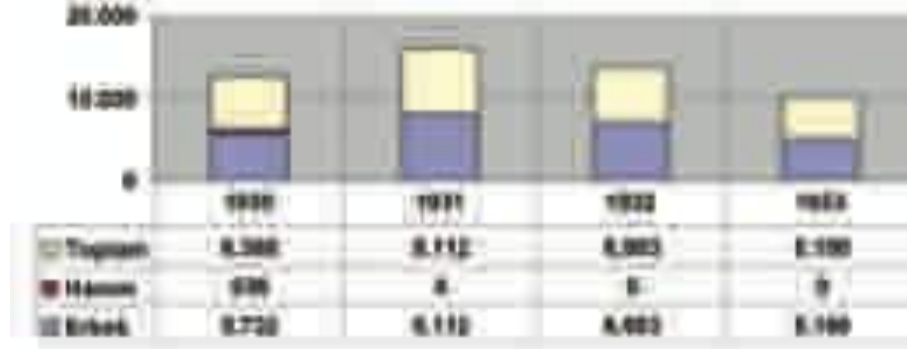
	1930	1931	1932	1933
Din	430	450	434	454
Edebiyat	977	981	1.007	1.184
Matematik	15	57	181	192
Siyasi	164	165	169	171
İktisadi	144	144	146	159
Sosyal	435	438	460	464
Ekonomi	311	312	334	338
Hukuk	435	435	470	484
Askerlik	235	235	242	242
Sağlık	329	329	372	374
Tarih-Coğ.	1.050	1.065	1.163	1.232
Felsefe	277	278	281	286
Tabiat	168	165	172	182

Çeşitli	4.858	4.870	4.870	5.432
Toplam	10.005	10.042	10.397	11.194

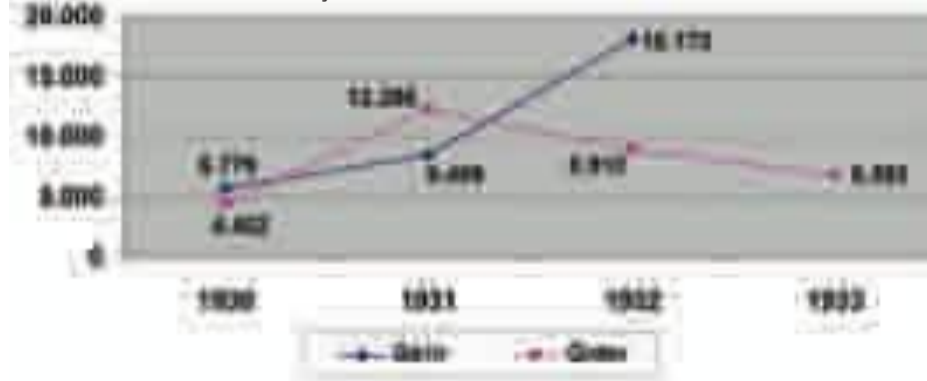
Şekil 1. İMK'nin Kitap Sayısı

Şekil 2. İMK'nin Okuyucu Sayısı

Şekil 3. İMK'nin Gelir ve Gideri

8. İSTATİSTİK YILLIĞI 1935-1936, İZMİR: DERELİ BASIMEVİ, 1937.

İstatistik Müdürlüğü'nce hazırlanıp yayımlanmış; İstatistik Yıllığı 1935-1936'da, İzmir Vilayeti 1929/1930 Senesi İstatistik Yıllığı gibi, nedense İMK'ye ilişkin herhangi bir veri sunulmamaktadır.

9. İSTATİSTİK YILLIĞI 1937 - 1938, İZMİR: DERELİ BASIMEVİ, 1939.

İMK, İstatistik Müdürlüğü'nce hazırlanıp yayımlanmış; İstatistik Yıllığı 1937-1938'de bu kez,

"Maarif" başlıklı bölüm altında değil, "Umumi Kütüphaneler" başlıklı bölümde ve iki tabloda ele alınmıştır. "Mevcut Kitap ve Mecmuaların İlim Zümreleri İtibariyle Ayrılışı" ve "Mevcut Kitap ve Mecmuaların Lisanlara Göre Ayrılışı" başlıklı tablolarda (1 ve 2 numaralı) 1935-1936 yılına ait verilerin varlığı, İMK'nin yer almadığı, İstatistik Yıllığı 1935-1936'nın bıraktığı boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca 1 numaralı tabloda, İMK'de mevcut kitapların önceki yıllıklardakinden biraz farklı olarak tasnif edildiği dikkati çekmektedir

SONUÇ

Bazı yıllıkların İMK'den bahsetmediği ortadadır. Temennimiz, Mustafa Kemal'in "Cumhurbaşkanı" sıfatıyla üç kez ziyaret ettiği, "Milli" ismini kullanmasına Bakanlar Kurulu kararıyla izin verilmiş ve öteden beri Derleme Kanunu kapsamında olan İMK'ye, İzmir Valiliği ile büyükşehir belediyesi ilgisinin artarak devam etmesidir. Bu tür kurumları yaşatmanın, yaşadığımız çağda uygarlığın bir gereği olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Prof. Dr. https://tr.sputniknews.com/guney_amerika/2018/09031035015101-brezilya-muze-yangin (12.10.2018)'den bu ifade, Brezilya'nın TV Globo kanalına konuşan Ulusal Müze Müdürü'ne aittir. Erol Yılmaz, "Kütüphaneler Yangınlarla Hatırlanacak Kadar Önemsiz Değildir", Dil ve Edebiyat, Sayı: 64, Nisan 2014, ss. 55-59. Bu kanunda (21 Haziran 1934 tarih ve 2527 sayılı) belirtilen eserleri, koleksiyonunda bulundurması zorunlu tutulan diğer kütüphaneler: Ankara Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ile TBMM Kütüphanesi idi. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM) zemin katındaki bazı bölümleri, 2002 yılında İMK'nin kullanımına tahsis etmiştir. İMK bu bölümlere, 2004 yılında taşıdığı süreli yayınlarını okuyucu ve araştırmacılara açmıştır. İzmir Valiliği'nin de desteğiyle önümüzdeki günlerde, Kütüphanenin dış cephesinin tamir edileceğini sevinerek öğrendik. İzmir'de: Mülkiyeti İMK Vakfı'na ait Elhamra Sineması (1926), Borsa Sarayı (1928); Manisa'da: Tımarhane; Ankara'da: Bazı bakanlık binaları ile İsmet Paşa Kız Enstitüsü; İstanbul'da: İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica ile birlikte Taksim Cumhuriyet Anıtı ile Bursa'da: Tayyare Sineması, Mimar Tahsin Sermet'in yaptığı diğer binalardan bazılarıdır. Kurumun tarihi ve çalışmaları hakkında iki kitabın ismini vermekte yetiniyoruz: Prof. Dr. Ö. Faruk Huyugüzel, İzmir Milli Kütüphanesi, İzmir: İMK Vakfı Yayınları, 1997 ve Ahmet Gürlek, 100. Yılında İzmir Milli Kütüphane, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Dizisi: 83, 2012. Bunların sayısı 5.000 civarında olup en değerlileri: Kâtip Çelebi'nin, Müteferrika Matbaası baskısı olan Cihannüma'sı, ilk matbaa Gutenberg'de basılmış Aristoteles'in Hayatı kitabı, diğer örneği Paris'e kaçırılmış Düsturname-i Enveri ile çok sayıda Kur'an-ı Kerim ve fıkıh kitabı bulunuyor. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Yardım, İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu, 4 Cilt, İzmir, 1992, 1994, 1997. İzmirli felsefe doktoru, çevirmen, öğretmen ve yazar (Ölüm 1978).

Tablo 4. Konularına Göre İMK'nin Kitapları

	1935-1936	1936-1937
Türkçe ve Edebiyat	4.342	4.188
Tarih-Coğrafya	1.764	1.401
Matematik	411	407
Tatıl Hisseler	345	351
Felsefe	1.296	1.304
Tıbbi ve Sıhhi Eserler	76	87
Ekonomi	311	1.820
Hukuk	71	142
Güzel Sanatlar	129	572
Hikaye-Nasıl-Romanlar	1.982	2.025
Diğer Eserler	1.911	2.461
Toplam	16.518	18.340
Siyasi, İhtimal garibi ve müncahar	1.355	

Tablo 5. İMK'nin Kitapları (Basıldığı Diller İtibariyle)

	1935-1936	1936-1937
Türkçe (Latin Harfleri)	1.144	1.947
Türkçe (Arap Harfleri)	4.214	6.407
Arapsız	1.501	1.516
Fransızca	147	146
İngilizce	2.253	2.966
İtalyanca	716	616
Almanca	30	30
Yunanca	507	647
Yeni diller	293	608
Diğer diller	21	102
Toplam	16.518	18.340

Tülay Gül-Melis Tuna, "İzmir Milli Kütüphane 100. Yaşını Buruk Kutladı", <http://www.dagarcikturkiye.com/izmir-milli-kutuphane-100-yasini-buruk-kutladi-yd-639.html> (13.10.2018).

Ihlara Vadisi'ndeki (Kapadokya) kaya kiliselerde bulunan figürlerin yüzlerinin, antik döneme ait heykellerinin cinsel organlarının tahrip edilip kırılması, ören yerlerinden inşaat için taş çalınması, Antalya-Demre'de yaşamış Aziz Nikolas'ın (Noel Baba) hakkıyla sahiplenmemesi vb.

Bu yıllıklarla ilgili özlü bilgi için bkz. Engin Berber (Çev.), İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Kent Kitaplığı Dizisi: 54, Nisan 2008, s.s. XII-XV.

Cumhuriyet döneminde İzmir'i konu edinen ilk özel yıllık, Sabri Yetkin'in Eski Türkçeden yeni harflere aktardığı: Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926'dır (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Kent Kitaplığı Dizisi: 28, Ağustos 2002). İkincisi: İzmir ve Havalisi Asar-ı Atike Muhipleri Cemiyeti'nin yayımlanmış: İzmir Rehberi'dir (İstanbul, 1934). Üçüncüsü: Türkçe ve Fransızca Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu 1937, İzmir, 1937'dir.

Bu istatistik yakın geçmişte yeni harflere aktarılarak yayımlanmıştır: Erkan Serçe (Yay. Haz.) 1923 Senesi İZMİR Vilayeti İstatistiği 1-2, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Kent Kitaplığı Dizisi: 18, İzmir, Ağustos 2001.

İzmir Milli Kütüphane Açılma Şenliği, 1933. Ahmet Gürlek, "İzmir Milli Kütüphanesi", Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XXIV/4, 1980, s. 244'ten, 15 Şubat 1978 tarihinde vakıf haline (İMK Vakfı) dönüştüğü anlaşılın İMK Cemiyeti/Derneği'nin, bu yıllarda "Cemiyeti Hayriye" ismini kullandığı anlaşılmaktadır.

İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928, İzmir: Bilgi Matbaası, 1929, s. 41.

Anadolu, 21 Ağustos 1924'ten naklen, Çiğdem Erkal İpek, "Tarih İçinde İzmir Milli Kütüphanesi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, s. 227.

Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1931-1932, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, Sayı: 17, İzmir: Bilgi Matbaası, 1933, s. 5.

Gürlek, s.s. 243-244'ten, İzmir Milli Kütüphanesi'nin "Milli" sıfatını resmen alması, İcra Vekilleri Heyeti'nin, Dâhiliye Vekili'nin 19 Eylül 1939 tarih ve 50711 sayılı bir tezkireyle yaptığı teklifi, 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu'nun 16. maddesinden hareketle 23 Eylül 1939 tarihinde (2/12017 sayılı kararla) uygun bulmasıyla gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

İzmir Vilayeti 1929/1930 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü tarafından neşredilmiştir, İzmir: Bilgi Matbaası, s. 1.

Anlaşılan o ki, 1930'ların başında Beyler Sokağı'nın resmi adı Nihat Bey Caddesi'di. İMK'nin, günümüzde kullandığı ana binasına geçmezden önce bulunduğu Salepçizade Konağı'nın kapı numarasının 43 olduğu anlaşılıyor.

T.C. İzmir Vilayeti 1930/1931 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, İzmir: Marifet Matbaası, 1931.s.s. 80-81.

Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1931-1932, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, Sayı: 17, İzmir: Bilgi Matbaası, 1933, s. 50.

Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1935 - 1936, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, Sayı: 20, İzmir: Dereli Basımevi, 1937.

Şehrin eski reklamları (1924-1929)

Öğr. Gör. MEVLÜT KAYA / Giresun Üni.

Tarihsel süreçte, kitlelerin ve bireylerin ekonomik ilişkilerinde reklam ve tanıtım hep var olmuştur. Bir ürünü, alıcı potansiyeli olan kitleye ya da kişilere tanıtmak, o ürünün ekonomik getirisini artıracığından, ürünle ilgili tanıtım ve reklama mutlaka ihtiyaç duyulmuştur. Bugünkü manada televizyondan, radyo, gazete, dergi ve billboardlardan reklam/tanıtım yapılamadığı dönemlerde bile çeşitli sloganlarla ürün reklamları yapılmıştır. Bunun en eski örneği, muhtemelen sokaklarda ve pazarlarda bağırarak ilgi çekmek yoluyla gerçekleştirilen, içinde bazen slogan da barındıran reklam biçimidir. Medya imkânlarının bugüne göre hayli kısıtlı olduğu Cumhuriyetin ilk yıllarından 1940'lara dek yoğun olarak gazete ve dergi reklamlarına rastlanmaktadır. Bu yıllarda Türkiye basınında İzmir'deki müesseselerle ilgili pek çok ürün veya müessese reklamına rastlamak mümkündür. İzmir'in Cumhuriyet öncesinde de oldukça canlı bir gündelik yaşantısı vardı ve şehir, gözle görülür ölçüde sosyoekonomik bir hareketliliğe sahipti. Bu noktada, şehrin tarihsel açıdan değerlendirilmesinde özgün bir sosyokültürel yapısının olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Çalışmada aktarılacak olan reklam kesitleri, aslında İzmir'in bu yönünü açıkça ortaya koymaktadır.

Cumhuriyetin ilanından sonra İzmir'in

en büyük sorunu, 1922'de gerçekleşen ve şehri tahrip eden büyük yangından geriye kalan enkazdı. Türkiye bu yıllarda gıda, sağlık, ekonomi ve eğitim başta olmak üzere her alanda buhran içindeydi. Onca işgal ve savaştan sonra ayağa kalkmak için mücadelesinden ödün vermeyen ülke, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve beraberindeki Cumhuriyet kadrosunun ilerici politikalarıyla kalkınmaya çalışıyordu. Yangından sonra mesken sorunu had safhaya ulaşan İzmir'in de tahrip olmuş birçok Anadolu şehri gibi inşaat malzemesine acil ihtiyacı vardı (Ayrıntılı bilgi için bkz. Mevlüt Kaya, 1922 İzmir Yangını ve Yapı Bunalımı, İstanbul 2013). Ancak ihtiyacı giderebilecek düzeyde "levazım-ı inşâiye"ye ulaşmak neredeyse imkânsızdı. Hâlihazırda şehirde bulunan inşaat malzemelerine ise gazete reklamlarında yer veriliyordu:

LEVAZIM-I İNŞÂİYE (1)

"Hidrolik, birinci marka çimento, kireç, alçı ve keten, renkli ve siyah ve porselen, tuğla, vesaire vesaire. Hepsi birinci nev'idir. Şimendüfer alet ve edevatı, teminatlı baskül levazımatı, Lyon şehrinin hakiki mamulâtı. İkinci Kordon'da havagazı kumpanyasının eski yazıhanesi karşısında 197 numarada Jakinyon müessesesi. 4961" (Sadayı Hak, 7 Eylül 1340).

Cumhuriyetin ilanından sonra okurların mizah ve güldürüde tercih ettiği bir süreli yayın olan Akbaba dergisi, milli günlerin önemine atfen, İzmir'in kurtuluşu şerefine bazı özel kesitlere yer vereceğini Cumhuriyet gazetesinden şöyle duyurmuştu:

AKBABA 8 SAHİFE (2)

"İzmir'in kurtuluşu şerefine İzmir nüsha-i fevkaladesi yarın çıkıyor. Manzum hikâyeler, evliya-i cedidler, fıkralar, İzmir'in meşhur simaları, şiirler, şarkılar, yarınkı Akbaba'da..." (Cumhuriyet, 7 Eylül 1924).

Ülkenin gıda ihtiyacının karşılanmasında ve ihracatının büyümesinde, tarımın işlevinin artırılması oldukça önemli bir hamleydi. Basında rastlanan reklamlar arasında tarım ürünlerinin bakımına, zararlılardan korunmasına ve hasadına yönelik alet-edevat ticaretine dair reklamlar da bulunuyordu:

AVRUPA-İ ŞARKÎ FRANSIZ ŞİRKETİ İZMİR ŞUBESİ (3)

"Bağ hastalıklarına mahsus 98-99 dereceli halis İngiliz Göktaş Vermol

Medya imkânlarının bugüne göre hayli kısıtlı olduğu Cumhuriyetin ilk yıllarından 1940'lara dek yoğun olarak gazete ve dergi reklamlarına rastlanmaktadır. Bu yıllarda Türkiye basınında İzmir'deki müesseselerle ilgili pek çok ürün veya reklamına rastlamak mümkündür.

fabrikası mamulatından Göktaş tulumlarıyla kükürt püskürgeçleri, hayyir orak makineleri ve bunlara muktezi ipler, barkir tırnakları... İlh (=vesaire). Hülasa mülkümüzde muvaffakiyla kullanılan ve her nevi alet cedide-i ziraiye furuht etmekte olduğu ve temasa geldiği muhterem ziraîmize en büyük muaveneti ifa edebilmek ile müftehirdir. 3258. Satış dairesi: Göztepe tramvay tevkif mahallinde 10 ve 12 numarada" (Sadayı Hak, 16 Haziran 1924).

İzmir denince akla gelen tarihsel gerçeklerden biri de deniz taşımacılığıydı. Vapur seferlerinin duyuru ve reklamlarına dönemin basınında sıkça rastlanmaktadır. Aşağıdaki reklamlar, 1925 ve 1928 yıllarında basılmış, konuya dair iki ayrı örnektir:

VAPUR SEYR-Ü SEFERLERİ (4)

"Hantalzade ve Şürekâsı Vapurları
Lüks ve sür'at Ayvalık İzmir Postası
Güzel İzmir Vapuru

Eylül'ün 9'uncu Pazar günü ba'del-zeval saat 6 buçukta Sirkeci rıhtımından hareketle Gelibolu, Çanakkale, Edremit, Burhaniye, Ayvalık, İzmir'e azimet edecektir. Yük ve yolcu için Eminönü'nde Reşadiye caddesinde 6 numaralı merkez acentesine müracaat. Telefon: İstanbul 1977" (Cumhuriyet, 4 Eylül 1925).

İNGİLİZ HÜSEYİN RÜSTEM VAPURLARI (5)

"İzmir Sürat Postası

13 mil sürate malik ve birinci, ikinci sınıf kamaraları, elektrik teçhizatıyla mücehhez vapuru Hüseyin ile Eylülün 12. Çarşamba günü akşamı saat 18.00'de Sirkeci rıhtımından hareketle Gelibolu, Çanakkale, doğru İzmir'e azimet ve avdet edecektir. Yük ve yolcu için Eminönü Reşadiye caddesinde 12 numaralı İngiliz Hüseyin Rüstem vapurları idarehanesine müracaat. Telefon: İstanbul 2876" (Cumhuriyet, 9 Eylül 1928).

Tarihsel süreçte kendine özgü bir otel kültürüne sahip olan İzmir'de, 1925 yılında otel tanıtım ve reklamlarına basında yoğun olarak yer verilmiştir:

ÇEŞME İLÇELERİNİ TEŞRİF EDECEKLER (6)

"Lengerzade Rasim Bey'in Çeşme Palas otelini daima hatırda bulundurmalıdırlar. Çeşme Palas oteli, İzmir'de mevcut otellerden daha lüks, daha temiz ve her türlü esbab-ı istirahatı cami'. Altmış dört odalı, muhtelif banyoları, aile için hususi apartmanlar geniş

salonları, büyük gazinosu, sahilde güzel bir karyesi, önünde bir plajı ve deniz hamamlarını muhtevî mükemmel ve Avrupa otelleri tarzında bir oteldir. Sabahları komple kahvaltı (Anadolu'nun en nefis tereyağı, reçel vesaire. Öğle ve akşam yemekleri gayet nefis yağlardan tabh olunur. Yatak, banyo, sabah, öğle, akşam yemekleri dâhil olduğu üzere yalnız dört yüz elli kuruştur. İzmir'den her gün müteaddit otomobiller Çeşme'ye azimet ve avdet ederler. Otelde makulat ve meşrubata ait her şey bulunur." (Meslek, 7 Temmuz 1925).

Sinema kültürü, Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir halkının gündelik yaşamıyla bütünleşmiş durumdaydı. Halkın boş zamanlarını geçireceği bir meşgaleden ziyade ilgiyle takip ettiği, programlı bir eğlence kültürünün bulunduğu, dönemin gazetelerindeki reklamlardan anlaşılmaktadır. Özellikle İzmir'in kurtuluş yıldönümlerinde, kurtuluşa özel gösterimler, basın yoluyla izleyiciye sunuluyordu:

BU AKŞAM MİLLİ KÜTÜPHANE İDARESİNDE MİLLİ SİNEMA'DA (7)

"Hint Çiçeği

Geceleri dokuzda başlar, iki devre yapar. Cuma günleri gündüz onda başlar. Gece yarısına kadar bilâ fasla devam eder. Altı kısımdan mürekkep fevkalade hissi, müessir meraklı dram. 9 Eylül en şerefli günümüz şerefine bütün dünyaca maruf ve meşhur namdar Fransız edibi Aleksandr Duma'nın şaheseri Monta Kristo. Birinci devre başlıyor" (Ahenk, 9 Eylül 1925).

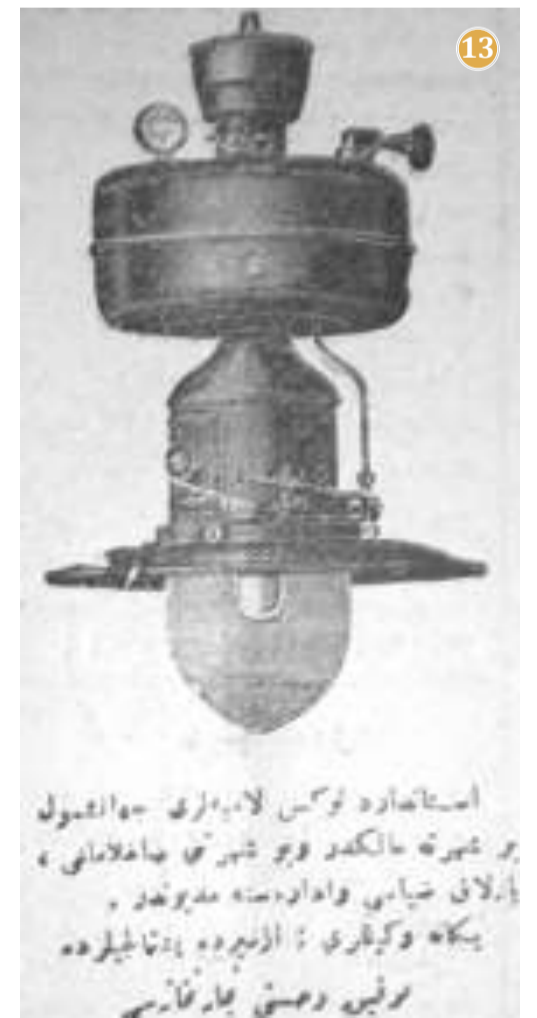
1925'te Türkiye'de takvim, saat ve ölçülerde değişiklik yapılmasından sonra, 24 saati esas alan saat reklamlarına, zikredilen yıldan itibaren basında önemli ölçüde yer vermeye başlanmıştır:

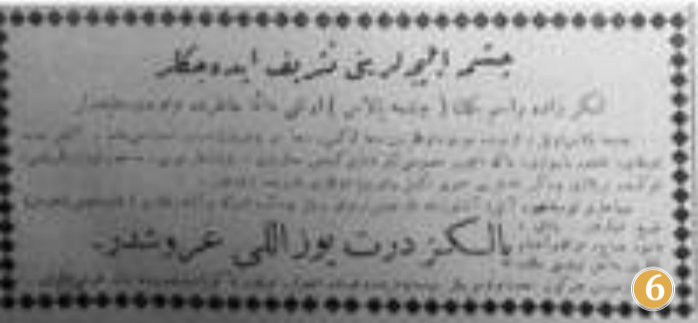
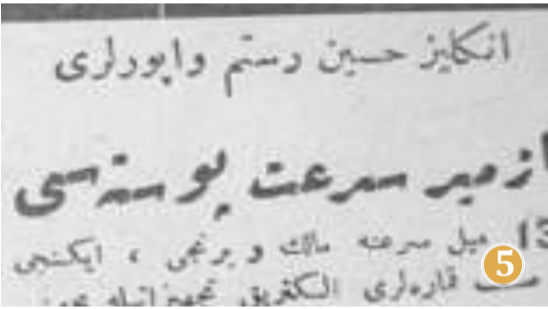
OMEGA (8)

"Memleketimizde tatbiki kabul edilen 24 saat taksimatını nazar-ı itibara alan dünyanın en büyük saat fabrikası Omega fabrikası, Türkiye'ye mahsus olmak üzere bu defa tam 24 saati gösterir saatler imal etmiştir. Mezkûr fabrikanın umumi acentesi hükümet parkı karşısında Fazlı Ali Saib Bey nezdinde gördüğümüz mezkûr saatler cidden şayan-ı tavsiyedir" (Hizmet, 3 Eylül 1926).

LOLOKOL İSVİÇRE (9)

"Doksa Vaktin Muayyarıdır. İngiliz, Fransız hükümetlerinin ordu, tayyare daireleri, Alman ve Japon hükümetleri, ordu daireleri,

Hollanda hükümeti posta ve telgraf dairesi, Avusturya, Lehistan, Romanya, Yugoslavya vesair hükümetlerin şemöndüfer daireleri Doksa saatlerini istimal etmektedir. Bütün dünyanın Doksa saatlerini istimale başlaması bu saatlerin faik evsafından ileri gelmektedir. Doksa saatleri teminath, sağlam, zarif ve ucuzdur. Balçılar 172 İzmir havalisi acentesi Mehmed Fevzi 680...” (Ahenk, 6 Eylül 1928).

1926’larda İzmir’de bağ ve bahçeler, şehir ekonomisine can katan önemli gelir kaynaklarındandı. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında atıl kalan tarım alanlarının yeniden işlenmesi, Cumhuriyetin tarım politikalarıyla arazilerin yeniden bayındır hale gelmesi sağlanıyordu. Kimi zaman ihtiyaca binaen, kimi zamansa ticari amaçlarla tarım arazilerinin satışa çıkarılmasının bugünkü gibi basında yer aldığı görülmektedir:

SATILIK BAHÇE YERİ (10)

“Kale tımarında İnciraltı ve kahvelere beş dakika mesafede kâin on dönüm miktarı bahçe yeri satılıktır. Bu bahçe yerinin içerisinde bir damı ve bir de dolaplı kuyusu vardır. Talip olanların İzmir’de Erasta’da 291, Şekerciler’de 5 numaralı İstanbul kundura mağazası sahibi Cemil Bey’e müracaat eylemeleri ilan olunur...” (Hizmet, 23 Teşrinievvel 1926).

Tarıma dayalı ekonominin vazgeçilmezi olan traktörler, bugün olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında da üreticilerin fazla gereksinim duyduğu araçlardı. O dönemlerde meşhur bir yabancı markanın reklamına basında sıkça yer veriliyordu:

HANUMAN TRAKTÖR (11)

“9 Eylül İzmir sergisine de gönderilmiştir. Fiyatı mutedil, sarfiyatı gayet az, fevkalade sağlam, her çiftçiye elverişli yegâne traktördür...” (Cumhuriyet, 6 Eylül 1928).

İzmir’de kahve geleneği çok eskilere dayanmaktadır. 1926’larda kahve değirmenlerinin İzmir’de reklamlara yansması ve daha öncesine gidildiğinde Osmanlı döneminde kahveye dair birçok arşiv belgesinin bulunması, şehrin kahve kültürü hakkında fikir vermektedir:

KAHVE DEĞİRMENLERİ (12)

“Türkçe katalog meccanen takdim edilir. El ile ve motorla işler son sistem İngiliz kahve değirmenleri mevcuttur. Vitte Amerikan motorları bu cins gaz motorlarının en mükemmelidir. 2-2.5, 3-3.5, 5-6 bargirlik daima mevcuttur. Katalog meccanen gönderilir. Amerika’da Kansas City’de Vitte motor fabrikası Türkiye vekilleri: İzmir’de Peştamalçılar’da Tefvik ve Hüsnü” (Hizmet, 15 Ağustos 1926).

Özellikle 1922’deki büyük yangından sonra şehirde aydınlanma ihtiyacının

karşılanması bir süre çok zor olmuştu. Öte yandan basında aydınlanma ihtiyacına yönelik reklamlar yer alıyordu:

İSTANDARD LÜKS LAMBALARI (13)

“Cihanşümul bir şöhrete maliktir ve bu şöhretini sağlamlığı, parlak ziyası ve idaresine medyundur. Yegâne vekilleri: İzmir’de Peştamalçılar’da Tefvik ve Hüsnü Ticarethanesi” (Anadolu, 19 Ağustos 1927).

Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir’de yerli üretime bir örnek teşkil eden İnci markalı diş macununun reklam ve tanıtımı şöyleydi:

İNCİ DİŞ MACUNU (14)

“Birçok fenni tecrübelerden sonra istihsal olunan İnci diş macunu adeta sıhhi bir ihtiradır. Ağız ve diş hastalıklarına karşı muzadd-ı taaffün. Müstahzarlarının isimlerini zikretmek fazla medh ve sitayişe ihtiyaç ettirmez. Yalnız dişlerini inci gibi muhafaza etmek ve en sıhhi diş macunu kullanmak isteyenler münhasıran inci diş macununu almalıdır. Müstahzarları: Kimyager Selahattin Bey, Bakteriyolog Memduh Bey, Diş Tabibi Mehmet Ali Bey. Mahall-i İmali: İzmir Beyler Sokağı Memduh Laboratuvarı. Toptan muamele için Memduh Laboratuvarı’na veya Beyler sokağında Diş Tabibi Mehmet Ali Bey’e müracaat edilmelidir. Türkiye’nin her tarafından acentelik kabul olunur.” (İzmir Rehberi, 1927, s. 12).

1927’de işitme cihazlarının reklamlarına da basında rastlamak mümkündür:

KULAĞINIZDA OLSUN! (15)

“Az işitenlere mahsus kulak aletleri deposu. İzmir Tilkilik Caddesi, Yeni İzmir Eczahanesi” (Hizmet, 19 Ağustos 1927).

Cumhuriyetin yerli malına teşvikinin bir sonucu olarak 1927 yılında İzmir’de yerli üretim yapan bazı ticarethanelerin reklamları “yerli üretim” vurgusuyla gazetelerde şöyle geçmekteydi:

YERLİ MALI VATANA SAADET GETİRİR (16)

“Hisar Cami civarında yerli mamulatu. Odunpazarı 62 numara. Çoraplar, mendiller, kolonyalar, lavantalar... saç boyaları, kravatlar, havlular, peşkirler, bluzlar, fanilalar, battaniyeler, dokumalar, mensucat. Mağazamızda bir kuruşluk ecnebi malı yoktur. Mallarımız aziz Türk’ün el emeğidir” (Hizmet, 19 Ağustos 1927)7

İSMAİL HAKKI GAZOZLARI (17)

“Başka gazoz verirlerse kabul etmeyiniz. Dünyanın en iyi gazozları ancak İsmail Hakkı gazozlarıdır” (Hizmet, 1 Temmuz 1929).

EN SAF BALIK YAĞI (18)

“En saf balık yağını Hilal eczhanesinde bulacaksınız. Kemal Kamil, Kemeraltı” (Hizmet, 13 Kanunusani 1929).

FOÇA DEĞİRMEN TAŞLARI DÜNYANIN EN BİRİNCİ TAŞDIR (19)

En iyi ve sert madenden ve son sistem fenni surette imal edilen Foça Değirmen Taşları saatte 300 kişiye ince, soğuk kepeksiz ve beyaz olmak üzere un verir. Bu taşlar fabrikalarda yedi seneden on seneye, su değirmenlerinde on ila on beş seneye kadar dayanmak üzere garanti verilir. İddiamız müşteriye memnun etmezse taşların iadesi meamasarıf kabulümüzdür. Türk pazarı (Havra Sokağı), No: 11-30. Telgraf adresi: İzmir, Ziya, Telefon 2346, D: 24 167." (Hizmet, 2 Nisan 1929).

BAHAR ÇAMAŞIR TOZU (20)

"Tamamen madeni maddelerden mürekkep olup diğer tozlar gibi yalnız sabun vazifesini görmekle iktifa etmez. Bir günde yıkanan çamaşırları hiç sürtmeğe ihtiyaç bırakmaksızın hem zahmetsiz ve hem de masrafsız olarak bir saatte temizler. 50 kuruşa satılan küçük bir paketle bir ailenin çamaşırları beş defa yıkanır. Zararsız olduğu teminatlıdır. Verdiğiniz paraya mukabil alelade bir sabun tozu almak istemiyorsanız mutlaka Bahar Çamaşır Tozu'nu tecrübe ediniz. Paketlerin büyüklüğüne aldanmayınız, göreceği işe bakınız. İzmir Hisar Önü, No: 90. Ahmet Bahri, 16 96." (Hizmet, 17 Cumhuriyetin yerli mallara teşviki ve millileştirme politikası sürerken, öte yandan ülkede henüz imal edilemeyen, acil talepler doğrultusunda ülke dışından alınan bazı araç gereç ve makineler mevcuttu. Örneğin, harf inkılabının gerçekleşmesi ve yeni harflerin kabulünden itibaren, Latin harflerine özel klavyeli yazı makinelerine ihtiyaç duyulmuştu. Dönemin basınında, bu ihtiyacın giderilmesine yönelik bazı reklamlar yer alıyordu:

REMINGTON YAZI MAKİNALARI GELMİŞTİR (21)

"Makinalarımızı her gün ve her saat mağazamızda görebilirsiniz. Safi Türkçe ve her lisanda Latin harflerine mahsus klavyeli. Portatif modeli: 13 İngiliz lirası. Büyük modeli (standar 10-S): 20 İngiliz lirası. En kuvvetli, en meşhur, en pratik yazı makinalarıdır. Standar modelinde 46 tuş vardır. 92 Harf ve işaret yazılıdır. İzmir ve vilayet için umum acentesi Josef A. Abajoli. Saman İskelesi-Kardıçalı Han. Resimli tarifnameleri ve makinaları görmeğe geliniz. 18 345." (Hizmet, 21 Şubat 1929).

1920'li yıllardan 1950'lere dek gazetelerde en çok yer alan reklam ve tanıtımlar arasında çeşitli branşlarda uzman doktorlar ve muayenahaneleri yer alıyordu. Aşağıdaki reklamlar da 1928'de İzmir'de özel muayenehanesi bulunan bazı doktorlara aitti:

DOKTOR İLANLARI (22-23)

"Doğum ve Kadın Hastalıkları Muayenehanesi Müvellid Doktor Mehmet Süleyman

İzmir Memleket Hastahanesi seririyat-ı nisaiye ve viladiye etibbasından. Adresi: İzmir Beyler Sokağı'nda Hizmet Gazetesi ilerisinde, Arap fırınına giden cadde üzerinde Aras mektebi yanında, 16 numaralı hanesindeki hususi muayenehanesi. Muayene saati: Her gün öğleden sonra, doğum için gece gündüz müracaat kabul eder..." (Ahenk, 9 Eylül 1928).

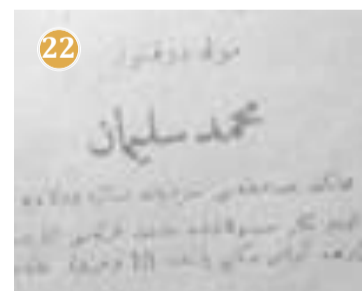
"Doktor Operatör Tahsin Hüseyin Her türlü ameliyat-ı cerrahiye yapar ve hasta yatıracak. Baş durakta Çivici Hamamı civarında Kurtuluş yurdu namında hususi kliniği vardır..." (Ahenk, 9 Eylül 1928).

Basında sıkça rastlanılan reklamlardan biri de piyango reklamlarıydı. 1929'da İzmir'de bir piyango reklamı şöyleydi: **TAYYARE PİYANKOSU (24)**

"Yeni Tertip Tayyare Piyankosu Yeni Plan Keşideler Her Ayın 11'inde

Birinci keşide 11 Şubat 1929. İkramiyeler: 30000, 18000, 15000, 12000, 10000 liradır. Bunlardan başka ayrıca da 10000 lira mükâfat vardır. Altı yüz amorti ki bu keşidede cem'an 3900 kişiye ikramiye çıkacaktır. Yevmiye 5 kuruşla vatana hizmet ve kendinize servet getiren piyangoya iştirak ediniz. Gişelerimiz: Beyler sokağında, Keçeciler'de, Karşıyaka, Eşrefpaşa'da" (Hizmet, 21 Kanunusani 1929).

Sonuç itibarıyla, Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir'in sosyokültürel yapısı hakkında bilgi ve fikir edinmek için dönemin basınında yer alan reklamlardan yararlanmak önemli ve samimi ipuçları vermektedir. Çünkü reklamlar, şehrin o günlerdeki genel portresini çizebilecek niteliktedir. İzmir halkının tüketim ve eğlence kültürü, kasaba ve kırsal kesimde yaşayanların ihtiyaçları, sağlık, eğitim ve beslenme konusundaki uygulamalar, yerelde ve ülke genelindeki sosyal politikalar gibi daha pek çok konuda araştırmacıya ipucu veren reklamlar, İzmir'in geçmişine ışık tutması bakımından çok önemlidir.

10 MİL KALA...

MAVİ SULARA GÖMÜLEN İZMİR VAPURU

SİNAN DOĞAN

Soğuk savaşın en sıcak günlerinin yaşandığı 1957 yılı ocak ve şubat aylarında İzmir'deki gazetelerin birinci sayfalarını bir yandan kısa süre sonra açılması beklenen Ege Ekici Tütün Piyasası, diğer yandan Macaristan'daki Sovyetler Birliği aleyhtarı isyan ile Ortadoğu'daki siyasi gelişmeler kaplıyordu.

4 Şubat Pazar günü İzmirli, Pasaport rıhtımında İstanbul'dan vapurla gelecek olan yakınlarını bekliyordu. Ancak ufukta bekledikleri gemi yerine felaket haberi geldi; 244 yolcusu ile 2 Şubat Cuma günü öğleden sonra İstanbul'dan yola çıkan M/V İzmir Vapuru, tam İzmir Körfezi'ne girerken, İstanbul ve Derince'ye askeri malzeme götürmek için 8.30'da İzmir'den ayrılan Amerikan bandıralı Howel Lykes

şilebi ile çarpıştı. Saat 9.47'de gerçekleşen kazada İzmir Vapuru makine dairesinin olduğu bordasına şiddetli darbe aldı. Gemi, Amerikan şilebinin önünde Narlıdere kıyılarına kadar sürüklendi. Çarpışma sonrası birinci mevki yolcularından İzmirli kuyumcu Assento Alberto feci süratte ezilerek ölürken, gemi mürettebatından kumanyacı Kadri Değirmenci ile ekmekçi Enver Akkoyunlu kayboldu. Amerikan gemisinin gövdesinden ayrılmasıyla beraber yan yatmaya başlayan İzmir, öğleden sonra İzmir Körfezi'nin mavi sularına gömüldü.

İZMİRLİLER ONU ÇOK SEVDİ

Denizcilik Bankası'nın gemi filosunu yenilemek için Almanya Bremen'deki A.G. Weser Tersanesi'nde 1955 yılında inşa ettirdiği beş gemiden ilk önce teslim alınan İzmir Vapuru, seferde henüz bir yılını doldurmamıştı. Türk deniz filosunun

görmekli gemisi M/V İzmir, 1956 yılının ortalarında İzmir Limanı'na ilk geldiği zaman çok gösterişli bir tören düzenlendi. Yeni vapura kentlerinin adının verildiği duyan İzmirli büyük sevinç ve gurur duyarken, İzmir ilk yolcularını alarak İstanbul'a hareket etti. Bu vapur beyaz boyalı gövdesi ve modern yapısı ile kısa sürede çok sevildi. İzmir gemisi daha sonra Adriyatik seferleri yapmaya başladı. İç ve dış hatlarda 11 ay boyunca binlerce yolcu taşıdı. Ta ki şubatın ilk günlerinde yaşanan o talihsiz olaya kadar.

Denizcilik tarihi yazarı Ali Bozoğlu, "Akdeniz'de Ay Yıldızlı Gemiler" kitabında o talihsiz kazayı şöyle anlatıyor: "İzmir Vapuru'nun kaptan köşkünde gemi süvarisi Tahir Candaş ile ikinci kaptan Hüseyin Dereli, Amerikan şilebinin anormal seyri karşısında üç kez düdüğü çaldılar ve uyarıya çalıştılar. Ancak

Amerikan şilebi yolunu değiştirmek şöyle dursun süratini azaltmaya bile lüzum görmedi. İzmir tam manası ile boğaza girmiş ve son iki fenerin arasına sokulmuş durumdaydı. Her iki gemi arasında çok az bir açıklık kaldığı halde, normal rotasını takip eden İzmir gemisinin süvarisi, Amerikan şilebinin kendilerine yol vermemesi ve bu arada herhangi bir emniyet tedbiri de almaması üzerine, derhal rotasını değiştirip iskele yönüne döndü. Fakat bu defa çok yakın bir mesafede bulunan şilep, rotasını değiştirdi ve sancak yönüne dümen kırdı. İşte bu felaket demektir".

Çarpışma duyulur duyulmaz Pasaport rıhtımı adeta mahşer yerine döndü. Hem vapurdaki yolcuların yakınları hem meraklılar, hep birden deniz kıyısına akın etti. Yolcu yakınlarından bayılanlar vardı. Kimileri buldukları araçlarla Narlıdere'ye

doğru hareket ettiler. İzmir'i seyretmek için vapurun güvertesini çıktıkları anda kazayı yaşayan yolcular ise dehşet içindeydi. Bir yolcu, "Ölüm gibi anlatılmaz bir şey. İzmir'e yaklaşırken ölümle pençeleşmek hayalimden geçmezdi. Şimdi kurtulduğuma seviniyorum" diyordu. Yolcuları tahliye etmek için İzmir Valisi'nin emriyle üç körfez vapuru olay yerine gönderildi. Vapurdaki yolcular kısa sürede tahliye edilip Pasaport İskelesi'ne getirildi.

SANCAK TARAFINA DOĞRU BATMAYA BAŞLADI

Kazadan bir gün sonra gazeteler haberi manşetlerine taşımıştı. Demokrat İzmir Gazetesi ise kazayı "Almanlardan ödünç olarak satın aldığımız yepyeni "İzmir" Yolcu vapurunu kaybettik" başlığı ile veriyordu. Kazaya hangi geminin sebep olduğu, geminin sigortalı olup olmadığı,

yolcuların suya gömülen eşyalarının akıbeti ve nihayet geminin battığı yerden çıkartılıp çıkartılmayacağı günlerce süren tartışmaların konusu oldu.

Sahildeki vaziyetini 14.15'e kadar aynı şekilde muhafaza eden İzmir, Amerikan gemisinin bordasından ayrılması ile ağır ağır sancak tarafına doğru batmaya başladı. Bu arada gemideki üç lüks otomobil ile iki kamyonet de denize yuvarlandı. Vapurun arka direğinde bulunan Türk bayrağı, tam sulara gömüleceği sırada bir filikada bulunan gemi mürettebatı tarafından kurtarıldı.

Kazadan iki saat sonra her iki gemide inceleme ve soruşturma başlatıldı. Savcılık tarafından Amerikan şilebine el konurken, İzmir Vapuru süvarisi Tahir Candaş, Amerikan şilebi süvarisi H. S. Besk ve şilepteki kılavuz kaptan Ziya Denizeri nezaret altına alındı. Her iki geminin

mürettebatının ifadelerine başvuruldu. Birlikte heyeti de kaza hakkında raporlarını hazırlamaya başladı.

İkinci gün Hora kurtarma gemisi İzmir Limanı'na yanaştı ve kurtarma çalışmalarına başlandı. Vapurun battığı yere dalgıç indirilip vapurun durum tespiti yapıldı. Denizcilik Bankası Umum Müdürü Yusuf Ziya Öniş, konuyla ilgili basın toplantısı düzenleyerek, kazada İzmir gemisinin kusuru olmadığını, kılavuz kaptan olmasına rağmen Amerikan gemisinin çarpmasının engellenememesini hayretle karşıladıklarını söyledi. İzmir Vapuru'nun değerinin 11 milyon 500 bin lira olduğunu açıklayan umum müdür, geminin sekiz milli sigorta şirketine sigortalı olduğunu söyledi ve bütün gayelerinin 1955 senesinde inşa edilmiş bu geminin çıkartılarak tamir ederek yeniden servise koymak olduğunu belirtti.

"EJDERHA GİBİ ÜZERİMİZE GELİYORDU"

Kaptan Tahir Candaş ise savcıya verdiği ifade de çarpışmayı şöyle anlattı: "2 Şubat 1957 tarihinde İzmir-İskenderun seferini yapmak üzere İstanbul'dan hareket ettik. Pazar sabahı İzmir Körfezi'ne girdiğimiz zaman Pelikan Feneri'ni 77 derece ile geçip, geminin pruvasını beyaz fenere bordaladığımız sırada Amerikan bandıralı şilep karşımızda görüldü. Aynı rota üzerinde seyrettiğimizi görünce endişe ettik ve derhal düdüğ çalarak şilebi ikaz etmeye başladık ve aynı zamanda

tornistan ile birlikte iskele yapmaya başladık. Fakat birkaç saniye sonra ejderha gibi üzerimize doğru gelen Amerikan şilebi bordamızdan şiddetle bindirdi. Bu çarpışma yeşil fenerden 600 metre mesafede oldu. Şilebe vaziyetini bozmamasını ve bizi sahile doğru sürmesi için gerekli talimatı ben verdim. Yalnızca yolcuyu kurtarmayı düşündüm".

Günler sonra İzmirli iş insanı Assento Alberto'nun cesedi bulundu. Cesedin yüzünde kan lekeleri vardır. Elbisesi hatta ayakkabıları bile kaybolmamıştır. Cesedi Alsancak Limanı'nın inşaatını yapmakta olan Fransız şirketin tekne ve dalgıç buldu. Dalgıçlar iki geminin çarpışma noktasını da tam olarak tespit etti. Batan geminin güvertesinden hayli parça eşya çıkarıldı. Gazeteler İzmir milletvekillerinden birinin karısına ait 70 bin liralık mücevherin gemide kaldığı, 25 bin liralık kürkün de vapurla beraber suya gömüldüğü iddiasına yer vermişti.

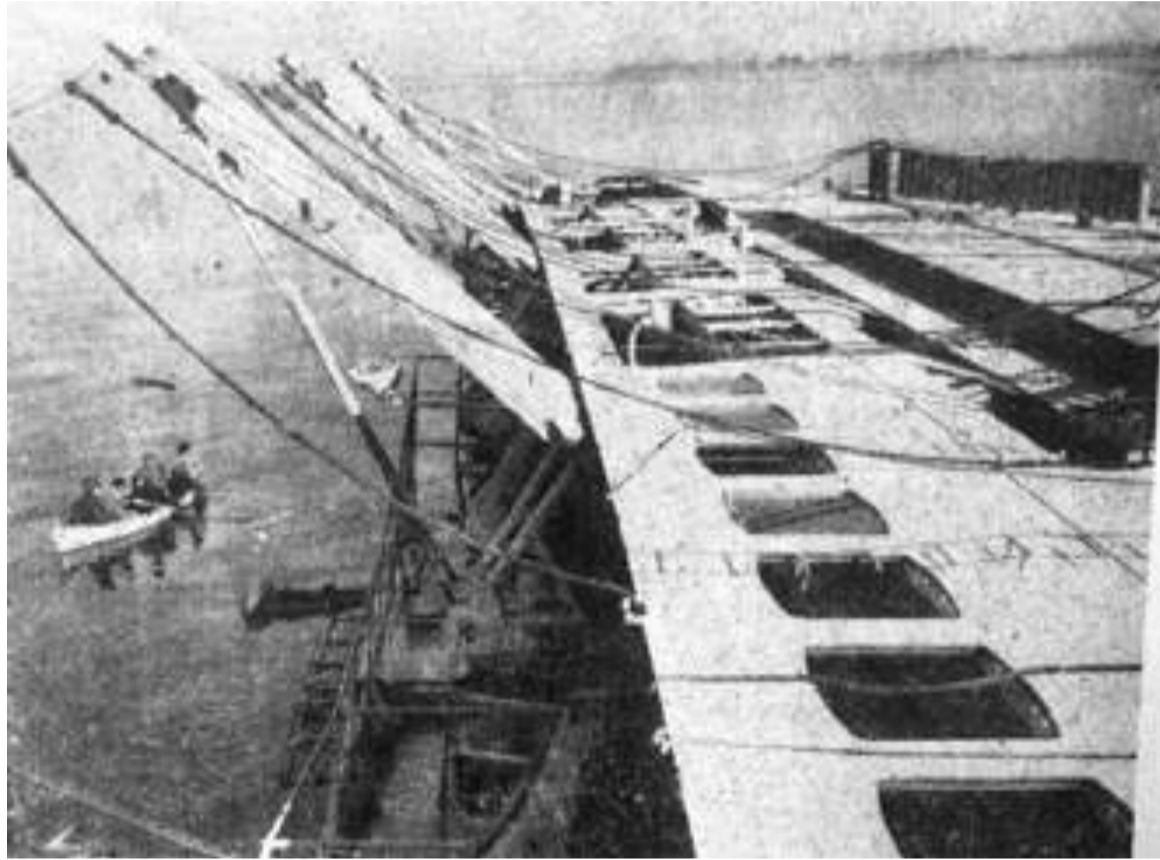
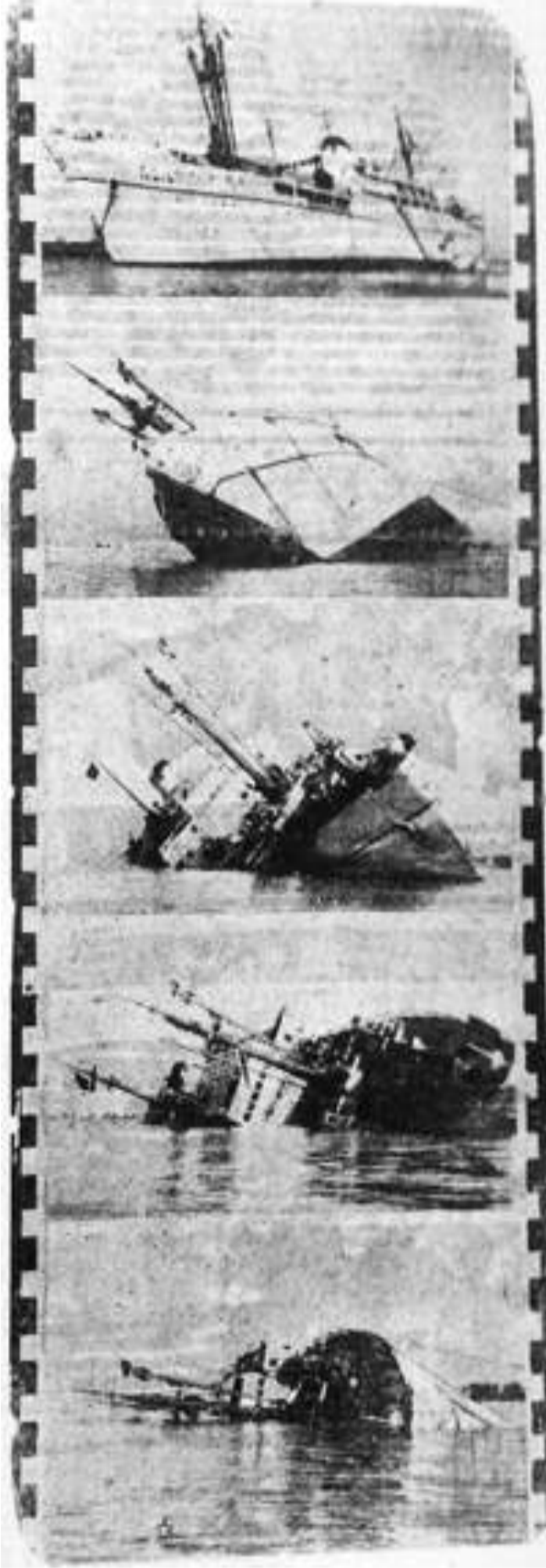
Amerikan gemisinin tamiri başlarken, Denizcilik Bankası avukatları tarafından İzmir Ticaret Mahkemesine başvuru yapılarak İzmir Vapuru'nun batmasına sebep olan Amerikan şilebine ihtiyati haciz kondu. Şilep suçlu görülse bile Deniz Ticaret Kanununa göre ancak kendi kıymetinin yarısı kadar tazminat ödeyecektir. Bankanın Umum Müdürü, kazadan yaklaşık 10 gün sonra geminin çıkarılmamasının uygun görüldüğünü, geminin sigortalı şirketlere 11 milyon küsur liraya terk edildiği açıkladı ve şöyle

devam etti: "Makine, elektrik tesisatı esaslı şekilde harap olan ve teknesi yüzde 30 nisbetinde hasar gören İzmir vapurumuzun yerine daha büyük bir gemi siparişimiz mümkün olacaktır. Yeni gemiyi Alman veya İtalyan tezgahlarına sipariş etmeyi düşünüyoruz".

KAPTANLARA GÖZ VE KULAK MUAYENESİ

Bu arada savcılık talimatıyla İzmir ve Amerikan şilebinin süvarileri ile kılavuz kaptan göz ve kulak muayenesinden geçirildi. Gazete haberlerine göre, devlet hastanesinde yapılan muayene neticesinde Amerikalı kaptan sağlam çıkmış, İzmir Vapuru süvarisinin gözlerinde 1,5 hipermetrop, kılavuz kaptanın kulaklarında ise işitmeye gayet hafif şekilde mani olacak bir hastalık tespit edilmişti.

Nihayet savcılık soruşturmayı tamamladı. Yanlış rota takip eden İzmir Vapuru süvarisi birinci derecede, Amerikan vapurunun süvarisi ve kılavuz kaptan ikinci derecede suçlu görüldü. İzmir Vapuru süvarisinin rotası dışında seyrettiği ve kazaya bilhassa bu hatanın sebebiyet verdiği tespit edilirken, rotası üzerinde seyretmesine rağmen Amerikan şilebinin geçit fenerlerine girmesi ise hatalı görülmüştü. Soruşturmaya göre iki geminin geçmesine müsait bulunmayan fenere girmeden evvel her iki gemi kaptanının da müştereken tedbir alması ve süratlerini 10 mile indirmeleri ve yine havanın durumu dikkate alınarak

kaptanlardan birinin diğerine yol vermesi gerekiyordu.

Banka yetkilileri ilk baştaki olumsuz açıklamalarının tersine daha sonra İzmir'in tamir edilmesine karar verdiler. Hemen ihaleye çıkıldı. En uygun teklifi, gemiyi inşa eden Almanya'daki tersane verdi. İzmir, römorkörler tarafından çekilerek 20 gün sonra Bremen'e vardı. Tamirat sırasında geminin bir salonuna lüks olarak bir TV alıcısı kondu. Bu gelişme hemen gazetelere "İzmir Vapuru'nda televizyon var!" başlığı ile haber oldu. Tamirden sonra gemi uzun yıllar iç ve dış hatlarda çalıştı. Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Turan Güneş, 1982 yılında İstanbul'dan İzmir'e gelirken bu gemide hayata gözlerini yumdu. Rahatlığı nedeniyle herkesin gönlünü kazanmış olan İzmir, 1987'de satılmak üzere kadro dışında bırakıldığı zaman 32 yaşındaydı.

Antikalarla tarih ve kültür

CEM ÜSKÜP

Lozan Barış Anlaşması'na varacak müzakereler devam ederken, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalandığı bir sözleşme ve protokolle birkaç yıl içinde Yunanistan'dan Türkiye'ye yaklaşık 500.000 Müslüman/Türk; Türkiye'den Yunanistan'a ise, 1.200.000 Rum-Ortodoks "mübadil" olarak geçmişti. İnsanları doğup-büyüdükleri yerleri terk etmeye mecbur bırakan bu değiş-tokuş, her iki ülkede demografik, ekonomik, kültürel ve psikolojik etkiler yaptı.

Türkiye'de mübadillerin yoğun olarak iskân ettirildiği bölgelerin başında Ege geliyordu. Bölge ve Doğu Akdeniz'in en büyük ihracat iskelesi olan İzmir şehri ile kazaları Selanik, Kavala, Drama, Vodina gibi Batı Trakya; Girit ve Midilli gibi adalardan gelen çok sayıda mübadile kucak açmıştır. Yerli nüfusun, lokmasını bölüşeceği kaygısıyla "bitli macır" (doğrusu muhacir) diyerek hakir gördüğü mübadiller, İzmir ve kazalarından giden Rumların boşalttığı alanı doldurduğu gibi, kültürel zemini de zenginleştirmişlerdir.

Mübadillerin beraberlerinde getirdikleri maddi kültür ürünleri, mobilya, dokumalar, tekstil, lambalar, kitap ve doküman, fotoğraflar vb. günümüzde antika ticaretiyle uğraşanların, koleksiyonerlerin ve kent müzeciliği yapanların arayıp sahip olmaya çalıştığı taşınır kültür varlıklarının başında gelmektedir. Bunlardan birkaçını, öyküleriyle birlikte dikkatinize sunuyorum.

Mübadiller doğup büyüdüğü toprakları terk ederlerken camilerindeki eşyaları da yanlarında getirdiler. Bir mübadil ailenin sandığından çıkan, kutsal bir hatıra olarak saklanmış minber örtüsünde, 1900'lü yıllarda Avrupa'da yaygınlaşan Art Nouveau sanat akımının etkisiyle stilize edilmiş kavisli, kıvrımlı, yassı şekiller ve bitkisel motifler gözlenmektedir.

Yakın tarihimizin en önemli olaylarından biri olan Mübadele'de; İzmir, hem gelenler hem de gidenler açısından önemli bir merkezdi. Her iki taraftan mübadillere ait antika eşyanın zenginliği bundandır. Antikacı ve koleksiyonerlerin elinde mevcut ve giderek sayıları azalan bu tür antika eşyanın, tercihen Eşrefpaşa semtinde açılacak bir müzede toplanıp tanıtılması, kentimiz kültürüne katkı olacaktır kanısındayım.

Eşrefpaşa semti mübadillerin özellikle de Giritliler'in en yoğun yerleşim gösterdiği bölgedir. Bu semtte bir evden çıkan bu çok güzel ve adalıların zevkini yansıtan askılıklı ayna, olasılıkla bir zamanlar Gülcemal Vapuru'nun yolcusuydu.

'Mübadillerin yanlarında getirdikleri fotoğraf albümleri araştırmacılara sosyal hayatla ilgili çok önemli bilgiler sunar. Bu fotoğraflar ve kartpostallar koleksiyoncuların en gözde konularından birini teşkil eder.'

1917 yılında Girit'in Kandiye kentinde 17 yaşında evlenmiş Celile Hanım'ın gelinliği. O dönemde Anadolu ve Rumeli'de yaygın olan "Bindallı" gelinliklerden farklı, Fransız modasını yansıtan, yaka ve kolları güpürlerle süslü, tafta kumaştan imal edilen gelinlik, Giritli Türklerin sade ve zarif zevkinin bir örneğidir. Antikacılar eşya değerlendirmek üzere evlere davet edildiklerinde, gördükleri üzerinden bir dedektif gibi ailenin geçmişi hakkında bilgi edinirler. Eşyaların niteliği ailenin memleketi, geçmişteki sosyal ve ekonomik durumu, eğitimi ve mesleği hakkında çok şeyler söyler. Mübadil aileler ise ziyaret ettiğimiz evler arasında en zengin ve renkli objelere sahip olanlarıdır. Sebebi de "Mübadiller" in Türkiye'ye gemilerle taşınmış olduğundan mobilyalardan, evlerini temizledikleri çalı süpürgelerine kadar tüm eşyalarını ve de evcil hayvanlarını getirebilmiş olmalarıdır. Oysa Balkan Savaşları sırasında anavatan Türkiye'ye sığınmak için kara yollarına düşen muhacirler, canlarını kurtarmak telaşındaydılar.

Milli Mücadele'de Galip Hoca'nın (Celal Bayar) silah arkadaşı, Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyası sahibi, Ödemişli tanınmış Alim Efe'nin, babam merhum Şeref Üsküp'e armağan ettiği Girit Kaması'dır. Her Giritli erkeğin belinde mutlaka taşıdığı ve yalnız Girit'e has formuyla ayırt edilen Fildişi saplı kama ve düz namlulu, balık figürlü kını.

Kaybolmuşlukların ortasında inadına yaşayan bir sanat

İPEK YAŞAR ÖZBAŞARAN

Herkesin bir hikâyesi vardır, anlatsın ya da anlatmasın... Kiminin hikâyesi hiç duyulmaz, kimi bin yıllar yaşar. Sözcüklerle de anlatılır hikâyeler, renklerle de; çamurla, deriyle, metalle, sesle, her şeyle..."

Onlarca sanatçının, zanaatkârın hem ekmek kapısı hem yaşam alanı Kızlarağası Hanı'nın üst katına çıkmadıysanız henüz, çok şey kaçırmaktasınız. Esas atölyelerin bulunduğu, emeğin gizlendiği, Han'ın o tarihi atmosferinin en çok yaşandığı yeridir ikinci katı. Bir kez olsun uğradıysanız eğer buraya, yolunuz her düştüğünde Kızlarağası'na, ikinci kata çıkmak üzere merdivenlerde bulursunuz kendinizi. Çünkü neredeyse 300 yıllık tarihiyle, bir tütsü dumanı gibi sarar sizi bu kattaki gizemli hava. Koridorların sonundaki pencerelerden sızan loş ışığıyla sanki başka bir dünyaya davet eder. Sevgiyle, emekle, bilgeliikle örülmüş hikâyelerin yaşandığı bir dünyaya; ustaların dünyasına. Han'ın ikinci katında hangi eşikte

dursanız başka bir meslek erbabı, başka bir sanatın ustası açacaktır kapıyı. Bize bu kez kapıyı Cengiz Usta açtı: Ahmet Cengiz Şerefli.

YAŞAM ATÖLYESİ

Cengiz Ustanın atölyesi sadece bir tasarım yeri değil. Yaşamın ta kendisi gelip yerleşmiş bu birkaç metrekare içerisine. İçeri girerken kapıdaki yazılar dikkat çekiyor hemen: "Herkes düşlerinin büyüklüğü kadar özgürdür", "Eğer işiniz hobinizse bir gün bile çalışmamışsınız demektir." Atölyede yalnız değil. Eray Usta ve becerikli çırak Mustafa da yanında. Herkesin bir hikâyesi vardır, anlatsın ya da anlatmasın... Kiminin hikâyesi hiç duyulmaz, kimi bin yıllar yaşar. Sözcüklerle de anlatılır hikâyeler, renklerle de; çamurla, deriyle, metalle, sesle, her şeyle... Özünde

ise tüm hikâyeler, sevgi ve emekle... 30 yıldır arkadaşı olan Eray Ustanın da farklı bir hikâyesi var. Hayat ne kadar zorlansa da vazgeçmeyenlerden. Aslında o da bir usta olsa da kendi isteğiyle çırak oluyor Cengiz Şerefli'ye. "Burada kendimi buldum. Zevklerim ve renklerim değişti" diyor. Buraya geldiğinden beri sıkı bir kitap okuru. Burası sadece tasarım yeri değil yaşamın ta kendisi diye boşuna demedik. Cengiz Ustanın atölyesinde olup da kitap okumamak olmaz. Atölyenin çırağı, 14 yaşındaki Mustafa da okumanın keyfini sürenlerden. Son okuduğu kitap 'Mustafa Kemal'. Bu küçük atölyeye girince Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğrafları dikkat çekiyor hemen. Biraz ötede Che Guevera ve diğer yanda Deniz

“Onca altın ve pırlantanın, göz kamaştırıcı ışıltıların arasından süzülen sade bir hayat. Sıradan ama özel, karşıt ama uyumlu, bağlı ama özgür.”

Gezmiş de var. Resimler belli ki özenle seçilmiş. “Bizde silahlı, savaş sahneli resim yok. Önemli insanları hep savaş kıyafetleriyle göstermenin anlamı yok. Onların da sadece insan olduğunu kabul etmek lazım. Eğer ulaşılmaz gösterirsen gençler de onlar gibi olmak istemez, çünkü onlar gibi olabilmeyi imkânsız görürler. Atatürk küçüklüğünde karga kovalayan sıradan bir çocuktuk, sen de bir Atatürk olabilirsin. Mustafa’ya da Mustafa Kemal Atatürk kitabını hediye ettim, doğum günleri de aynı, adları da aynı, bu ayrıntıları kaçırmamın istedim.”

İşte bu ince düşünceler atölyeyi çalışma ortamı olmaktan çıkarıp yaşam alanı yapıyor. Burada her şey sıradan ama her şey çok özel.

ÖĞRETİRKEN ÖĞRENMEK

43 yıldır sürdürdüğü sanatına ilk günkü heyecanı ile devam ederken bir yandan da üniversitelerde öğrencilerle buluşuyor Cengiz Usta. İzmir Dokuz Eylül, Muğla Sıtkı

Koçman, Aydın Adnan Menderes, Kütahya Dumlupınar Üniversitelerinde dört yıldır gönüllü ders veriyor. Kendisi hayattan göçtüğünde öğrencilerini sahipsiz bırakmayacak kadar öngörülü ve şefkatli olan eski ustalardan Kaya Tuncer, hayata gözlerini yummadan önce, üniversitedeki derslerinden birine Cengiz Şerefli’yi misafir olarak çağırıyor. Ustasını kırmayarak derse katılan Şerefli, öğrencilerle konuşurken Kaya Tuncer, sezdirmeden sınıftan çıkıyor. İlk ders deneyimini böylece yaşayan Cengiz Şerefli, o gün anlıyor öğretmenin ve paylaşmanın ne denli güzel olduğunu. Ve itiraf ediyor, “Gençlerle iletişim halinde olduğumda ben aslında kendimi güncelliyorum.”

Yeni nesilden de umutlu aynı zamanda. Yurt içinde ve dışında güzel işlere imza atan öğrencileri var. Aslında günümüzdeki ekonomik sıkıntılar olmasa daha çok insanın sanatla uğraşacağına inanıyor Şerefli. Çoğu kişinin kaybettiği umuda o sahip çıkıyor; sanatının ve benzer sanat dallarının zaman içerisinde iyice kaybolduktan sonra yeniden değer kazanacağını biliyor. Şimdilik stepne konumunda görülse de bu sanatlar, umutsuzluğa yer vermiyor.

İNADINA YAŞAYAN SANAT

Ustanın asıl işi altın ve pırlanta. O bir sadekâr ve mum kalıp ustası. Ancak yerinde saymamış, kalıplara sığmamış, yenilikten kaçmamış. Yolunda yürürken egolarını

Mesleğin geleceği çırak Mustafa Akyüz'e (14) emanet

Usta Cengiz Şerefli

atmış ki ağırlıktır onlar ama düşlerini çoğaltmış ki gerçeğin kanatlarıdır onlar. Burada sözü ustaya bırakmakta yarar var:

“Uğraştığımız şey aslına bakarsanız manevi zenginliği olan bir şey. Dolayısıyla para kazanıyorsunuz. Ama tüccarlıkta ve ticarete dükkanı açarken duvarın rengine kadar oranın beğeni toplayıp müşteri kazanmasını hesap etmek zorundasınız. Ama bizim işimizde öyle değil. Elinizdeki işi yaparken duyduğunuz haz o kadar yüksek ki bu bittiği ana kadar parasını hesap etmiyorsunuz. Edemiyorsunuz çünkü unutuyorsunuz. Maneviyatı yüksek bir şeyle uğraşırken, bu kadar manevi zenginliklerle dolu bir gezegende nasıl olur da maddiyat düşünebilirsiniz ki. Para kazanamayacağım endişesiyle telaş yapmadığınız zaman emin olun hem maddi hem manevi değerinizi alıyorsunuz. Her seçim bir vazgeçimdir. Ne kadar çok şeyi göze alabiliyorsanız nelerden vazgeçebilecekseniz o kadar çok şeye sahip oluyorsunuz maddi veya manevi. Parayı hayatımızdaki en ön plana aldığımızda ertelediklerimiz, aslında hayatımız. Onun için sanat bu kadar önemli. İsterseniz hobi olarak yaparsınız, isterseniz ondan para kazanmak için yaparsınız, isterseniz yarı yarıya... Ama sanat olursa her halükarda, iyi günde kötü günde, bütün dostlarınız terk etse de o hep yanınızdadır, olmazsa

olmazınızdır ve bütün hayata olan bakış açınızı değiştirir. Gezegenin kötü gidişatını biraz erteler ya da en azından harika bir arkadaştır. Ucunda para olmayan bir iş ile herkesin uğraşması lazım. Maneviyatı kaybetmemenin yolu da sanki biraz bu. Padişahlar bile bir elini şıklatmasıyla birçok sanatçı ona hizmet edebilecekken büyük bir oda tahsis edip orada sanat icra ediyor. Bir eseri oluşturmak günlerce, aylarca, yıllarca sürebiliyor. İşte bu da ruhu özgürleştirmenin bir başka yolu.”

Cengiz Usta ‘Geleneksel Yöntemle Mum Modelleme Tekniği’nin son temsilcilerinden. Model mumu kuyumculuk sanatında kullanılan, özel preslenmiş, havası alınarak baskılanmış bir mumdur. Yazlık, kışlık ve orta mevsim olarak satılır. Sanatçılar bu kütleden minik bıçaklarla oyarak heykeltıraşlık yapar. Mumdan heykelcikler oluştuktan sonra gramı, duruşu, ergonomisi bütün hesapları yapıldıktan sonra daha sonra deneme dökümü yapılır. Bu aşamadan sonra çokça üretilip vitrinlere girer toptancılara gider. Şu an vitrinlerde gördüğümüz takıların çoğu böyle bir kalıp işleminden geçer. Ancak her şeyin tekdüzeleştiği, emeğin değersiz, tüketimin esas olduğu günümüzde mum modellemede de geleneksel yöntemler terk edildi, seri ama ruhsuz üretim modeline

geçildi. Sonuç olarak Geleneksel Yöntemle Mum Modelleme Tekniği, kaybolmaya yüz tutmuş sanatlar arasındaki hüznü yerini aldı. Cengiz Usta ise hayatının hiçbir döneminde olmadığı gibi yine pes etmedi ve 12 yıllık uğraş sonunda sanatını resmi olarak literatüre aldırılmayı başardı. Geleneksel Yöntemle Mum Modelleme Tekniği resmen kaybolmaya yüz tutmuş sanat olarak onaylandı. Dahası İzmir’de Halk Eğitim bünyesinde ders olarak müfredata da girdi. Bunca mücadele sonucunda ve her şeye rağmen, hem literatürde hem müfredatta kendine yer açtığına göre, her ne kadar adı kaybolmaya yüz tutmuş olarak kabul edilse de belki en doğru tanım ‘inadına yaşayan’ olmalı, Cengiz Ustanın sanatının.

Onca altın ve pırlantanın, göz kamaştıran ışıltıların arasından süzülen sade bir hayat. Sıradan ama özel, karşıt ama uyumlu, bağlı ama özgür. İşte bir ustanın ömrünün öyküsü. Yaşama dair her şeye aşkla bakarak güzellikleri arayan bir insan türküsü. Biz de bu öykünün kısa bir anına, belki bir sayfasındaki birkaç satırına tanıklık ettik. Yolculuğunda, bir anlığına da olsa kol kola yürüdük. Kaybolmaya yüz tutan değil, inadına yaşayan sanatların tüm ustalarına selam olsun!

İzmir'de 'biz' olmak: Sefarad Kültür Festivali

TEODORA HACUDİ

Seneler önce Alsancak Hocasade Camii'nde bir mevlide gitmiştim; çok sevdiğim bir arkadaşımın annesinin 52 duasıydı. Caminin üst katındaki kadınlar mahfilinde yanıma ben yaşlarda bir kadın oturdu, biraz zaman geçtikten sonra usulca bana doğru eğilip mevlidin ne kadar süreceğini sordu. Ne diyeceğimi bilememiştim, bu kadar insan içinde kadıncağız bana, İzmirli bir Rum'a denk gelmişti. "Bilemiyorum, ben Hıristiyanım" dediğimde de, "ben de Museviyim" cevabı hem bizi hem de konuşmamıza şahit olan arkadaşları gülümsetmişti. O gün bugündür hep söylerim, "Ancak İzmir'de bir Hıristiyanla bir Musevi, camide birbirlerine denk gelir" diye.

Sadece camide de değil, kilise ve havralardaki törenlerde de her zaman diğer inançların mensuplarına denk gelirsiniz. Aslında bu biz İzmirli için çok olağandır. Çünkü neredeyse herkesin ya okuldan, ya mahalleden, ya da iş hayatından "öteki" bir arkadaşı, tanıdığı vardır. Hayatın her aşamasında yaşamı birlikte paylaştığımız biz "ötekiler" sevinçlerimizde ve üzüntülerimizde de birlikte oluruz. Hal böyle olunca ortaya müthiş bir kültürel etkileşim ve zenginlik çıkar.

Son yıllarda kentimizin bu alandaki zenginliği daha görünür oldu. Kentin somut kültürel mirasının yanı sıra gösteri sanatlarından tutun da mutfak, ritüeller, gelenekler, dini törenler gibi soyut kültürel miras öğeleri de hayatımıza girmeye başladı. Dünya Barış Günü etkinlikleri kapsamında 2 Eylül 2015'te Kemeraltı'nda

bulunan tarihi La Sinyora Sinagogu'nda gerçekleşen konser, belki de tüm bu güzel gelişmelerin başlangıcı oldu. Konser öncesi havranın bahçesinde barışın önemini daha iyi vurgulamak adına gerçekleştirilen zeytin fidanı dikimi ise hafızama asla unutamayacağım bir anı olarak kazandı. Zeytin ağacının toprağına can suyu hep birlikte verildi. "Hep birlikte"yi biraz açmak gerekebilir; Konak Belediye Başkanı Sema Pekdaş, İzmir Musevi Cemaati Vakfı Başkanı Sami Azar, bir Rum Ortodoks Papaz, bir haham, bir Katolik rahip ve İzmirli.

Geçtiğimiz Aralık ayında ise İzmir'in Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nda ilk kez Sefarad Kültür Festivali düzenlendi. 8-9 Aralık 2018 tarihlerinde gerçekleşen festivale ilgi çok yoğundu. Etkinliklerde yer bulmak neredeyse imkânsızdı. Söyleşiler, sergi, müzik dinletileri ve gezilerle dolu dolu geçen iki gün...

İlk etkinlik Asuman Susam'ın moderatörlüğünde Raşel Meseri ve Aylin Kuryel tarafından 72 kişinin yaşamışlıklarından derlenmiş olan "Türkiye'de Yahudi Olmak, Bir Deneyim Sözlüğü" kitabının söyleşiydi. Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nda bulunan Abacıoğlu Han'daki etkinliğe ilgi o kadar yoğundu ki

Nihan Bencoya

salonun üst kata çıkan merdivenleri bile dolmuş, bir o kadar da misafir dışarıda kalmıştı. Salondaki misafirler ilgiyle söyleyişi dinlerken, dışarıdakiler de tarihi mekânın keyfini çıkarıp, eski dostlarla sohbet ediyordu. Kimsenin “yer bulamadık, gidelim” diye bir kaygısı yoktu, çünkü birkaç saat sonra La Sinyora Sinagogu’nda “Hanuka Töreni” yapılacaktı. Işıklar Bayramı kutlamalarına tüm İzmirli davetliydi, davete icabet etmemek düşünülemezdi.

Törenin yapılacağı La Sinyora Sinagogu erkenden doldu. Hanuka Bayramı’nın 8. günüydü. Dualar okundu, sıra Menora’ya benzeyen ama dokuz kollu olan Hanukiya Şamdanı’ndaki mumların yakılmasına geldi. Bu arada İzmir Musevi Cemaati Vakfı Başkanı Sami Azar hem bu özel dini bayram hem de adetleri hakkında çok güzel bilgiler verdi. Tüm misafirler büyük bir ilgi ile anlattıklarını dinledi. Sırayla tüm mumlar iyi niyet dilekleriyle teker teker yakıldı. Cemaatin en kıdemlileri geçmişleri için Hanukiya’daki mumu yakarken, çocuklar da geleceğin mumunu yaktılar. Konak Belediye Başkanı Sema Pekdaş ise İzmir ve tüm İzmirli adına yaktı mumu. Musevi kadınların ikram ettiği şaraplar içildi, elden ele dolaştırılan limon yeni haftanın güzel kokularla geçmesi için koklandı.

Tören sonrası Edith Levi Danon, Ceni Misafir, Nesim Bencoya, Selim Franko ve Rıdvan Bazman’dan oluşan müzik grubu sahne aldı. Kendilerini her ne kadar amatör olarak adlandırsalar da performansları ve dinleyicilerle olan etkileşimleri ile profesyonellere taş çıkardılar. Sefarad kültürünün popüler parçalarını yanı sıra ilahilerin de seslendirildiği konserin finali Türkçe bir ilahi ile yapıldı.

Daha bitmemişti, bir sonraki etkinlik Algazi Sinagogu’nda, ünlü Ladino müzisyeni, “İzmir’in Sesi” İzak Algazi anısına düzenlenen konserdi. Soğuk bir kış gecesi, ıssız Kemeraltı sokaklarında bir sinagogdan çıkıp diğer sinagoga giderken, bir kez daha yaşadığım kentin zenginliğine şahit oldum. İçinde yaşadığımız için sahip olduklarımızın farkında değildik. Binlerce yıllık bir tarihe sahip İzmir’de, yüzyıllardır yaşanan bu kültürel zenginlik, bizler için sıradanlaşmış olsa bile, aslında tüm dünyanın ilgisini çekecek gerçek bir hazineydi. İzmirli eski, köklü bir ailenin oğlu

olan İzak Algazi 1889’da İzmir’de doğmuş, dini müzik eğitiminin yanı sıra klasik Türk Müziği eğitimi de almıştı. Eserlerinin yer aldığı “İzak Algazi Efendi Osmanlı - Türk ve Osmanlı - Yahudi Musikisinin Büyük Sesi” albümünün ismi, İzak Algazi’nin kentimiz için ne kadar önemli bir değer olduğunu bizlere özetliyor.

İzmirli sanatçının ailesinin adını taşıyan sinagogda Burcu Göktürk, Çağlar Fidan, Mehmet Yalın ve Kaan Ulaş’ın seslendirdiği eserlerden oluşan konser, günün son etkinliği oldu. Keyifli, dolu dolu geçen bir günün ardından ertesi günkü etkinliklerde buluşmak üzere vedalaşıldı.

LEZZETLİ DEMEK YETERSİZ KALİYOR!

Festivalin ikinci günü Sinagoglar Gezisi ile başladı. Önceden duyurusu yapılan geziye talep o kadar çoktu ki profesyonel turist rehberleri Tilda Koenka, Erol Eli Simsolo, Emi Uygun ve Nüket Franco talepleri karşılayamayacak hale gelince bir grubu da Vakıf Başkanı Sami Azar dolaştırdı. Kemeraltı bölgesinde her gün önünden geçtiğimiz, bazen farkında bile olmadığımız Sinagoglar, Musevi kültürünün temsilcileri tarafından tüm detaylarıyla İzmirliye anlatıldı.

Aynı gün La Sinyora Sinagogu’nda gerçekleşen “Sefarad Olmak Nedir” nedir söyleşisinde konuşmacı, İzmir’in yaşayan değerlerinden rehber, araştırmacı ve yazar Sara Pardo olunca, zamanın nasıl geçtiğini anlamadık. Ne yalan söyleyeyim, keyif ve merakla dinlediğim söyleşinin devam etmesini, hatta bir seri halinde düzenlenmesini çok arzu ederim.

Festivalin ikinci günü, öğlen yağmur sürprizi ile karşılaşınca, Lara ve Vito Abuaf’ın Abacıoğlu Han’da yapacakları

“Sefarad Mutfağı Atölyesi ve Tadım” etkinliğine pek fazla katılım olmaz diye düşünerek büyük bir hata yaptım. Mekân daha etkinlik başlamadan dolmuştu! Sefarad mutfağının geleneksel yemeklerine keyifli anlatımlar da eklenince, tattıklarımızı tarif edebilmek için “lezzetli” kelimesi yetersiz kalıyor. Ama bence bu etkinliğin en güzel yanı, tüm lezzetlerin “bizden” olmasıydı.

Geziye gidilmiş, yemekler tadılmış sıra akşamki konsere gelmişti. Ama biraz erken gitmek lazımdı. Nihan Bencoya’nın küratörlüğünü yaptığı ve festival boyunca sergilenen BELLEK#1 sergisini layıkıyla gezememişim. Eski fotoğraflardan oluşan sergi beni derinden etkiledi. Yaşanmışlıkları düşününce sergilenen fotoğraflar engin bir denizdeki kum taneleri kadar azdı ama yine de anlattıkları çok şey vardı.

Son gün, son etkinlik yine La Sinyora Sinagogu’nda bir konserdi ve asla kaçırılmaması gerekiyordu. Opera Sanatçısı Linet Şaul’a piyanoda Özlem Ebese, kemanda Çağla Sayın, Tef ve çeviride Kamila Şaul eşlik etti. Konserde Sefarad Kantikaları seslendirildi. “Kantika nedir” diye soranlara küçük bir not; kantikalar yerleştikleri bölgenin müzik ve ritimleri ile etkileşmiş halk şarkılarıdır, Ladino bilmeseniz de, sözlerini anlamasanız da tanıdık bir o kadar da “bizden” ezgilerdir kantikalar.

Bir festival geldi geçti ama Sefarad Kültür Festivali’nde yaşananlar hepimizin belleklerine tatlı anılar olarak kazandı. Bu sene birincisi yapılan festivalin geleneksel hale getirileceğinden adım gibi eminim. Asıl hedefimiz bunu uluslararası bir festival olarak düzenlemek ve İzmir ile tüm İzmirliyi dünyaya tanıtmak olmalıdır.

Bir Hoş Seda:

Abdurrahman Hilmi Bey

İHSAN ÖZBELGE ÖZDURAN

“Bize iman veriyor hür vatanın hür sesi... Ebediyen var olsun İzmir Atatürk Lisesi”

Güftesi Sıddık Sevgel'e, bestesi Atatürk Lisesi mezunlarından değerli bestekâr Adnan Saygun'a ait Atatürk Lisesi marşı ile giriyorum 131 yıllık abide kapıdan içeri...

İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı'nın değerli başkanı İhsan Tutum'un ve değerli yönetim kurulu üyelerinin katkıları ile meydana getirilmiş Atatürk Lisesi Müzesi'nde, muazzam arşiv ve dokümanların adeta dile geldiği o konuşan odaların birinden diğerine geçmek, zaman içinde yolculukta adeta...

İzmir Ticaret Borsası'nın, Cumhuriyet öncesi ve sonrası üye kayıtlarında yer alan, kuru üzüm, palamut ihracatı ve saat ithalatı yapan babamın babası Burhanzade Ali Vehbi Efendi'nin, o zamanki adıyla İzmir İdadisi'nin kuruluşunda okula hediye ettiği ve bir eşini özenle muhafaza ettiğim Regulatör marka duvar saati ile bu müzede karşılaşmak, ailemden dinlediklerimle bir büyüğümün ayak izlerini takip ederek yaptığım bu muhteşem zaman yolculuğumun en kıymetli anısı oldu benim için...

Osmanlı imparatorluğu 1. Meşrutiyet Dönemi'nde iken, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Paşa yedi yaşında, İnönü Savaşları'nın galibi İsmet Paşa dört yaşında iken... Balkan Harbi, Çanakkale ve 1. Dünya Savaşları yaşanmamış, işgal kuvvetleri yurda girmemiş, Kurtuluş Savaşı başlamamış, Cumhuriyetimiz ilan edilmemiş ve de 1924 nüfus mübadelesi anlaşması henüz akdedilmemişken... O zamanlar, 30 yaşında heyecanlı genç bir eğitim neferi olan babamın amcası, tarih ve coğrafya öğretmeni Burhanzade Abdurrahman Hilmi Efendi'nin kurucu ve ilk müdür olarak bir buçuk asır önce karanlığa ve gericiliğe karşı İzmir İdadisi adı ile İzmir'in eğitim meşalesini ateşlemiştir. İnancımız; bu görkemli eğitim meşalesinin, İzmir Atatürk Lisesi misyonu ile yanmaya devam edeceğidir.

Özet bir tarihçe verecek olursak; 1885 yılında başlayan okul binası inşaatı (günümüzde valilik binasının bulunduğu bölge, 1970 yılında yanan adliye binası) 1888 yılında tamamlanmıştır. Eğitime 120 öğrenci ile Mekteb-i İdadi adıyla başlamıştır.

Okulun, kurucusu ve İlk müdürü

Burhanzade Abdurrahman Hilmi Bey'dir (1858 -1908). 1890 yılında okul 7 yıllık idadi olmuştur. Eğitime, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında ara verilmiştir. Atatürk Lisesi, Cumhuriyetin ilanından sonra dönemin Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz tarafından eski Rum Kız Mektebi'nin onarılması ile 1925 yılında günümüzdeki binasına taşınmıştır.

Bir dönem okulda öğretmenlik yapmış olan Halit Ziya Uşaklıgil, 19. yüzyıl İzmir'inin bir kesimine ışık tuttuğu “Kırk Yıl” adlı eserinde; Abdurrahman Bey'in kişiliğine, ailesine, eğitimine, İzmir İdadisi'nde yaptığı öğretmenliğine ve okul için yaptığı fedakârlıklara yer vermiştir. Kitaptaki söz

kişilerden seçmiş olması onun çalışmasını taçlandırان mesut bir başarı olmuştur.

Abdurrahman Efendi de her zaman didinmeden yorgun, fakat her zaman bu zafer kazandıran yorgunluktan memnun bir adamdı. Onun bunaldığı zamanlarda sinirlerini yatıştıran, bitkinlik tehlikesine karşı ruhuna kuvvet veren bir ilacı vardı. Yazı masasının önünde nasıl bir kâğıt parçası rastlarsa ona elinin makineleşmiş bir hareketiyle durmadan yazardı: “Bu da geçer ya Hu!”

İnsanların fani olduğu, tartışmasız olarak bilinen hayattaki en büyük bir gerçektir...

Baki kalan ise insanlığa bırakılan faydalı eserlerdir... İdealist insanlar, insanlığa

konusu bölümde Halit Ziya Uşaklıgil şöyle bahseder: “İzmir’de ruhça, fikirce bizimle beraber olan iki kişi vardı. Bunlardan biri okulun müdürü Abdurrahman Efendi’ydi. Bu kişi okulu yaptırmaktan başlayarak, öğretmen kadrosu kurmuş, adım adım önüne gelecek her türlü zorlukları ve zahmetleri, sabırla, güçlülere dayanarak aşmış, sonunda okulu beş yıllıktan yedi yıllığa, gündüzlülükten yatılılığa çıkarmıştı. Karşısında bulunan eski sisteme taraflı olan hocalar, bütün şehrin insanlarını arkalarına alarak türlü engeller çıkarırken, o bir an bezginlik duymamış ve okulu gerçekten benzerleri arasında zamanın en yüksek bir eğitim kuruluşu derecesine çıkarmıştır.

Ders verenlerin de İzmir’de aydın ve etrafını aydınlatmaya güçleri yetecek

bıraktıkları eserleri ile anılırlar ve anılmalıdırlar... Burhanzade Abdurrahman Efendi, elli yıl süren kısacık ömründe zihnen ve bedenen büyük emekler vererek, İzmir Atatürk Lisesi gibi böyle güzide bir irfan yuvasını İzmir’e kazandırarak kent belleğine damga vuran isimsiz bir kahramandır...

130 yıldır yanmakta olan bu eğitim meşalesini ateşleyen bu idealist eğitim neferinin isminin bir caddede, bir bulvarda, bir meydanda bir üniversite amfisinde, en önemlisi de İzmir Atatürk Lisesi Konferans Salonu’nda yer alması ise; kökü mazide olan geleceğe yapılmış en büyük vefa örneği olacaktır. Zira şehirlerin dokularının bozulmaması, kent kültürlerinin korunması ancak şehir tarihine sahip çıkmakla mümkün olacaktır.

www.konak.bel.tr

Konak Belediyesi

@konakbel

Konak Belediyesi

Konak Belediyesi

KADIN MÜZESİ

Kadının Sesi

Konak'ta ziyaretçilerini ağırlayan İzmir Kadın Müzesi, atölyelere, söyleşilere ve sanatsal performanslara da ev sahipliği yaparak kadının sesini yansıtıyor.

Müzemizin kapısı, şimdi bir de sesini duyurmak ve o sese yankı bulmak isteyen kadınlarımız için açılıyor.

*"Dünyada hiçbir milletin kadını,
ben Atıfollu kadınlardan
daha fazla çalışmam,
milletimi kurtuluşu ve zafere
geçürmekte*

*Amirdolu kadını kadar
hizmet gösterdim,
diyemez."*

Mustafa Kemal Atatürk

KONAK BELEDİYESİ

Konak'ta her sabah
ÖYKÜ GÜNLERİ

Konak'ın her daim
sanatçılarımıza ev sahipliği yapmasından
duyduğumuz mutluluk büyük;
çünkü biz sanatın iyileştiren
ve geliştiren gücüyle yürüyoruz
daha aydınlık bir yarıya.

Mutluluk
Öykü
Günleri

KONAK BELEDİYESİ

